

Taalbarometer

Mathis
Saeys

Robin
Simon

TAALBAROMETER

EEN ACTUEEL BEELD VAN MEERTALIGHEID
EN HET NEDERLANDS IN BRUSSEL

Dimokritos
Kavadias

ACADEMIA
PRESS

Een onderzoek in opdracht en met steun van de Vlaamse Overheid.

D/2025/45/175 – ISBN 978 90 209 7443 0 - NUR 610

Vormgeving cover: Studio Matti
Vormgeving binnenwerk: Studio Lannoo
Zetwerk binnenwerk: Bananas

© Mathis Saeys, Robin Simon, Dimokritos Kavadias
en Uitgeverij Lannoo nv Tielst, 2025.

Academia Press maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediativisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij Academia Press
Coupure Rechts 88
9000 Gent België
www.academiapress.com

Inhoud

Lijst van figuren en tabellen	7
Inleiding	11
Brussel vanuit een taalperspectief	11
Brussel, de tweetalige stad	12
Brussel, een kleine wereldstad	14
Brussel, de snel veranderende stad	15
Het BRIO-Taalbarometeronderzoek	18
De talentellingen	18
25 jaar talen meten	19
De methodologische aanpak	20
Een gewijzigd surveyklimaat	21
De steekproeftrekking	22
Hoofdstuk 1 Het Brusselse taalbeeld	25
Meertaligheid of taaldiversiteit?	25
Brussel, de taaldiverse stad?	27
Brussel, de meertalige stad?	31
Taalkennis contacttalen	32
Perceptie van taligheid	37
Hoofdstuk 2 De thuishalen van de Brusselaars	41
De thuishalen als basis van het Taalbarometeronderzoek	41
De oorspronkelijke thuishalen van de Brusselaars	42
Verschuivingen binnen de thuistaalgroepen	45
Nederlands als thuistaal	45
Frans als thuistaal	49
Andere thuistaal	51
Intergenerationele taaloverdracht	53
Taaloverdracht bij respondenten uit Nederlandstalige gezinnen	54
Taaloverdracht bij respondenten uit Franstalige gezinnen	56
Taaloverdracht bij respondenten uit traditioneel tweetalige gezinnen	58
Taaloverdracht bij respondenten uit anderstalige gezinnen	60

Hoofdstuk 3 Taal en onderwijs	65
De complexe relatie tussen taal en onderwijs	65
Onderwijsachtergrond van de Brusselaars	66
Taalcursussen voor volwassenen	73
Welk onderwijs voor Brussel?	78
Hoofdstuk 4 Taal op de werkvloer	85
Meertaligheid als noodzaak en norm op de arbeidsmarkt	85
Taalkennis van de niet-werkende werkzoekende	86
Taalgebruik op de Brusselse werkvloer	88
Hoofdstuk 5 Taalgebruik van de Brusselaars	93
Formeel en informeel taalgebruik	93
Taalgebruik in de administratie	94
Taalgebruik in de medische sector	99
Taalgebruik in het verenigingsleven	103
Taalgebruik met vrienden	107
Taalgebruik met burens	111
Conclusie	115
Bibliografie	121

Lijst van figuren en tabellen

Figuur 1.	Resultaten talentellingen huidige negentien Brusselse gemeenten. Bron: Belgisch Staatsblad.	13
Figuur 2.	Loop van de bevolking in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 1992-2022. Bron: Statbel (2023), berekeningen door BRIO-VUB.	16
Figuur 3.	Medewerking aan het onderzoek.	23
Tabel 1.	Tien meest voorkomende buitenlandse nationaliteiten in Brussel. Bron: BISA (2024).	17
Tabel 2.	De tien meest gesproken talen in Brussel per Taalbarometer.	29
Tabel 3.	Taalkennis van individuele contacttalen per Taalbarometer.	33
Tabel 4.	Evolutie taalkennis combinatie van de contacttalen per Taalbarometer.	34
Tabel 5.	Percentage goede tot uitstekende beheersing van de drie contacttalen volgens leeftijd per Taalbarometer.	35
Tabel 6.	Percentage goede tot uitstekende beheersing van de drie contacttalen volgens geboorteplaats per Taalbarometer.	36
Tabel 7.	Percentage Brusselaars die geen van de drie contacttalen beheersen volgens leeftijd per Taalbarometer.	36
Tabel 8.	Percentage Brusselaars die geen van de drie contacttalen beheersen volgens geboorteplaats per Taalbarometer.	37
Tabel 9.	Percentage perceptie taligheid Brusselaars per Taalbarometer.	38
Tabel 10.	Percentage oorspronkelijke thuistaal van de Brusselaars per Taalbarometer.	44
Tabel 11.	Percentage geboorteregio naar oorspronkelijke thuistaal per Taalbarometer.	46
Tabel 12.	Percentage leeftijdsstructuur naar oorspronkelijke thuistaal per Taalbarometer.	48
Tabel 13.	Percentage leeftijdsstructuur naar oorspronkelijke thuistaal per Taalbarometer - Selectie Nederlands en Nederlands/Frans.	49
Tabel 14.	Percentage leeftijdsstructuur naar oorspronkelijke thuistaal per Taalbarometer - Selectie Frans en Frans/andere.	50
Tabel 15.	Percentage geboorteregio naar oorspronkelijke thuistaal per Taalbarometer - Selectie Andere.	52

Tabel 16. Percentage leeftijdsstructuur naar oorspronkelijke thuistaal per Taalbarometer - Selectie Andere en Frans/andere.	52
Tabel 17. Percentage intergenerationele taaloverdracht bij eentalig Nederlandstalige gezinnen per Taalbarometer.	55
Tabel 18. Percentage intergenerationele taaloverdracht bij eentalig Franstalige gezinnen per Taalbarometer.	57
Tabel 19. Percentage intergenerationele taaloverdracht bij traditioneel tweetalige gezinnen per Taalbarometer.	59
Tabel 20. Percentage intergenerationele taaloverdracht bij nieuwe tweetalige gezinnen per Taalbarometer.	61
Tabel 21. Percentage intergenerationele taaloverdracht bij anderstalige gezinnen per Taalbarometer.	63
Tabel 22. Evolutie onderwijsachtergrond Brusselaars per Taalbarometer.	67
Tabel 23. Onderwijsachtergrond Brusselaars uit eentalig Nederlandstalige gezinnen per Taalbarometer.	68
Tabel 24. Onderwijsachtergrond Brusselaars uit eentalig Franstalige gezinnen per Taalbarometer.	69
Tabel 25. Onderwijsachtergrond Brusselaars uit traditioneel tweetalige gezinnen per Taalbarometer.	70
Tabel 26. Onderwijsachtergrond Brusselaars uit nieuwe tweetalige en anderstalige gezinnen per Taalbarometer.	71
Tabel 27. Taalkennis naar onderwijsachtergrond per Taalbarometer.	72
Tabel 28. Taalcursus Nederlands gevolgd volgens geboorteplaats per Taalbarometer.	74
Tabel 29. Taalcursus Nederlands gevolgd volgens thuistaal per Taalbarometer.	75
Tabel 30. Belangrijkste redenen om een cursus Nederlands te volgen volgens thuistaal - Selectie TB5.	75
Tabel 31. Hinderpaal voor het volgen van een taalcursus Nederlands naar thuistaal - Selectie TB5.	77
Tabel 32. Hinderpaal voor het volgen van een taalcursus Nederlands naar geboorteplaats - Selectie TB5.	77
Tabel 33. Voorkeur meertalig onderwijs in Brussel naar thuistaalachtergrond - Selectie TB5.	80
Tabel 34. Vermeende positieve impact van taaldiversiteit op onderwijs naar thuistaalachtergrond - Selectie TB5.	81
Tabel 35. Vermeende negatieve impact van taaldiversiteit op onderwijs naar taalachtergrond - Selectie TB5.	81
Tabel 36. Plaats van taalkundige diversiteit in het onderwijs naar taalachtergrond - Selectie TB5.	82
Tabel 37. Plaats van het Nederlands in het onderwijs naar taalachtergrond - Selectie TB5.	83

Tabel 38. Taalkennis niet-werkende werkzoekenden per Taalbarometer.	86
Tabel 39. Taalgebruik op de Brusselse werkvloer - Selectie TB5.	89
Tabel 40. Taligheid externe bedrijfscommunicatie per Taalbarometer.	90
Tabel 41. Taalgebruik in de externe bedrijfscommunicatie - Selectie TB5.	91
Tabel 42. Evolutie mondeling taalgebruik met gemeentelijke ambtenaren per Taalbarometer.	95
Tabel 43. Taalaanhorigheid met gemeentelijke ambtenaren volgens thuistalen - Selectie TB5.	96
Tabel 44. Reactie Nederlandstaligen bij antwoord in het Frans - Selectie TB5.	97
Tabel 45. Reactie Franstaligen bij antwoord in het Nederlands - Selectie TB5.	98
Tabel 46. Taalgebruik met de huisarts per Taalbarometer.	99
Tabel 47. Taalgebruik in het ziekenhuis per Taalbarometer.	101
Tabel 48. Deelname aan het verenigingsleven volgens thuistaal per Taalbarometer.	104
Tabel 49. Taalprofiel van de vereniging volgens thuistaal - Selectie TB5.	105
Tabel 50. Verdeling verenigingen naar taal volgens thuistaal respondent - Selectie TB5.	106
Tabel 51. Taalgebruik leden tijdens de activiteiten - Selectie TB5.	107
Tabel 52. Taalgebruik met vrienden - Selectie TB3, TB4 en TB5.	108
Tabel 53. Taalgebruik met vrienden naar thuistaal - Selectie TB5.	110
Tabel 54. Taalgebruik met burens per Taalbarometer.	112
Tabel 55. Taalgebruik met burens naar thuistaal - Selectie TB5.	113

Inleiding

BRUSSEL VANUIT EEN TAALPERSPECTIEF

Binnen de complexe Belgische staatsstructuur blijft Brussel¹ een buitenbeentje. Sinds het ontstaan van het land in 1830 heeft het thema ‘Brussel’ herhaaldelijk geleid tot politieke discussies en talloze twistpunten. Aan de basis van deze politieke belangstelling ligt vaak de Brusselse taalkwestie. Het is algemeen bekend dat Brussel van oudsher gekenmerkt wordt door een sterke mate van taalcontact én taalconflict (Witte en Van Velthoven 2010). Even bekend is de nauwe verwevenheid tussen taal en natievorming. Een gemeenschappelijke taal gold daarbij immers als het instrument bij uitstek om nationale eenheid te bevorderen. Bovendien voegt taal een extra dimensie toe aan maatregelen en evoluties die betrekking hebben op Brussel. De Belgische staatsstructuur en de uitzonderingspositie van Brussel daarin illustreren treffend de rol van taal. Het is in wezen het essentiële kenmerk waarop het tweetalige politieke model van Brussel is gebouwd (voor een gedetailleerde bespreking, zie Deschouwer 2012). Hoewel het Nederlands en het Frans vanuit institutioneel oogpunt de officiële talen zijn, is de taalkundige realiteit in Brussel de afgelopen decennia drastisch veranderd. Vanaf de jaren 1960 hebben processen van internationalisering en globalisering de taalsituatie ingrijpend gewijzigd, waardoor Brussel de facto is uitgegroeid tot een meertalige stad.

Hoe deze meertaligheid concreet vorm krijgt in Brussel en welk effect ze heeft op de samenleving, blijft vooralsnog ambigu. Ondanks het belang van taal binnen de Brusselse politieke en maatschappelijke context is er slechts beperkt cijfermateriaal beschikbaar. Bovendien zijn de beschikbare gegevens vaak verzameld vanuit het oogpunt van een specifieke bevolkingsgroep, zoals het taalgedrag van immigranten uit Vlaanderen (Louckx 1982), of afgeleid van administratieve formaliteiten en verkiezingsuitslagen.

Dit boek heeft tot doel een representatief en genuanceerd beeld te schetsen van de Brusselse taalsituatie in al haar complexiteit. Het biedt inzicht in de

1 In de rest van deze publicatie verwijst ‘Brussel’ naar het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en niet naar de stad Brussel.

dynamieken die de huidige taalverhoudingen vormgeven en presenteert een overzicht van het taalgebruik in Brussel. Om dit huidige taalbeeld te schetsen staan drie aspecten centraal: de taalkennis, de thuistaal en het taalgebruik van de Brusselaars. Naast een algemene analyse richten we ons ook expliciet op de rol en positie van het Nederlands binnen de meertalige Brusselse context. Net als bij de vorige edities wil deze bijdrage een wetenschappelijke basis vormen voor verder onderzoek. Bovendien biedt het de mogelijkheid om trends vanuit taalsociologisch perspectief te analyseren, evenals te situeren binnen zowel de Brusselse als de internationale context.

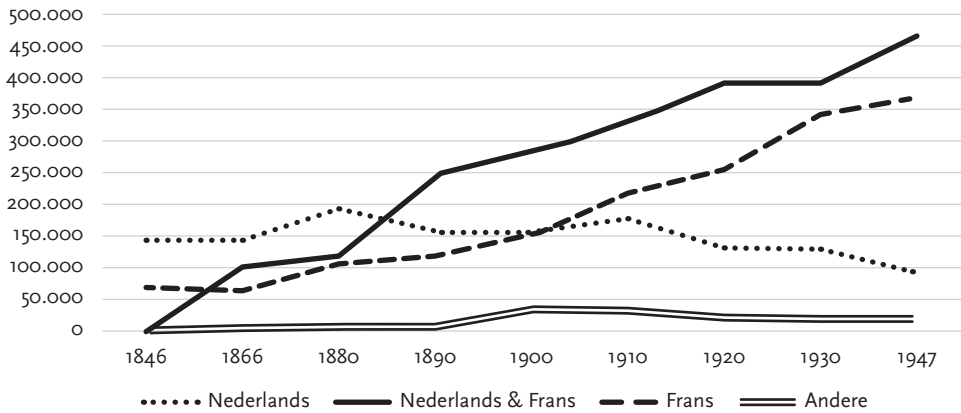
Voordat we de actuele taalsituatie in Brussel schetsen, is het zinvol om stil te staan bij drie contextuele aspecten: Brussel als tweetalige stad, Brussel als kleine wereldstad en Brussel als snel veranderende stad. Elk van deze factoren is cruciaal om de resultaten van het onderzoek op een correcte manier te interpreteren. Voor een diepgaandere analyse van de Belgische taalkwestie in historisch perspectief verwijzen we de geïnteresseerde lezer graag naar het werk van professor emerita Els Witte en collega's (2010; 2016).

Brussel, de tweetalige stad

De Brusselse taalsituatie, met al haar gevoeligheden, laat zich niet reduceren tot één enkele macrosociale gebeurtenis. De huidige meertalige context moet begrepen worden als het resultaat van een reeks historische processen, die nauw samenhangen met de ontwikkeling van Brussel als hoofdstad en zijn meer recente internationalisering. Historicus Harry Van Velthoven (2020) onderscheidt drie fasen in de politieke en taalkundige evolutie van Brussel.

De eerste fase bestrijkt de periode van het ontstaan van België tot de eerste staatshervorming, een tijdspanne die taalkundig gekenmerkt wordt door een proces van 'verfransing'. Tijdens de 19de eeuw en een groot deel van de 20ste eeuw werd Brussel getekend door een confrontatie tussen een hogere statustaal (het Frans) en een lagere statustaal (het Nederlands).

Figuur 1 toont de evolutie van de taalsituatie in Brussel, gebaseerd op de resultaten van de tienjaarlijkse taaltellingen voor de huidige negentien gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De figuur illustreert duidelijk de verfransing van Brussel, een stad die van oorsprong overwegend Brabants was: het aandeel eentalig Nederlandssprekenden daalde van bijna 70% in 1846 tot minder dan 10% in 1947. Tegelijkertijd steeg het aandeel eentalig Franstalige Brusselaars, zij het met fluctuaties, van iets meer dan 30% in 1846 tot bijna 40% een eeuw later. Daarnaast laat de figuur zien dat de Nederlandstaligen tot 1880 de meerderheid vormden. Vanaf dat moment werd de groep van tweetaligen de grootste, een positie die zij behielden tot de laatste taaltelling in 1947.

Figuur 1. Resultaten talenttellingen huidige negentien Brusselse gemeenten. Bron: Belgisch Staatsblad.

Hoewel tweetaligen vanaf het begin van de 20ste eeuw de grootste taalgroep vormden, pasten zij niet binnen het Belgische institutionele kader. Artikel 30 van de Grondwet van 1831, dat de vrijheid van taalgebruik waarborgde, voorzag aanvankelijk niet in een gelijke (institutionele) status voor het Nederlands en het Frans. Hierdoor werd het Frans de facto de officiële taal in de Belgische administratie, justitie, het onderwijs en het leger, terwijl het Nederlands slechts werd gedooft (Vandenbussche et al. 2006).

Voor de politieke elite was het Frans bij uitstek een instrumentele taal waarmee men nationale eenheid trachtte te realiseren (Witte et al. 2016). Binnen dit denkkader was een tweetalige stedelijke gemeenschap, waarin de meerderheid van de inwoners beide officiële talen zou beheersen, nooit een reëel politiek uitgangspunt voor het omgaan met de taalcontactsituatie (Witte en Van Velthoven 2010).

Het is pas onder druk van de Vlaamse beweging dat de erkenning en bescherming van het Nederlands op de politieke agenda werden geplaatst. Een daadwerkelijke gelijkwaardige behandeling tussen beide officiële talen in Brussel werd echter pas gerealiseerd met de invoering van de taalwetten op bestuurszaken in 1963 (Janssens et al. 2023).

Met de grondwetwijziging van 1970 begint de tweede fase: het staatshervormingsproces. Dit proces legde de basis voor de institutionalisering van de complexe Belgische staatsstructuur, een systeem dat elementen van federalisme en pacificatiedemocratie combineert (Deschouwer 2012).

Vanaf de derde staatsherforming (1988-1989) kreeg het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vorm, met enerzijds eigen tweetalige instellingen, en anderzijds parallelle instellingen die beheerd worden door de respectieve taalgroepen. De

gemeenschappen kregen bevoegdheden over persoonsgebonden en culturele materies, zoals cultuur, onderwijs en gezondheidszorg. In Brussel functioneren deze instellingen (grotendeels) naast elkaar. Het gewest zelf werd verantwoordelijk voor territoriaal gebonden bevoegdheden, zoals ruimtelijke ordening, economie en plaatselijke besturen.

Vanuit het perspectief van de Brusselaar – en in contrast met de institutionele organisatie – geldt de onvoorwaardelijke vrije taalkeuze van de burger. Dit verklaart waarom een Brusselaar bijvoorbeeld een identiteitskaart in het Nederlands kan hebben, terwijl het rijbewijs in het Frans is, waarom haar of zijn dochter naar het Nederlandstalig onderwijs gaat, terwijl haar broer schoolgaat in het Frans. Deze realiteit benadrukt dat er in Brussel geen ‘Nederlandstalige’, ‘Franstalige’ of ‘tweetalige’ subnationaliteit bestaat.

Het lijkt bijna ironisch: net op het ogenblik dat het politiek-taalkundig conflict werd getemperd via het staats hervormingsproces – dat sterk inzette op pacificatie – begon Brussel geleidelijk te evolueren naar een diverse en meertalige stad. De Brusselse bevolking paste steeds minder in de categorieën die er waren binnen het bereikte Belgische compromis en het bijbehorende taalbeleid. De internationalisering en globalisering die zich rond de eeuwwisseling manifesteerden, hebben de taalverhoudingen verder beïnvloed. Deze ontwikkelingen markeren het begin van de derde fase: die van Brussel als een (kleine) wereldstad.

Brussel, een kleine wereldstad

België, en in het bijzonder Brussel, kende al in de 19de eeuw internationale migratiebewegingen (De Metsenaere 1988). Deze vroege migratiepatronen bleven echter doorgaans beperkt in omvang. De migratiegolven na de Tweede Wereldoorlog verschilden daarentegen sterk: ze waren niet enkel omvangrijker, maar ook meer divers van aard, wat een duidelijke stempel drukte op de Brusselse taalsituatie.

Deze veranderingen maken deel uit van een breder proces van internationalisering en mondialisering, dat zowel van bovenaf als van onderaf plaatsvindt en waarin Brussel steeds sterker werd ingebed (Corijn en collega's 2009). In een periode van zeventig jaar transformeerde de Belgische hoofdstad tot een kleine wereldstad met een uitgesproken internationale, meertalige en multiculturele bevolking (Vandermotten 2014).

In de naoorlogse periode ging de Belgische overheid actief op zoek naar kortgeschoolde arbeidsmigranten om tekorten in sectoren zoals de mijnbouw en zware industrie op te vangen. Nadat Italianen, Spanjaarden, Grieken en Portugezen waren gerekruteerd, werden ook Marokkaanse en Turkse gastarbeiders

aangetrokken (Swyngedouw, Phalet en Deschouwer 1999). In Brussel vonden velen van hen werk in de bouwsector.

Vanaf 1958 vestigden de eerste Europese instellingen zich in Brussel, en hun aanwezigheid groeide met elke uitbreiding van de toenmalige Europese Gemeenschap (later de Europese Unie). Dit leidde niet alleen tot een groei van het aantal Europese ambtenaren, maar ook tot de komst van regionale vertegenwoordigers, lobbygroepen en dienstverleners (Huyseune en Jans 2005). In 1967 werd Brussel bovendien het hoofdkwartier van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO), wat de instroom van hooggeschoolde migranten verder bevorderde.

De onafhankelijkheid van Congo in 1960 leidde eveneens tot een verhoogde instroom van migranten, in eerste instantie voornamelijk studenten. De levendige wijk Matonge illustreert evenwel dat het niet uitsluitend om studenten ging, maar in vergelijking met andere bevolkingsgroepen zijn jongeren bij migratie vanuit Sub-Saharaans Afrika oververtegenwoordigd.

De val van de Berlijnse Muur in 1989 betekende een belangrijk keerpunt. Ze leidde niet alleen tot de uitbreiding van de Europese Unie, maar het bijbehorende Europese burgerschap en het recht op vrij verkeer van personen veranderden fundamenteel de mobiliteit binnen Europa. De verdere europeanisering bracht mobielere arbeidskrachten met zich mee, zowel hoog- als kortgeschoolden, die ook in Brussel neerstreken.

Tegelijkertijd bleef Brussel aantrekkelijk voor politieke en andere vluchtelingen. De liberale Belgische Grondwet bood sinds de 19de eeuw bescherming aan politieke vluchtelingen, en deze rol blijft actueel. De instroom weerspiegelt de veranderende geopolitieke contexten: zo kende Brussel tussen 1960 tot 1980 een instroom uit Zuid-Amerika, terwijl nu vooral de oorlog in Oekraïne en de migratie van economische vluchtelingen uit diverse werelddelen bepalend zijn.

Op deze manier is Brussel, met zijn officiële tweetaligheid, niet alleen een ontmoetingsplaats tussen Vlaanderen en Wallonië – waar leden van beide taalgroepen samenkomen en samenleven – maar ook een aankomststad voor vele anderen.

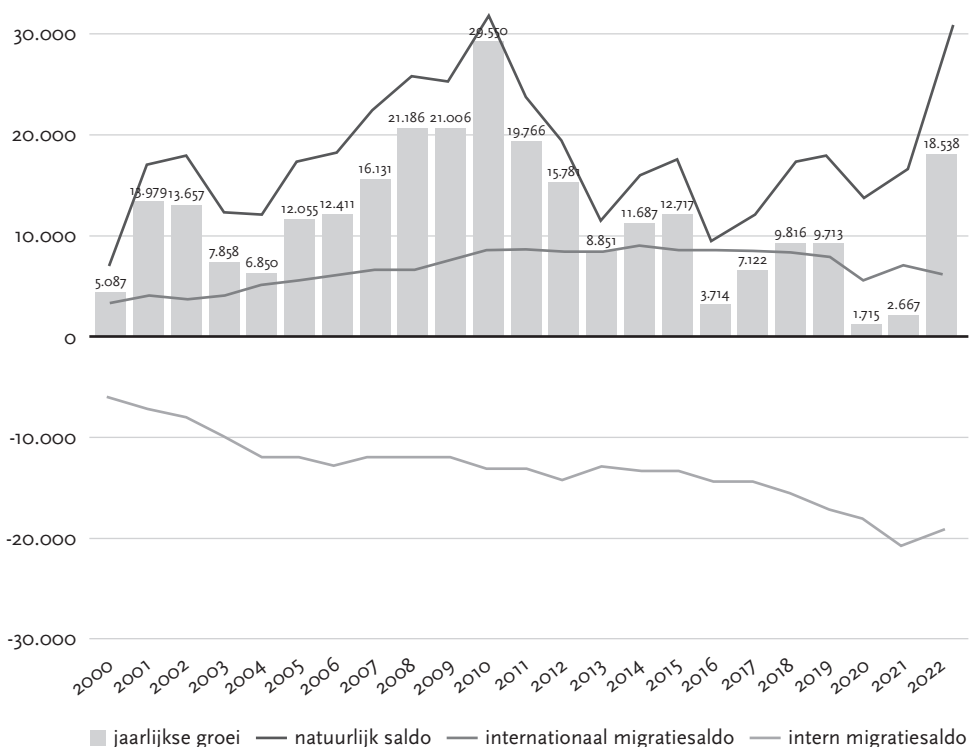
Brussel, de snel veranderende stad

Een laatste aspect dat bij de interpretatie van de resultaten niet uit het oog mag worden verloren, is de demografische evolutie van de Brusselse bevolking. Bij het vergelijken van verschillende meetmomenten, zoals in het BRIO-Taalbarometeronderzoek, is het belangrijk te beseffen dat de Brusselaars die in de eerdere analyse werden meegenomen niet noodzakelijk dezelfde zijn als degenen in een latere analyse. Evenmin kunnen de vastgestelde verschuivingen tussen de

meetmomenten volledig worden verklaard door de veranderingen in het aantal mensen die tussen de tijdsperioden deelnemen.

Wanneer we de resultaten van de eerste Taalbarometer vergelijken met de huidige versie, moeten we altijd de demografische ontwikkelingen voortdurend in het achterhoofd houden. De Brusselaars van het jaar 2000 zijn niet langer de Brusselaars van 2024. Veranderingen in taalgebruik worden dan ook mede gestuurd door de veranderingen in de bevolkingssamenstelling. De volgende paragrafen bieden daarom inzicht in de omvang en aard van deze demografische verschuivingen.

Op 1 januari 2024 telde Brussel officieel 1.249.597 inwoners, wat 290.279 of 30% meer is dan op 1 januari 2000 (BISA 2024). Terugblikkend op deze periode kunnen we dan ook spreken van een ware demografische explosie. Toch kunnen we deze aangroei niet reduceren tot een eenzijdige demografische groei. Er zijn verschillende factoren die hieraan ten grondslag liggen. Figuur 2 visualiseert de loop van de Brusselse bevolking tussen 2000 en 2022, op basis van de cijfers van het Belgisch Statistisch Bureau Statbel (2023).

Figuur 2. Loop van de bevolking in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 1992-2022. Bron: Statbel (2023), berekeningen door BRIO-VUB.

Algemeen beschouwd is de jaarlijkse bevolkingsgroei in het gewest te verklaren door twee factoren: enerzijds is er een positief natuurlijk saldo, met meer geboortes dan overlijdens, en anderzijds een positief internationaal migratiesaldo, doordat er meer personen vanuit het buitenland naar Brussel komen dan er naar het buitenland gaan. Samen compenseren beide het negatieve interne saldo: meer Brusselaars verlaten de hoofdstad voor Vlaanderen en Wallonië dan omgekeerd. Het suburbanisatieproces zet zich dus onverminderd voort, terwijl de Brusselse bevolkingsgroei vooral gedragen wordt door de internationale migratie en mobiliteit (voor een meer gedetailleerde beschrijving, zie Hermia en Tennstedt 2024).

Ook wat betreft de huidige aanwezigheid van personen met een niet-Belgische nationaliteit zijn er sinds 2000 enkele opmerkelijke verschuivingen waar te nemen. Tabel 1 geeft een overzicht van de tien meest voorkomende vreemde nationaliteiten in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

TOP 10 – 2000		TOP 10 – 2023	
Marokko	62.292	Frankrijk	69.984
Frankrijk	34.497	Roemenië	46.572
Italië	28.951	Italië	35.929
Spanje	21.442	Marokko	33.654
Turkije	19.398	Spanje	31.569
Portugal	15.802	Polen	19.298
Griekenland	9.530	Portugal	19.044
Verenigd Koninkrijk	8.572	Bulgarije	13.314
Democratische Republiek Congo	7.336	Oekraïne	12.673
Duitsland	6.775	Duitsland	11.248

Tabel 1. Tien meest voorkomende buitenlandse nationaliteiten in Brussel. Bron: BISA (2024).

Met uitzondering van Marokko en Oekraïne wordt de top tien van nationaliteiten in 2023 voornamelijk bevolkt door inwoners van andere EU-lidstaten. De verschuivingen die zich sinds 2000 hebben voorgedaan, kunnen grotendeels door drie factoren worden verklaard.

Ten eerste vormde het Verdrag van Maastricht de basis voor EU-burgerschap, waardoor niet langer enkel werknemers, maar alle EU-burgers het recht kregen op vrij verkeer en verblijf binnen de lidstaten. De daaropvolgende uitbreiding van de Europese Unie in 2004 en 2007 is duidelijk zichtbaar in de vergelijking van de top tien tussen 2000 en 2023. Vooral de toename van Roemeense, Poolse en Bulgaarse inwoners is daarbij opvallend.

Een tweede belangrijke factor is de naturalisatie van niet-Belgen. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat de niet-Belgen die in 2000 in Brussel verbleven, nu niet noodzakelijk nog in het land wonen. Deze groep is onderhevig aan demografische dynamieken: sommige personen zijn genaturaliseerd en gebleven, andere zijn verhuisd naar een ander gewest of naar het buitenland, of zijn overleden.

Tot slot heeft de oorlog in Oekraïne een merkbare impact gehad op de internationale migratiestroom naar Brussel. Na het uitbreken van de oorlog in februari 2022 hebben vele Oekraïners zich elders gevestigd, waaronder in Brussel, waar zij genieten van tijdelijke bescherming op Europees niveau (Myria 2022).

Samen beschouwd draagt dit veranderende sociaal-demografisch profiel van de Brusselse bevolking in belangrijke mate bij tot het huidige taalbeeld van de stad.

HET BRIO-TAALBAROMETERONDERZOEK

Het meten van talen is geen evidente opdracht, zeker niet in een context zoals Brussel, waar taal en politiek nauw met elkaar verweven zijn. Via het Taalbarometeronderzoek bouwt BRIO sinds 1997 aan een wetenschappelijk survey-instrument dat tot doel heeft een representatief beeld te schetsen van de Brusselse taalsituatie. Door zijn wetenschappelijke werkwijze onderscheidt het Taalbarometeronderzoek zich fundamenteel van de vroegere talentellingen, die administratief en politiek van aard waren.

De talentellingen

De tienjaarlijkse talentellingen, die plaatsvonden tussen 1846 en 1947, waren in de eerste plaats een politiek instrument om de bevolking op te delen in twee ‘verbeelde taalgemeenschappen’ van Vlamingen en Franstaligen (Anderson 2016).

De resultaten van deze tellingen hadden niet alleen symbolische en politieke gevolgen, maar brachten ook verregaande administratieve implicaties met zich mee. De taalwetten op bestuurszaken uit 1932 koppelden het taalstatuut van gemeenten rechtstreeks aan de uitkomsten van deze tellingen. Gemeenten waar minstens 30% van de bevolking als Franstalige werd geregistreerd, kregen een tweetalige administratie. In gemeenten waar het aantal Nederlandstaligen onder de 30% zakte, werd het bestuur als Franstalig geclassificeerd (Sieben 1987).

Door de talentellingen breidde Brussel aldus systematisch uit. Parallel aan de demografische expansie en verstedelijking verfransten de voornamelijk Nederlandstalige randgemeenten rond Brussel steeds meer, wat aanleiding gaf tot de metafoor van de ‘Brusselse olievlek’. Hierdoor kregen de tienjaarlijkse talentellingen een referendumkarakter, waarbij fraude en andere onregelmatigheden aanleiding gaven tot talrijke communautaire spanningen en discussies.

De laatste talentelling vond plaats in 1947, maar de resultaten werden pas in 1954 gepubliceerd, vanwege de controverse rond de verdere uitbreiding van Brussel. Aanhoudend protest vanuit Vlaanderen en een georganiseerde boycotactie leidden ertoe dat de geplande telling van 1957 werd uitgesteld. Uiteindelijk werden de talentellingen op 24 juli 1961 bij wet afgeschaft en definitief geschrapt uit de tienjaarlijkse volkstellingen.

25 jaar talen meten

In 1997, vijftig jaar na de laatste talentelling, startte het toenmalige Centrum voor de Interdisciplinaire Studie van Brussel, de voorloper van het huidige BRIO, met de voorbereiding van het eerste Taalbarometeronderzoek. De eerste Taalbarometer (TBI, Janssens 2001; gegevensverzameling 1999-2000) was een pionierswerk, zowel op het vlak van financiering als van realisatie. Door het totale gebrek aan betrouwbare en representatieve gegevens over de taalsituatie in Brussel was het essentieel om via deze nulmeting een overzicht te verkrijgen van de taalverhoudingen en het taalgebruik in de stad. Vertrekkende vanuit de communautaire tweedeling die lange tijd het politieke debat domineerde, trachtte het eerste Taalbarometeronderzoek de brug te slaan tussen het idee van de vroegere talentellingen – een census van de taalrealiteit zonder directe politieke gevolgen – en de feitelijke taalsituatie in Brussel op dat moment. Dit resulteerde in een bijzonder brede bevraging, die niet alleen een algemeen taalbeeld in kaart bracht, maar ook een antwoord zocht op de vraag naar de positie van het Nederlands in de veranderlijke stedelijke context. Het besluit was ondubbelzinnig: Brussel was niet langer een stad van twee taalgemeenschappen, beperkt tot Franstaligen en Nederlandstaligen, maar een meertalige stad gevangen in een tweetalig institutioneel keurslijf.

De tweede Taalbarometer (TB2, Janssens 2007; gegevensverzameling 2005-2006) bood voor het eerst de mogelijkheid om het taalverschuivingsproces in Brussel zelf onder de loep te nemen. De meest opvallende vaststelling was de toenemende taaldiversiteit en de verminderde taalpolarisatie, wat ertoe leidde dat het Nederlands als taal meer zuurstof kreeg. Niet alleen gingen Nederlandstaligen hun taal meer gebruiken, ook de status van het Nederlands bleek te zijn versterkt. Dat was in belangrijke mate te danken aan de economische positie van Vlaanderen en de bijbehorende behoefte aan taalkennis op de Brusselse arbeidsmarkt. De groeiende populariteit van het Nederlandstalig onderwijs en het stijgende aantal inschrijvingen voor taalcursussen Nederlands waren daarvan tastbare gevolgen. Vanaf de tweede editie kreeg het onderzoek bovendien de financiële steun van de Vlaamse Gemeenschap, wat het mogelijk maakte het onderzoek verder uit te bouwen en te verankeren.

De derde Taalbarometer (TB3, Janssens 2013; gegevensverzameling 2011-2012) bevestigde het uitgesproken meertalige karakter van Brussel. De resultaten schetsten een beeld van Brussel als een dominant Franstalige stad die in de praktijk echter duidelijk meertalig functioneert. De vierde Taalbarometer (TB4, Janssens 2018; gegevensverzameling 2017) legde de nadruk op de mogelijkheden die uit deze meertaligheid voortvloeien. Ze toonden aan dat eentaligheid juist belemmeringen vormde voor burgers om volwaardig in de Brusselse samenleving mee te draaien. Meertaligheid werd in dat opzicht niet alleen als een realiteit erkend, maar ook als een opdracht.

Het BRIO-Taalbarometeronderzoek is inmiddels aan de vijfde editie toe. In het licht van de huidige Brusselse taalrealiteit richt deze studie zich specifiek op de rol en positie die het Nederlands binnen een meertalige stedelijke context heeft. De centrale doelstelling is om, naast een representatieve schets van het Brusselse taallandschap, ook inzicht te bieden in de taalverschuivingsprocessen, het effectieve taalgebruik in verschillende taaldomeinen, en de taalcompetenties en thuistalen van de Brusselaars. Door deze gelaagde complexiteit in kaart te brengen, wordt het mogelijk om de wijzigende functie en positie van het Nederlands – al dan niet in combinatie met andere talen – te beschrijven en beter te begrijpen binnen de hedendaagse meertalige realiteit van de stad.

DE METHODOLOGISCHE AANPAK

De basis van het Taalbarometeronderzoek wordt gevormd door een gestandaardiseerde vragenlijst, opgesteld door BRIO-taalsocioloog dr. Rudi Janssens† (Janssens 2001). De Taalbarometer was zijn geesteskind – een onderzoek dat hij met grote toewijding ontwikkelde, verfijnde en tot op het einde toe heeft

gekoesterd. Rudi's werk heeft een blijvende bijdrage geleverd aan het begrijpen van de Brusselse samenleving. Deze vijfde editie bouwt verder op zijn fundamenten en actualiseert het instrument waar nodig, afhankelijk van de veranderde maatschappelijke en taalkundige context.

Een gewijzigd surveyklimaat

De evolutie van het surveyklimaat tussen TB4 en TB5 kan niet los worden gezien van de COVID-19-pandemie, een crisis die de samenleving dwong tot digitaal samenleven. Deze periode heeft ook vergaande gevolgen gehad voor wetenschappelijk surveyonderzoek. Enerzijds was er een groeiende vraag naar bevragingen en enquêtes bij de bevolking, die bij de burgers leidde tot verhoogde surveyvermoeidheid en een dalende responsgraad (De Koning et al. 2021). Anderzijds beïnvloedde de pandemie de werking van veldwerkbureaus, in het bijzonder wat betreft de praktische uitvoerbaarheid van bevragingen die uitsluitend face to face gebeuren. In de nasleep van deze periode zien we een duidelijke verschuiving naar zogenaamde *push-to-web*-bevragingen, waarbij respondenten in de eerste plaats worden aangemoedigd om de vragenlijsten online in te vullen.

Online-bevragingen zijn inmiddels de norm, maar brengen ook enkele risico's met zich mee. Veel van deze bevragingen steunen niet op een representatieve steekproef van de bevolking, maar op zelfselectie van respondenten, bijvoorbeeld via sociale media of sneeuwbalmethoden. Hierdoor ontstaat het risico op selectiebias, waarbij bepaalde bevolkingsgroepen over- of ondervertegenwoordigd zijn.

Ook bij representatieve online-bevragingen zijn er risico's. De *Barometer voor Digitale Inclusie*, in opdracht van de Koning Boudewijnstichting, wijst op een aanzienlijke digitale kloof in Brussel: zowel de toegang tot het internet en digitale toestellen als digitale vaardigheden zijn ongelijk verdeeld onder de Brusselse bevolking (Faure en collega's 2022).

In surveyonderzoek leidt deze digitale ongelijkheid in vele gevallen tot sociale uitsluiting. Anders gesteld: een deel van de sociale realiteit dreigt niet te worden vastgesteld door de survey als wetenschappelijk instrument. De wetenschappelijke vakliteratuur bevestigt dat online- en *push-to-web*-bevragingen vaak vertekende resultaten opleveren, met een oververtegenwoordiging van hoogopgeleiden en hogere inkomensgroepen. De structurele uitval van moeilijk bereikbare groepen – zoals functioneel analfabeten, jongeren onder de 25 jaar, ouderen boven de 65 jaar, eenoudergezinnen en niet-Belgen – vormt een reëel risico voor de representativiteit van de resultaten. Om dit op te vangen, blijft het cruciaal om binnen surveyonderzoek ook de mogelijkheid van face-to-face-bevragingen te behouden.

Gezien de huidige context werd de oorspronkelijk geplande methode van 2500 face-to-face-bevragingen voor het vijfde Brusselse Taalbarometeronderzoek aangepast. In plaats daarvan werd gekozen voor een combinatie van *push-to-web*- en face-to-face-enquêtes bij 1500 Brusselaars, op basis van een representatieve steekproef.

Deze benadering biedt zowel voordelen als nadelen. Het combineren van beide methoden kan de dekking en responsgraad verhogen, alsook de operationele uitvoering vereenvoudigen, bijvoorbeeld in termen van kostenefficiëntie en tijdsbeheer. Tegelijkertijd houdt een wijziging in methode het risico in dat er verschillen ontstaan die niet inhoudelijk zijn, maar eerder het gevolg zijn van de manier waarop de data worden verzameld. Dit kan leiden tot meetverschillen over de tijd, wat de vergelijkbaarheid tussen edities bemoeilijkt. Voor de afname van de Taalbarometer werd er daarom voor gopteerd om maximaal in te zetten op face-to-face om digitale uitsluiting te minimaliseren en de vergelijkbaarheid te waarborgen.

De steekproeftrekking

De nauwkeurigheid van de Taalbarometer staat of valt met de representativiteit van de steekproef. Voor dit onderzoek werd een representatieve steekproef van de meerderjarige Brusselse bevolking getrokken uit het Belgisch Nationaal Rijksregister, op basis van vier stratificatiecategorieën: woonplaats (de negentien gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest), leeftijd (18 tot en met 80 jaar), geslacht (enkel gebruikt voor stratificatie, niet voor aanspreking) en nationaliteit (met als categorieën Belg en niet-Belg).

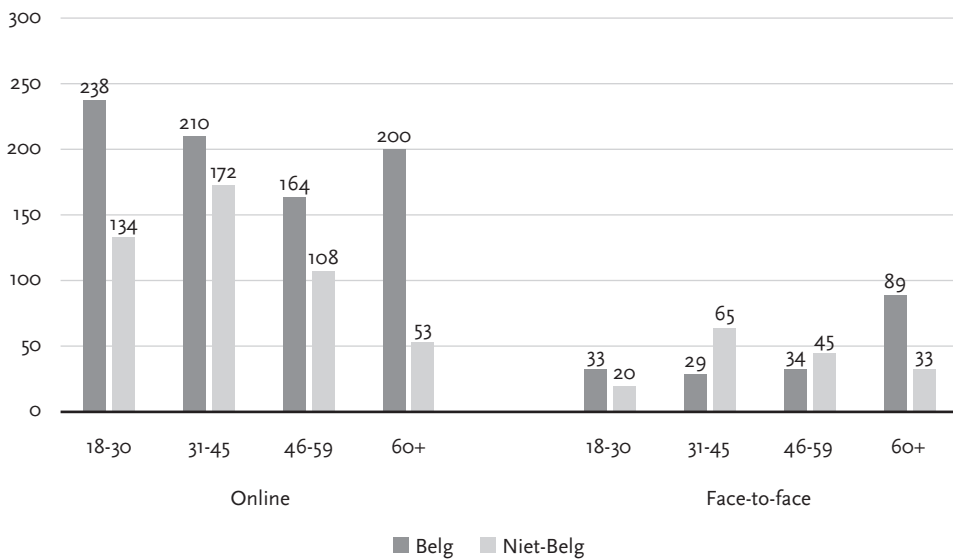
Hoewel de steekproef niet toereikend is om op een wetenschappelijk verantwoorde manier uitspraken te doen op gemeentelijk niveau, biedt de gehanteerde werkwijze maximale garanties voor statistische representativiteit op het niveau van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Voor de bevraging werd gebruikgemaakt van een adressenbestand met 1500 geselecteerde respondenten, opgesteld op basis van een standaard betrouwbaarheidsinterval van 95% en een foutenmarge van ongeveer 2,5%. Om non-response of uitval op te vangen, waren er voor elke geselecteerde respondent zes reserves. Deze reserves beschikten over dezelfde kenmerken (namelijk woonplaats, leeftijdscategorie, geslacht en nationaliteit) als de oorspronkelijk geselecteerde persoon. Die werden gecontacteerd in geval van weigering of verhuizing.

Het terreinwerk voor het onderzoek werd uitgevoerd door het marktonderzoeksbureau Ipsos. Het veldwerk vond plaats van mei 2023 tot januari 2024. Zoals eerder vermeld werd er gebruikgemaakt van een sequentiële combinatie

van een *push-to-web*- en face-to-face-bevraging. In eerste instantie werden de respondenten uit het steekproefbestand aangeschreven per brief met de vraag om deel te nemen aan een online-survey via een persoonlijke QR-code of URL. Bij non-response na een week werd een herhaling gestuurd met een QR-code. Werd de online-bevraging nog steeds niet ingevuld, dan werd een contactprocedure opgestart voor de face-to-face-bevraging. Per respondent die de online-bevraging niet had ingevuld, voorzag het veldwerkbureau maximaal drie contactpogingen voor de face-to-face-bevraging. Gegeven de sociaal-demografische opbouw van Brussel, werd de door BRIO ontwikkelde en gevalideerde vragenlijst beschikbaar gesteld in zeven talen: het Nederlands, Frans, Engels, Spaans, Portugees, Pools en Roemeens.

Uiteindelijk werden 6506 personen gecontacteerd om een representatieve bevraging bij 1627 Brusselaars te realiseren. Figuur 3 geeft een overzicht van de response van de geselecteerde respondenten uit het Rijksregister.

Figuur 3. Medewerking aan het onderzoek.

Zoals de figuur toont, is er een duidelijk mode-selectie-effect: meer respondenten namen deel via de online-bevraging dan via de face-to-face-methode. Vooral jongere Brusselaars met een Belgische herkomst participeerden vaker online, terwijl de face-to-face-bevraging zich voornamelijk richtte op de moeilijker bereikbare groepen, zoals ouderen, personen met een niet-Belgische herkomst of respondenten met beperkte digitale toegang.

Het gebruik van een toevallige steekproef met reserves vormde al een belangrijke waarborg voor de representativiteit van de bevraging. Om de nauwkeurigheid van de proporties en het gemiddelde verder te verhogen en zo een realiteitsgetrouw beeld van het Brusselse taalbeeld te kunnen schetsen, werd een wegingscoëfficiënt toegepast. Deze weging werd samengesteld op basis van de drie kenmerken: de nationaliteit, het geslacht en de leeftijd van de Brusselse populatie op het moment van de steekproeftrekking. Door middel van deze poststratificatie konden de resultaten bijgestuurd worden op basis van de werkelijke bevolkingssamenstelling, waardoor ze betrouwbaarder aansluiten bij de realiteit (Royal, 2019).

Het BRIO-Taalbarometeronderzoek was van meet af aan ambitieus opgezet. Met de gehanteerde methodologie streven we ernaar zo dicht mogelijk bij de Brusselse taalrealiteit aan te sluiten, rekening houdend met de budgettaire beperkingen, de beschikbare tijdspanne en het gewijzigde surveyklimaat. Terwijl de eerste vier metingen van het Taalbarometeronderzoek uitsluitend gebruikmaakten van een innovatieve face-to-face-bevraging, hanteert deze vijfde editie een hybride werkwijze. Deze aanpak weerspiegelt het 'nieuwe normaal' in het surveyonderzoek, zonder de specifieke kenmerken van de Brusselse onderzoekspopulatie uit het oog te verliezen (Pradner et al. 2023).

HOOFDSTUK 1

Het Brusselse taalbeeld

MEERTALIGHIED OF TAALDIVERSITEIT?

Uit de inleiding bleek al dat Brussel zich in de 21ste eeuw in snel tempo heeft ontwikkeld tot een stad met een uitgesproken divers karakter. De stedelijke bevolking is zo veelzijdig samengesteld dat sommigen Brussel omschrijven als ‘superdivers’ (Maly et al. 2014). Deze demografische ontwikkelingen hebben belangrijke beleidsmatige implicaties, waardoor het relevanter dan ooit is om de vraag te stellen: hoe taaldivers is Brussel op dit moment? Welke talen spreken de Brusselaars? En leidt de toegenomen taaldiversiteit tot meertalige Brusselaars?

Om deze wetenschappelijk en maatschappelijk relevante vragen te beantwoorden, moeten we eerst stilstaan bij de terminologie die we hanteren. In deze context maken we een onderscheid tussen de verwante begrippen ‘taaldiversiteit’ en ‘meertaligheid’. Omdat beide begrippen onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn – meertaligheid wordt immers vaak beschouwd als een resultaat van de taaldiversiteit binnen een samenleving (Europees Parlement 2022) – worden beide termen vaak als synoniemen gebruikt. In een taalgevoelige context zoals Brussel kan het ondoordachte gebruik van deze begrippen echter tot verwarring leiden.

In de academische vakliteratuur wordt taaldiversiteit of taalverscheidenheid vaak op twee manieren gedefinieerd (Grin en Kraus 2018). De meest gebruikte definitie hanteert een kwantitatieve opsomming van de verschillende talen die binnen een bepaalde ruimtelijke eenheid – zoals een stad, een land of een samenleving – worden gebruikt. Eenvoudig gesteld: hoe meer talen er zijn, hoe hoger de taaldiversiteit. Welke talen in een dergelijke lijst worden opgenomen, kan echter variëren. Sommige auteurs focussen uitsluitend op de officiële, gestandaardiseerde talen, terwijl anderen ook dialecten en minderheidstalen meenemen in hun analyse (Gorter et al. 2006). Deze keuze beïnvloedt het uiteindelijk taalbeeld. Toch blijft deze benadering in essentie beperkt tot een telling van talen, zonder expliciet rekening te houden met het belang of de functie

van elke taal. Een bredere, meer maatschappelijk ingebedde definitie van taaldiversiteit kijkt niet alleen naar de veelheid aan verschillende talen, maar houdt ook rekening met het relatieve aandeel van elke taal binnen de bevolking van een bepaald gebied. Deze tweede benadering turft dus niet enkel de talen, maar biedt ook inzicht in de relatieve aanwezigheid van talen in de samenleving, bijvoorbeeld in het straatbeeld. Het gangbare taalbeeld van Brussel was lange tijd dat van een meerderheidstaal (het Frans) met een of meer taalminderheden (zoals het Nederlands en andere talen). In de afgelopen decennia is deze situatie echter veranderd: de taalmeerderheid slinkt, terwijl steeds meer taalkundige minderheden het taalbeeld mee bepalen. Beide benaderingen van taaldiversiteit – het absolute aantal talen en het percentage van de bevolking dat een taal spreekt – geven echter geen volledig beeld van hoe deze talen worden gebruikt of welke status deze hebben in een bepaalde context. De Taalbarometer tracht daarom beide vormen van taaldiversiteit te documenteren.

Ook meertaligheid kan op uiteenlopende manieren gedefinieerd worden. In het algemeen verwijst meertaligheid naar *‘the ability of societies, institutions, groups and individuals to engage, on a regular basis, with more than one language in their day-to-day lives’* (Europees Parlement 2022: 2). Meertaligheid is dus eerder een praktische competentie die – in tegenstelling tot taaldiversiteit – niet alleen maatschappelijk, maar ook individueel van aard is. Individuele meertaligheid verwijst naar de taalkundige vaardigheden van een persoon in alledaagse situaties. Het gaat hierbij om het persoonlijke taalrepertoire dat iemand actief of passief inzet in verschillende contexten van het dagelijkse leven. Zoals verder wordt toegelicht, verwerven en gebruiken individuen een taalrepertoire voor verschillende doeleinden, in verschillende domeinen van hun leven, met verschillende mensen. Maatschappelijke meertaligheid verwijst naar taalkundige modaliteiten binnen samenlevingen. Het betreft het gebruik, de functie en de status van verschillende talen in uiteenlopende taaldomeinen. De aard en invulling van deze maatschappelijke meertaligheid verschilt echter naargelang de sociolinguïstische samenstelling van de bevolking en de institutionele status van de betrokken talen.

Hoewel meertaligheid en taaldiversiteit inmiddels vanzelfsprekend zijn in Brussel, betekent dit niet dat elke Brusselaar bekwaam is in meer dan één taal. Het impliceert evenmin dat deze meertaligheid samenvalt met de officiële tweetaligheid van het gewest. Wel is het aannemelijk dat individuen die opgroeien of wonen in een meertalige samenleving, zoals Brussel, meer geneigd zijn om meerdere talen te spreken dan personen in een overwegend eentalige context.

In deze bijdrage benaderen we de wisselwerking tussen taaldiversiteit en meertaligheid vanuit een sociolinguïstisch perspectief, met specifieke aandacht voor de individuele taalvaardigheid. Tegelijk erkennen we dat taalgebruik niet enkel een sociolinguïstisch fenomeen is, maar ook een sociaal-politiek gegeven.

Taal krijgt betekenis binnen haar politieke en maatschappelijke context en is onderhevig aan voortdurende verandering. De Brusselse taalsituatie moet dan ook begrepen worden als het resultaat van een complex historisch proces, waarin de stad uitgroeide tot de feitelijke hoofdstad van België, de Vlaamse en Franse Gemeenschap, en die sinds enkele decennia ook verschillende Europese en internationale instellingen huisvest. Daarom besteden we niet alleen aandacht aan de positie die een taal inneemt in de samenleving, maar ook aan de wederzijdse beïnvloeding tussen individu en samenleving. Via deze dubbele benadering – individueel en maatschappelijk – willen we een globaal taalbeeld van Brussel en zijn inwoners schetsen.

BRUSSEL, DE TAALDIVERSE STAD?

Met ruim 180 verschillende nationaliteiten die samenleven in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (BISA 2024), is het niet verwonderlijk dat deze unieke diversiteit zich ook weerspiegelt in het Brusselse taallandschap. Maar welke talen worden er in Brussel gesproken?

Onderstaande gegevens hebben betrekking op het totale aantal respondenten uit de steekproef die aangeven een bepaalde taal te spreken. Om dit algemene beeld te kunnen schetsen vertrouwen we op de zelfgerapporteerde taalkennis van de respondent. Hoewel deze benadering subjectief mag ogen, is het de meest beproefde methode om vergelijkingen tussen de verschillende meetmomenten te maken. Bovendien wordt deze methode internationaal toegepast, bijvoorbeeld bij het Eurobarometer-onderzoek van de Europese Commissie.

Concreet vragen we de respondenten in welke mate zij zich comfortabel kunnen uitdrukken in een bepaalde taal, en in hoeverre zij deze taal gebruiken in hun dagelijkse leven. Het is vanzelfsprekend dat het effectieve taalniveau van iemand die aangeeft een taal goed te beheersen, niet altijd objectief overeenkomt met een gestandaardiseerde norm. Deze zelfinschatting kan dan ook niet als een absolute score worden vergeleken, noch als toetsing aan vooraf vastgestelde niveaus van taalvaardigheid. Toch biedt deze subjectieve inschatting een waardevol inzicht: ze toont aan in welke mate een persoon zich comfortabel voelt om een taal te gebruiken in het dagelijkse leven.²

2 Ter illustratie: wanneer een hoger kaderlid van een internationale onderneming of tolk beweert 'goed' Engels te spreken, zal dat vermoedelijk een hoger niveau zijn dan wanneer een winkelbediende hetzelfde zegt. De kans is groot dat in het eerste geval de woordenschat uitgebreider is en de grammaticale regels correcter worden gevolgd. Hoewel we niet mogen aannemen dat beide personen over dezelfde taalkundige competentie beschikken, kunnen we wel stellen dat hun taalvaardigheid binnen hun respectievelijke leefwereld voldoende is om de noodzakelijke gesprekken te voeren.

In de survey hebben de respondenten de keuze tussen vijf antwoordcategorieën om hun taalkennis te beoordelen: ‘ik ken de taal niet’, ‘ik ken een aantal woorden en uitdrukkingen in deze taal’, ‘ik beheers de taal redelijk’, ‘ik heb een goede kennis van de taal’ en ‘ik heb een uitstekende kennis van de taal’. Taalkennis wordt in het Taalbarometeronderzoek gedefinieerd als het vermogen een taal ‘goed tot uitstekend’ te spreken.

Op basis van het goed tot uitstekend spreken van een taal werden onder de 2500 respondenten van TB1 in totaal 72 verschillende talen gerapporteerd. Dit aantal liep verder op tot 106 talen in TB3 en 96 talen in TB4. Ondanks de kleinere steekproefomvang in TB5 is de diversiteit aan talen sterk toegenomen. In deze vijfde editie van het Taalbarometeronderzoek werden maar liefst 104 verschillende talen geregistreerd: Afghaans, Albanees, Amazigh, Amhaars, Arabisch, Armeens, Azerbeidzjaans, Bakaka, Bambara, Baskisch, Bati, Belarussisch, Bengali, Brussels, Bulgaars, Castillaans, Catalaans, Chinees, Congolees, Creools, Darija, Deens, Duits, Engels, Ewondo, Filipijns, Fins, Frans, Fulah, Gaelic, Gebarentaal, Georgisch, Gikuyu, Grieks, Hassaniya, Hausa, Hebreeuws, Hindi, Hongaars, Iers, Indisch, Italiaans, Japans, Kantonees, Kazachs, Kikongo, Kinyarwanda, Kirgizisch, Kirundi, Koerdisch, Koreaans, Kroatisch, Lets, Libanees, Lingala, Litouws, Luxemburgs, Macedonisch, Malinke, Maninka, Marathi, Moldavisch, Mongools, Morisyen, Nederlands, Noors, Oekraïens, Perzisch, Pools, Portugees, Punjabi, Rif, Roemeens, Romini sinti, Russisch, Servisch, Servo-Kroatisch, Shanghainees, Siciliaans, Singalees, Slovaaks, Sloveens, Somalisch, Songhai, Spaans, Susu, Swahili, Tagalog, Tamil, Tataars, Thais, Touareg, Tshiluba, Tsjechisch, Turks, Urdu, Vietnamees, Waals, Wolof, Yemba, Yoruba, Zarma, Zweeds en Zwitserduits.³

Het is zelfs waarschijnlijk dat de feitelijke taaldiversiteit onder de Brusselaars nog hoger ligt. Demografische gegevens tonen aan dat de diversiteit binnen de Brusselse bevolking de laatste jaren is blijven toenemen. Daarnaast is de huidige editie uitgevoerd met een kleinere steekproef dan eerdere metingen, wat de kans vergroot dat sommige minder frequent gesproken talen buiten beschouwing zijn gebleven.

Tabel 2 geeft een algemeen beeld van de tien belangrijkste talen die de Brusselaars spreken bij de verschillende meetmomenten.

3 Het gaat om de talen of dialecten die de respondenten zelf hebben aangegeven als talen die zij ‘goed tot uitstekend’ beheersen.

TB1 (2001)		TB2 (2007)		TB3 (2013)		TB4 (2018)		TB5 (2024)	
Frans	95,5%	Frans	95,6%	Frans	88,5%	Frans	87,1%	Frans	81,0%
Nederlands	33,3%	Engels	35,4%	Engels	29,7%	Engels	34,4%	Engels	46,9%
Engels	33,3%	Nederlands	28,3%	Nederlands	23,1%	Nederlands	16,3%	Nederlands	22,3%
Arabisch	10,1%	Spaans	7,4%	Arabisch	17,9%	Arabisch	9,1%	Spaans	14,5%
Duits	7,1%	Arabisch	6,6%	Spaans	8,9%	Spaans	4,9%	Arabisch	11,5%
Spaans	6,9%	Italiaans	5,7%	Duits	7,0%	Italiaans	3,5%	Italiaans	6,1%
Italiaans	4,7%	Duits	5,6%	Italiaans	5,2%	Duits	3,2%	Duits	6,1%
Turks	3,3%	Portugees	1,7%	Turks	4,5%	Portugees	2,1%	Portugees	2,8%
Amazigh	3,1%	Turks	1,4%	Portugees	2,5%	Lingala	1,6%	Turks	2,8%
Portugees	1,4%	Lingala	1,0%	Amazigh	2,2%	Roemeens	1,5%	Roemeens	2,1%

Tabel 2. De tien meest gesproken talen in Brussel per Taalbarometer.

Over de vijf meetmomenten heen keren grotendeels dezelfde talen terug in de top tien, met het Frans, Engels en Nederlands als de drie bekendste. In dit onderzoek verwijzen we naar deze drie talen als de ‘contacttalen’. In twee van de drie gevallen gaat het om de officiële talen van het gewest (Nederlands en Frans), maar ook het Engels, hoewel geen formele bestuurstaal, neemt een centrale plaats in het dagelijkse leven in. Deze talen delen bovendien een belangrijk kenmerk: ze worden in het onderwijs in Brussel aangeboden. Iedereen die in Brussel opgroeide en school heeft gelopen, zou zich in principe van ten minste een, en vaak meerdere, van deze contacttalen moeten kunnen bedienen.

Frans blijft, niet verwonderlijk, de bekendste in Brussel. Toch is de kennis van het Frans de afgelopen twee decennia aanzienlijk gedaald. Ook in deze vijfde editie zet deze daling zich voort. Een meer fijnmazige analyse volgens leeftijd laat zien dat er sprake is van een algemene afname, met uitzondering van de oudere respondenten (leeftijdscategorie +60 jaar). Vooral de jongste generatie (-30 jaar) laat een sterke terugval optekenen, met een afname van bijna 12%. Bovendien groeit de groep die geen Frans spreekt of slechts enkele woorden en uitdrukkingen kent, ten koste van diegenen die aangeven de taal goed of uitstekend te beheersen.

Terwijl het aandeel Brusselaars dat het Nederlands goed tot uitstekend spreekt tussen TB1 en TB4 halveerde, toont TB5 voor het eerst een keerpunt. De kennis van het Nederlands stijgt van 16,3% in TB4 naar 22,3% in TB5. Deze toename behoeft de nodige duiding en nuancering, want onder het oppervlak speelt een dubbele dynamiek. De groei is vrijwel volledig toe te schrijven aan respondenten die aangeven Nederlands uitstekend te beheersen. Tegelijkertijd, en net als bij het Frans, is er een groeiende groep die stelt de taal helemaal niet te beheersen. Bijna 28% van de Brusselaars zegt geen Nederlands te spreken, tegenover 17% in TB1. Opmerkelijk genoeg zeggen Brusselaars geboren in Brussel en Vlaanderen in TB5 minder vloeiend Nederlands te spreken dan in eerdere edities. In vergelijking met TB4 is de zelfgerapporteerde kennis van het Nederlands bij Brusselaars geboren in Wallonië en niet-Belgen toegenomen. Daarnaast zien we in TB5 een belangrijke verschuiving naar meer Nederlands bij de jongste respondenten, evenals een meer evenwichtige verdeling over de verschillende leeftijdscategorieën. Een uitzondering vormen de 60-plussers, die in eerdere edities telkens de hoogste scores behaalden.

De positie van het Engels als tweede bekendste taal versterkt zich verder. Bijna de helft van de Brusselaars (46,6%) geeft aan goed tot uitstekend Engels te spreken. Bij nadere analyse valt vooral een generatie-effect op: Engels is vooral populair bij de jongste leeftijdsgroepen, maar wint ook terrein bij de oudere leeftijdscategorieën, vergeleken met eerdere edities van de Taalbarometer. Deze evolutie wijst op een verdere internationalisering van de Brusselse context, waarin Engels een steeds prominentere rol speelt als neutrale en functionele brugtaal. Opvallend is wel dat Engels vooral een schooltaal blijft: de taal wordt in belangrijke mate via het onderwijs verworven, terwijl het aandeel Brusselaars dat het Engels thuis heeft geleerd relatief beperkt blijft.

Naast de genoemde taalverschuivingsprocessen bij de contacttalen (Nederlands, Frans en Engels) observeren we ook een verandering in het taalbeeld van de zogenaamde ‘andere’ talen. Deze verandering kan begrepen worden in de context van de snel wijzigende stedelijke omgeving. Brussel blijft een ontmoetingsplaats, een schakel tussen Vlaanderen en Wallonië. Tegelijkertijd is Brussel ook een internationale aankomststad en een knooppunt van economische en culturele globalisering.

België behoort tot de meest geglobaliseerde landen ter wereld, en Brussel vormt het exponentiële centrum daarvan (Vandermotten 2014). Deze dynamiek weerspiegelt zich in het Brusselse taallandschap: sommige talen winnen aan zichtbaarheid en gebruik, terwijl het relatieve aandeel van andere talen juist afneemt. Onder de niet-contacttalen blijft Arabisch de voornaamste niet-Europese taal. Het Arabisch is doorgaans een typische thuistaal en vertoont een sterke samenhang met leeftijd: jongere Brusselaars geven vaker aan de taal te beheersen.

Dit kan wijzen op een intergenerationele taaloverdracht van het Arabisch binnen gezinnen van Marokkaanse origine – de grootste groep niet-Belgen in het gewest (Statbel 2024). Het is echter ook mogelijk dat jongere Brusselaars van Maghrebijnse herkomst zich sterker met het Arabisch identificeren als deel van hun culturele achtergrond. Verder onderzoek naar taalverwerving en identiteitsvormingsprocessen kan dit verhelderen.

De schommeling van het Spaans, Italiaans, Duits, Portugees en Turks vertoont gedurende de onderzoeksperiode een grillig patroon. De evolutie voor het Spaans springt daarbij het meest in het oog. Na een eerdere daling laat TB5 een significante stijging zien, waardoor het Spaans zich comfortabel als vierde meest gesproken taal in Brussel positioneert. Slechts 44% van deze Spaans-taligen heeft het Spaans weliswaar als thuistaal. Voor de overige sprekers is het Spaans vooral een gebruikstaal in informele contexten, zoals gesprekken met vrienden. Ook het Duits wint opnieuw aan belang in vergelijking met TB4, een evolutie die mogelijk samenhangt met de economische rol van de taal. Het Portugees en het Roemeens verhouden zich het meest stabiel, terwijl het Pools (1,1%), Grieks (1,2%) en Lingala (1,4%) uit de top tien verdwijnen, maar nog steeds door meer dan 1% van de Brusselse bevolking worden gesproken.

BRUSSEL, DE MEERTALIGE STAD?

De toenemende taaldiversiteit en de veranderende kennis van de contacttalen betekenen niet dat Brusselaars moeilijker met elkaar kunnen communiceren. Integendeel, deze evoluties wijzen eerder op het gebruik van een complexer taalrepertoire door de inwoners. Communicatie is geen strikt afgebakend proces waarbij enkel personen die een taal goed of uitstekend beheersen met elkaar kunnen spreken. In een taaldiverse stad zoals Brussel is het waarschijnlijk dat individuen zich bedienen van verschillende taalstrategieën, afhankelijk van de context en de gesprekspartner. Taalkundigen wijzen erop dat *translanguaging* en receptieve taalkennis hierbij een rol spelen.

Hoewel een diepgaande analyse van translanguaging buiten het bestek van deze studie valt, is het wel een belangrijk onderdeel van de dagelijkse interacties van Brusselaars. Translanguaging verwijst naar het geïntegreerde gebruik van het volledige taalrepertoire, waarbij geen strikte grenzen worden gehanteerd tussen de verschillende talen die iemand beheerst (Cenoz en Gorter 2017). Concreet betekent dit dat mensen zich niet beperken tot één standaardtaal, maar in meertalige contexten een breder taalrepertoire benutten. We hoeven slechts te denken aan jongeren die hun voertaal doorspekken met Engelse, Franse of Arabische leenwoorden. Overigens valt het gebruik van vakjargon

in een professionele context ook onder deze strategie. In al deze gevallen gaat het om een pragmatische manier van communiceren, waarbij (contact)talen en elementen daarvan gecombineerd worden om een boodschap over te brengen.

Een andere strategie is het gebruik van receptieve vaardigheden. Dit verwijst naar de situatie waarin de passieve taalkennis van een persoon voldoende is om een gesprekspartner te begrijpen, ook al gebruikt hij of zij de taal niet actief. Een klassiek voorbeeld is een gesprek tussen een Franstalige en een Nederlandstalige, waarbij beide gesprekspartners in hun eigen taal blijven spreken, maar elkaar toch vlot begrijpen. In dergelijke interacties maken sprekers gebruik van een taal zonder deze 'goed tot uitstekend' te beheersen. Het feit dat iemand een taal niet volledig beheerst, sluit dus niet uit dat deze toch in de communicatie kan worden gebruikt.

Taalkennis contacttalen

Tabel 3 geeft een overzicht van de verschillende kennisniveaus van de drie contacttalen in Brussel: het Frans en het Nederlands als officiële talen van het gewest, en het Engels als voornaamste internationale taal, die naast het Frans het meest beheerst wordt door de Brusselaars.

Het aandeel van Brusselaars dat geen Frans spreekt blijft met 2,8% relatief laag, maar groeit wel aanzienlijk ten aanzien van de vorige edities van de Taalbarometer. Deze toename doet zich voornamelijk voor bij de Brusselaars met een EU-herkomst, waarbij vooral de jongste (-30 jaar) en oudste (+60 jaar) leeftijdsgroepen relatief vaker aangeven het Frans niet te spreken. De daling van het Frans wordt deels gecompenseerd door een toename van respondenten met een beperkte kennis van de taal. Wat het Nederlands betreft, spreken Brusselaars niet alleen meer Nederlands, maar ook relatief beter. Deze evolutie komt vooral door diegenen die de taal goed tot uitstekend beheersen, tegenover een groeiende groep die helemaal geen Nederlands spreekt. Op dit moment spreekt ruim een kwart van de Brusselaars geen Nederlands, tegenover 14% die geen Engels spreekt. Het Engels onderscheidt zich van zowel het Nederlands als het Frans. Niet alleen is de algemene kennis van het Engels toegenomen, ook het aandeel Brusselaars dat de taal helemaal niet kent is afgenomen.

Taalkennis Nederlands	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Ik ken de taal niet.	17,4%	15,8%	24,1%	20,5%	27,6%
Ik ken enkele woorden en uitdrukkingen.	19,7%	27,6%	28,4%	43,0%	30,7%
Redelijk, ik kan mij behelpen.	29,6%	28,4%	24,4%	20,3%	19,5%
Een goede beheersing.	14,6%	14,9%	10,8%	7,1%	7,0%
Een uitstekende beheersing.	18,7%	13,4%	12,3%	9,2%	15,3%
Taalkennis Frans	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Ik ken de taal niet.	0,4%	0,1%	0,8%	0,1%	2,8%
Ik ken enkele woorden en uitdrukkingen.	0,9%	0,4%	1,6%	0,7%	6,5%
Redelijk, ik kan mij behelpen.	3,2%	3,9%	9,0%	12,0%	9,6%
Een goede beheersing.	9,7%	9,8%	22,7%	19,3%	13,5%
Een uitstekende beheersing.	85,9%	85,8%	65,8%	67,8%	67,5%
Taalkennis Engels	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Ik ken de taal niet.	23,1%	20,3%	21,6%	20,8%	14,2%
Ik ken enkele woorden en uitdrukkingen.	17,0%	18,6%	22,5%	18,7%	15,9%
Redelijk, ik kan mij behelpen.	26,6%	25,7%	26,2%	26,0%	23,0%
Een goede beheersing.	22,7%	22,7%	19,1%	22,4%	22,0%
Een uitstekende beheersing.	10,6%	12,7%	10,5%	12,0%	24,9%

Tabel 3. Taalkennis van individuele contacttalen per Taalbarometer.

De evolutie in de kennis van de drie contacttalen impliceert een veranderend taalgebruik. Het gebruik van een taal gaat daarbij niet altijd gepaard met een uitstekende beheersing ervan. Taal wordt hierbij niet als een onderscheidend criterium, maar meer als een inclusief en functioneel middel beschouwd. Individuele taalrepertoires worden pragmatisch, afgestemd op de situatie en het taaldomein waarin men zich bevindt. Deze dynamiek en het taalgebruik van de Brusselaars in verschillende maatschappelijke domeinen worden verder uitgediept in hoofdstuk 5.

De contacttalen vervullen een cruciale rol in het dagelijkse leven van wie in Brussel woont of werkt. Ze bieden communicatiemogelijkheden in uiteenlopende domeinen. Dat is bijvoorbeeld evident op de werkvloer: wie meerdere

contacttalen machtig is, komt in aanmerking voor meer functies en heeft doorgaans betere toegang tot werk. Tegelijk betekent dit dat een beperkte kennis van deze talen leidt tot minder kansen en mogelijke uitsluiting. Deze ‘taalcompetentiekloof’ draagt op die manier bij aan maatschappelijke dualisering, waarbij meertaligheid in alle sociale domeinen samenhangt met meer opportuniteiten, terwijl eentaligheid vaak gepaard gaat met beduidend minder kansen (Shorten 2016). Tabel 4 geeft een overzicht van de kennis van de combinatie van de contacttalen.

Contacttalen	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Geen contacttaal (Nederlands, Frans of Engels)	3,0%	2,5%	7,9%	7,6%	10,5%
Enkel Engels	1,0%	0,8%	1,6%	2,6%	4,9%
Enkel Nederlands	0,4%	0,5%	1,0%	1,3%	0,8%
Enkel Frans	47,0%	49,6%	52,3%	49,1%	35,7%
Twee contacttalen: Nederlands en Engels	0,2%	0,6%	0,8%	1,3%	2,7%
Twee contacttalen: Nederlands en Frans	16,4%	11,9%	9,2%	7,4%	6,1%
Twee contacttalen: Frans en Engels	15,8%	18,9%	15,6%	24,4%	26,6%
Drie contacttalen: Nederlands, Frans en Engels	16,4%	15,1%	11,6%	6,2%	12,6%

Tabel 4. Evolutie taalkennis combinatie van de contacttalen per Taalbarometer.

Uit de vorige tabellen blijkt dat het Frans in Brussel de lingua franca is en blijft. Ruim 35,7% van de Brusselaars beheerst uitsluitend deze contacttaal. Tegelijk wint het Engels aan belang: bijna 5% van de Brusselaars geeft aan enkel het Engels te spreken. Het aandeel eentalig Nederlandstaligen blijft relatief stabiel sinds TB3. Toch boet deze algemene eentaligheid in ten voordele van twee- of meertaligheid onder de Brusselaars. Deze vaststelling ligt in lijn met de vorige Taalbarometers: een meertalige stedelijke samenleving zoals Brussel functioneert niet op basis van één enkele lingua franca. In plaats daarvan combineren Brusselaars meerdere (contact)talen in verschillende formele en informele situaties. De combinatie van Frans en Engels is daarbij de meest voorkomende taalcombinatie. Hoewel de groep Brusselaars die het Frans en Nederlands beheerst afneemt, verdubbelt het aandeel dat aangeeft de drie contacttalen te spreken. Drietligheid scoort in TB5 daarmee hoger dan in TB3 en TB4. Tegelijkertijd verdient een andere trend ook aandacht: de toename van Brusselaars die geen

van de drie contacttalen spreken. In TB5 geeft 10,5% aan noch Nederlands, noch Frans, noch Engels te beheersen.

Naarmate het aantal gesproken talen in Brussel toeneemt, stijgt ook het aandeel meertalige Brusselaars. Tegelijkertijd blijkt echter dat, parallel aan deze stijgende taaldiversiteit, de kennis van minstens één contacttaal bij een ander deel van de bevolking afneemt. Deze paradoxale dynamiek wijst op een toenevende kloof tussen de Brusselaars die een of meer contacttalen goed tot uitstekend spreken, en diegenen die geen van deze talen beheersen.

De kloof tussen Brusselaars die een of meer contacttalen beheersen en zij die geen Nederlands, Frans of Engels spreken, vormt een reëel risico in het licht van toenemende sociale dualisering (Shorten 2016). Om deze tegenstelling beter te begrijpen, gaan de volgende tabellen dieper in op de twee tegenpolen van deze ontwikkeling. Ze bieden een overzicht van de drietalige Brusselaars – zij die aangeven alle drie de contacttalen goed tot uitstekend te spreken – en van de groep die geen Nederlands, Frans of Engels beheerst. Deze gegevens worden uitgesplitst volgens leeftijdscategorie en geboorteregio, wat het mogelijk maakt om de sociolinguïstische profielen van deze twee groepen beter in kaart te brengen en hun positie binnen het bredere taallandschap van Brussel te duiden.

Drietalig	18-30	31-45	46-59	60+	Gemiddelde
TB1	15,6%	16,2%	17,2%	16,6%	16,4%
TB2	11,5%	19,1%	17,1%	11,1%	15,1%
TB3	10,7%	8,9%	14,6%	16,6%	11,6%
TB4	7,2%	7,0%	4,1%	6,1%	6,2%
TB5	10,4%	11,9%	15,1%	13,6%	12,6%

Tabel 5. Percentage goede tot uitstekende beheersing van de drie contacttalen volgens leeftijd per Taalbarometer.

De groep Brusselaars die het Nederlands, Frans en Engels goed tot uitstekend beheerst, is in TB5 aanzienlijk toegenomen ten opzichte van TB4. Toch blijft deze groep onder het niveau van TB2 en de eerste editie van de Taalbarometer. Deze toename in verbale drietaligheid is vooral een fenomeen van de oudere volwassengroep (46 jaar en ouder).

Drietaling	Brussel	Vlaanderen	Wallonië	EU	Niet-EU	Gemiddelde
TB1	16,9%	38,9%	11,9%	11,6%	3,5%	16,4%
TB2	14,9%	41,4%	12,9%	9,0%	4,0%	15,1%
TB3	13,6%	47,2%	10,5%	6,7%	1,6%	11,6%
TB4	6,4%	28,1%	3,3%	6,0%	4,3%	6,2%
TB5	14,5%	42,0%	11,1%	15,0%	2,8%	12,6%

Tabel 6. Percentage goede tot uitstekende beheersing van de drie contacttalen volgens geboorteplaats per Taalbarometer.

Tabel 6 toont de cijfers weer volgens geboorteplaats. De drietalige inwoners die geboren zijn in Brussel bereiken opnieuw het niveau van TB2, na een terugval in TB3 en TB4. Ook bij de in Vlaanderen geboren Brusselaars die de drie talen goed tot uitstekend beheersen, is er een duidelijke toename zichtbaar: hun aandeel stijgt van 28% in TB4 naar 42% in TB5. Een vergelijkbare stijging is zichtbaar bij Brusselaars afkomstig uit Wallonië en bij inwoners met een EU-achtergrond. Tegenover deze positieve evoluties valt op dat de groep met een niet-EU-achtergrond de enige is waarbij het aandeel drietaligen daalt.

Geen contacttaal	18-30	31-45	46-59	60+	Gemiddelde
TB1	1,4%	3,9%	5,4%	1,5%	3,0%
TB2	1,5%	2,8%	3,1%	2,3%	2,5%
TB3	6,9%	9,1%	7,1%	8,8%	7,9%
TB4	2,3%	7,0%	11,4%	10,3%	7,6%
TB5	7,1%	10,7%	14,2%	10,4%	10,5%

Tabel 7. Percentage Brusselaars die geen van de drie contacttalen beheersen volgens leeftijd per Taalbarometer.

Tegenover de functioneel drietalige Brusselaars staat een groeiende groep die niet kan terugvallen op een van de drie contacttalen. In TB5 geeft een op de tien Brusselaars (10,5%) aan het Nederlands, Frans of Engels niet goed tot uitstekend te beheersen. Deze groep is sinds TB1 in alle leeftijdscategorieën gegroeid, al is de kans kleiner dat jongere Brusselaars tot deze groep behoren. Vooral de leeftijdsgroep tussen 46 en 59 jaar is relatief oververtegenwoordigd.

Geen contacttaal	Brussel	Vlaanderen	Wallonië	EU	Niet-EU	Gemiddelde
TB1	0,0%	0,4%	0,0%	0,7%	23,7%	3,0%
TB2	0,2%	0,5%	0,0%	3,9%	17,2%	2,5%
TB3	2,7%	1,6%	2,0%	15,2%	29,6%	7,9%
TB4	0,9%	0,0%	0,3%	13,1%	15,4%	7,6%
TB5	5,5%	4,0%	5,6%	6,6%	26,2%	10,5%

Tabel 8. Percentage Brusselaars die geen van de drie contacttalen beheersen volgens geboorteplaats per Taalbarometer.

De opdeling naar geboorteplaats biedt aanvullend inzicht in de groep Brusselaars die geen van de drie contacttalen beheerst. Het gaat in de eerste plaats vooral om niet-EU-onderdanen, van wie ongeveer een kwart geen van de drie contacttalen beheerst. Opvallender is echter de evolutie bij de in België geboren personen. In tegenstelling tot eerdere Taalbarometers, waarin bijna geen respondenten in deze groep voorkwamen, geeft nu tussen 4% en 6% van de volwassenen geboren in Brussel, Vlaanderen of Wallonië aan geen enkele contacttaal goed tot uitstekend te beheersen.

Deze vaststelling duidt op een breder wordend profiel van taalkundige kwetsbaarheid, en wijst op een wezenlijke uitdaging voor de toekomst van Brussel. Deze groep zal hoogstwaarschijnlijk drempels ondervinden in contacten met de publieke en private dienstverlening in Brussel, taalbarrières ervaren en een verminderde toegang hebben tot hulpmiddelen. Het wijst derhalve op een groeiende groep die het risico loopt om onvoldoende te kunnen deelnemen aan de Brusselse samenleving wegens sociale exclusie (Piller 2012; Shorten 2016).

Perceptie van taligheid

De gegevens over taalkennis geven inzicht in welke talen de bevroegde Brusselaars machtig zijn. Uit de resultaten blijkt dat bijna de helft van de Brusselaars de facto meertalig is. De vervolgvraag is echter hoe Brusselaars zichzelf beschouwen op het gebied van taligheid. Beschouwen zij zichzelf als meertalig of hanteren ze een andere identificatie van taligheid? Behalve de vragen over welke talen de respondenten beheersen werd hun ook gevraagd in hoeverre ze zichzelf als eentalig, tweetalig of meertalig beschouwen. Sinds TB3 kregen de respondenten eveneens de mogelijkheid te specificeren of ze zichzelf als traditioneel tweetalig zagen, dan wel als tweetalig maar niet als sprekers van beide officiële landstalen.

Perceptie taligheid	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Eentalig	36,7%	33,2%	35,3%	25,7%	26,2%
Tweetalig	39,1%	34,8	40,5%	36,9%	35,8%
Traditioneel tweetalige	-	-	18,3%	9,0%	9,8%
Andere tweetalige	-	-	22,2%	27,9%	26,0%
Meertalig	24,3%	32,0%	24,2%	37,4%	37,9%

Tabel 9. Percentage perceptie taligheid Brusselaars per Taalbarometer.

Sinds het eerste Taalbarometeronderzoek is de perceptie van taligheid onder Brusselaars duidelijk veranderd. In TB4 werd voor het eerst een significante daling vastgesteld in het aandeel Brusselaars dat zichzelf als eentalig beschouwt, terwijl meer mensen zich als meertalig gingen zien. Deze trend zet zich voort in TB5: ongeveer een kwart van de Brusselaars omschrijft zichzelf als eentalig. Het overgrote deel ziet zichzelf dus als tweetalig of meertalig.

Binnen de groep die zich als eentalig identificeert, geeft 67,3% aan uitsluitend Frans te spreken. Daarnaast spreekt 16,2% van de eentaligen geen van de drie contacttalen. Dit ligt in het verlengde van de eerder geschetste taaldiversiteit en de groei van de groep inwoners die geen van de contacttalen beheerst. Opvallend is ook het contrast met de Nederlandstalige groep. Onder Brusselaars die uitsluitend Nederlands spreken, beschouwt nagenoeg niemand zichzelf als eentalig. Integendeel, ruim twee derde van de Nederlandstaligen ziet zich als tweetalig, en 21,4% identificeert zich als meertalig.

Behalve talenkennis speelt ook leeftijd een belangrijke rol in de manier waarop Brusselaars zichzelf identificeren op het gebied van taligheid. Vooral binnen de groep die zichzelf als tweetaligen beschouwt, zijn verschillen sterk leeftijdsgebonden. De oudste leeftijdscategorie (+60 jaar) identificeert zich nog het vaakst als traditioneel tweetalig, met een beheersing van zowel Frans als Nederlands. De jongste leeftijdsgroep (-30 jaar) scoort het laagst op traditionele tweetaligheid, maar het hoogst bij andere tweetaligen, met taalcombinaties buiten Nederlands en Frans.

Uit de eerdere edities van de Taalbarometer bleek al dat er geen perfecte overlap bestaat tussen de zelfgerapporteerde taalkennis en talige zelfidentificatie. Ook de resultaten van de huidige Taalbarometer bevestigen deze discrepantie. Zo beschouwt 7,3% van de respondenten die aangeven goed tot uitstekend Nederlands, Frans en Engels te spreken zichzelf toch als eentalig. Bij de zelfidentificatie als meertalig speelt de kennis van het Engels vooral een doorslaggevende rol. Zo identificeert 44% van de eentalige Engelstaligen, 36% van de

Nederlands- en Engelstaligen, 54% van de Frans- en Engelstaligen, en 75% van de drietaligen zich als meertalig. Deze cijfers tonen aan dat het Engels in de perceptie van de bevroagde Brusselaars vaak fungeert als sleutelcomponent of voorwaarde van meertaligheid.

HOOFDSTUK 2

De thuistalen van de Brusselaars

DE THUISTALEN ALS BASIS VAN HET TAALBAROMETERONDERZOEK

Wetenschappelijke inzichten over taalverwerving wijzen erop dat het leren van talen meervoudige processen omvat, en in verschillende contexten plaatsvindt. De resulterende taalkennis is altijd het product van een complexe realiteit. Terwijl taalkennis in zekere zin de grenzen van het taalgebruik bepaalt, wordt de hiërarchie van talen mede bepaald door de thuistaal van een persoon en de emotionele relatie die men daarmee heeft uitgebouwd. In een dergelijke situatie hebben taalkennis en taalgebruik geen een-op-eenrelatie: we spreken niet altijd alle talen die we kennen, noch beschouwen we elke thuistaal als een volwaardige taal. We ontwikkelen een hiërarchie van voorkeurtalen, afhankelijk van de context. De taal die we van huis uit leren – ook wel ‘primaire taalverwerving’ genoemd – speelt hierin een unieke rol. Talen die later worden aangeleerd, bijvoorbeeld via het onderwijs, de zogenaamde ‘secundaire taalverwerving’, hebben doorgaans een minder sterke emotionele associatie.

In dit hoofdstuk richten we ons op de primaire taalverwerving binnen het thuismilieu. De rol van secundaire taalverwerving, via formele structuren zoals het onderwijs, wordt behandeld in het volgende hoofdstuk.

Een thuistaal is niet enkel een neurolingüïstisch gegeven dat essentieel is voor taalverwerving. De wetenschappelijke vakliteratuur wijst ook op het belang van taal in zowel persoonlijke als groepsidentificatie. Binnen het Belgisch institutioneel kader, en in het bijzonder in het Brusselse politieke model, krijgt de thuistaal bovendien een politieke lading. In de politieke discussies over Nederlandstaligen en Franstaligen gaat het vaak niet zozeer over de feitelijke talenkennis, maar over de identificatie met de taal waarin iemand is opgegroeid, inclusief de bijbehorende culturele en normatieve componenten (Janssens 2018).

De thuistaal of thuistalen en de beeldvorming rond identiteit zijn op die manier nauw met elkaar verbonden (Anderson 2016). In de Brusselse context

vormt de thuistaal niet louter een objectieve vaststelling, maar wordt deze ook een normatief gegeven (Janssens 2018). Brusselaars worden gemakshalve in twee ‘verbeelde taalgemeenschappen’ opgedeeld. Dit institutionele beeld van een officiële tweedeling staat echter in schril contrast met de werkelijke taalsituatie in Brussel.

Het verband tussen de thuistalen en identiteit, en hoe het politieke model hierop gestoeld is, vormde de aanleiding voor het Taalbarometeronderzoek (Janssens 2001). De oorspronkelijke vraag was in hoeverre en op welke manier de veranderende bevolkingssamenstelling qua taalachtergrond de politieke en maatschappelijke organisatie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest weerspiegelde. Het globale taalbeeld, gebaseerd op representatieve bevolkingsbevraging, toont al snel dat de institutionele voorzieningen van Brussel en het taalgebruik van de Brusselse bevolking twee verschillende realiteiten vormen.

Hoewel de feitelijke taaldiversiteit in Brussel niet langer wordt betwist, blijft de politiek-bestuurlijke tweetaligheid de basis voor de publieke dienstverlening en beleidsstructuren. Het is hier niet de bedoeling om dieper in te gaan op de institutionele regelingen, maar vanuit een sociolinguïstisch perspectief is het essentieel te onderstrepen dat het taalgebruik binnen het gezin steeds minder als exclusief criterium kan dienen om iemand als Nederlandstalige of Fransstalige te labelen.

De Taalbarometer biedt in dit opzicht een unieke meerwaarde. Het onderzoek focust niet op de veronderstelde taalgemeenschappen, maar peilt naar de gehanteerde thuistalen in het gezin.

DE OORSPRONKELIJKE THUISTALEN VAN DE BRUSSELAARS

De thuistaal of thuistalen omschrijven we als de taal of talen die iemand spreekt of sprak met respectievelijk zijn of haar vader en/of moeder, evenals de taal of talen die de ouders onderling gebruiken of gebruikten. We weten inmiddels dat gezinssituaties complex en divers kunnen zijn. Familiale contexten beperken zich al langer niet meer tot het traditionele kerngezin, maar omvatten een veelheid aan mogelijke situaties, zoals co-ouderschap, nieuw samengestelde gezinnen, overlijdens of andere vormen van samenleven. Het retrospectieve karakter van het Taalbarometeronderzoek houdt hier rekening mee: de bevraging richt zich uitsluitend op volwassenen die terugblikken op de taalcontext waarin ze zijn opgegroeid. Bovendien situeert het taalgebruik in het gezin zich in het verleden, waardoor de oorspronkelijke thuistaal relatief eenduidig kan worden gerapporteerd. Daartegenover staat dat het taalgebruik in het huidige gezin afhangt van de taalachtergrond van de partner, en dus eventueel nog kan wijzigen.

Om interferentie met de schooltaal en andere externe invloeden te vermijden, wordt het taalgebruik met eventuele broers en zussen niet opgenomen in de basisconfiguratie van de analyse (Janssens 2001).

Het voordeel van deze operationalisering is dat deze berust op exclusieve en exhaustieve thuiscategorieën. Volgens de gehanteerde definitie kan een respondent meer dan één taal als thuistaal hebben. Dat is een verrijking ten opzichte van het concept ‘moedertaal’, dat doorgaans een exclusieve relatie impliceert met één taal. Elke Brusselaar behoort tot slechts één enkele categorie, zonder dat deze wordt gedwongen tot een geforceerde keuze, zoals vaak het geval is met het begrip ‘moedertaal’. Deze basisconfiguratie biedt bovendien de mogelijkheid om respondenten onderling te vergelijken volgens hun specifieke combinatie van thuistalen. Aan de hand van deze benadering kunnen we de taalverschuivingsprocessen binnen de Brusselse gezinnen in kaart brengen. Daarnaast kan de taalvitaliteit van de verschillende thuistalen worden beoordeeld. De vergelijking gebeurt daarbij uitsluitend op basis van linguïstische criteria, en niet op basis van institutionele maatstaven. We gaan er bijgevolg niet van uit dat de thuistaal noodzakelijk samenvalt met een van de twee officiële taalgemeenschappen, maar proberen juist de taalkundige diversiteit van Brussel te beschrijven.

Een eerste blik op de antwoorden toont aan dat er in TB5 maar liefst 274 verschillende thuistaalcombinaties werden gerapporteerd. Om de analyse beheersbaar te houden, wordt bij de categorisering gefocust op de twee officiële talen, eventueel in combinatie met andere talen. Binnen het kader van het vijfde Taalbarometeronderzoek worden daarom vijf thuistaalgroepen onderscheiden: personen die opgroeiden in een Nederlandstalig gezin, personen uit een Fransstalig gezin, traditioneel tweetalige gezinnen met het Nederlands en Frans als thuistalen, nieuw tweetalige gezinnen met naast het Frans een andere taal of talen, en ten slotte de anderstalige gezinnen waar noch Nederlands noch Frans werd gesproken. Er wordt bewust geen onderscheid gemaakt tussen de andere talen. Hoewel de veelheid inhoudelijk interessant zou zijn, zouden deze thuistaalgroepen statistisch te klein zijn om wetenschappelijk betrouwbare analyses te verrichten.

Tabel 10 geeft in vereenvoudigde vorm een overzicht van de oorspronkelijke thuistaalsituatie van de huidige Brusselaars.

Oorspronkelijke thuistaal	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	51,8%	56,6%	32,4%	52,2%	41,3%
Nederlands	9,3%	6,9%	5,5%	5,6%	7,5%
Nederlands/Frans	10,0%	8,4%	14,1%	10,7%	4,3%
Frans/andere	9,2%	11,3%	16,4%	10,1%	18,0%
Andere	19,7%	16,8%	31,7%	21,4%	28,8%

Tabel 10. Percentage oorspronkelijke thuistaal van de Brusselaars per Taalbarometer.

Numeriek blijft de grootste groep Brusselaars afkomstig uit een gezin waar het Frans de thuistaal is, hetzij als enige taal, hetzij in combinatie met andere talen dan het Nederlands. In totaal heeft ongeveer 63% van de Brusselaars het Frans als oorspronkelijke thuistaal.

Terwijl in TB4 nog ruim de helft van de Brusselaars uitsluitend het Frans als thuistaal aangaf, slinkt dat aandeel in TB5 tot iets meer dan 41%. Deze daling wordt grotendeels opgevangen door de groep die het Frans combineert met andere talen dan het Nederlands. Deze nieuwe tweetaligen vertegenwoordigen 18% van de respondenten.

Het aantal Brusselaars uit een traditioneel tweetalig gezin, waar zowel Nederlands als Frans werd gesproken, halveerde tussen TB4 en TB5. 4,3% van de Brusselaars groeide op in deze thuistaalgroep, tegenover 10,7% in TB4. Zoals tabel 10 illustreert, is deze thuistaalgroep ondertussen kleiner dan de eentalig Nederlandstalige groep.

Na een daling tussen TB1 en TB2, gevolgd door een stagnatie in TB3 en TB4, is het aandeel Brusselaars dat opgroeide in een eentalig Nederlandstalig gezin opnieuw gestegen tot ongeveer 7,5%. Hoewel deze thuistaalgroep nog steeds relatief klein blijft, bereikt deze daarmee het hoogste niveau in twintig jaar tijd. Dit roept de vraag op welke factoren aan de basis liggen van deze beweging. Gaat het om geboren en getogen Brusselaars of eerder immigranten uit Vlaanderen? En in hoeverre speelt leeftijd, naast geboorteplaats, een rol bij deze evolutie?

Bijna drie op de tien Brusselaars groeiden op in een gezin waar noch Nederlands noch Frans werd gesproken. De sterke aanwezigheid van andere thuis-talen mag niet verbazen, gezien de grote taaldiversiteit die Brussel kenmerkt. Geheel in lijn met het globale taalbeeld omvat deze thuistaal categorie een enorme diversiteit aan verschillende thuis-talen. De categorie anderstaligen is dan ook niet homogeen, maar bestaat uit een uitgesproken heterogene groep met uiteenlopende taalachtergronden.

Deze toenemende taaldiversiteit begint zich geleidelijk ook binnen de Franstalige en de Nederlandstalige thuistaalgroepen af te tekenen. In de eerdere Taalbarometers werd bewust de combinatie Nederlands met een andere thuistaal niet in aanmerking genomen, maar bij de Nederlandstaligen gerekend. De resultaten van TB5 tonen evenwel dat deze groep – ondanks de nog geringe omvang (1,2% van de respondenten) – verdubbeld is ten opzichte van eerdere metingen. Deze andere thuistalen lijken eerder in concurrentie te staan met het Frans dan met het Nederlands. Terwijl het Frans als oorspronkelijke thuistaal over de afgelopen twintig jaar duidelijk aan belang heeft ingeboet, is het aandeel Nederlandstaligen relatief stabiel gebleven, met zelfs een lichte toename in TB5.

VERSCHUIVINGEN BINNEN DE THUISTAALGROEPEN

Om de eerder geschetste evoluties beter te begrijpen, is het nodig om inzicht te krijgen in de verschuivingen binnen de verschillende thuistaalgroepen. Deze verschuivingen volgen geen eenduidig patroon, maar tonen een complexe dynamiek onder Brusselaars met verschillende thuistalen.

Voor deze publicatie beperken we ons in eerste instantie tot een meer gedetailleerde analyse van de respondenten met het Nederlands en het Frans als thuistaal. De groep met andere thuistalen komt minder exhaustief aan bod, wegens de grote variatie en kleinere subgroepen.

Bij elk van deze thuistaalgroepen focussen we op twee verklarende elementen, die een verklaring kunnen bieden voor de taalverschuivingsprocessen inzake thuistaal: 1) de leeftijdsstructuur van de thuistaalsprekers en 2) de herkomst van de respondenten volgens de geboorteregio (UNESCO 2003). Deze dubbele benadering biedt een perspectief op de verschuivingen binnen de thuistaalgroepen en de veranderende positie van het Nederlands en Frans in het meertalige Brussel.

Nederlands als thuistaal

In deze sectie staan we stil bij de Brusselaars die van huis uit Nederlands spreken. Hierbij maken we een onderscheid tussen diegenen die uitsluitend Nederlands spraken in het gezin waarin ze opgroeiden, en de Brusselaars die het Nederlands combineerden met het Frans als thuistaal.

Op basis van TB5 blijkt dat ongeveer 12% van de huidige Brusselse bevolking het Nederlands gebruikte in het gezin waarin ze opgroeiden. Voor 4,3% van de respondenten was dit echter niet de enige thuistaal, maar werd het Nederlands gecombineerd met het Frans. Daarnaast is er een kleine groep (1,2%) Brusselaars

die het Nederlands combineert met een andere thuistaal dan het Frans. Deze thuistaalgroep is relevant, maar wegens haar beperkte omvang wordt ze niet als een aparte categorie opgenomen in de analyses en rapportering.⁴

Uit de bovenstaande analyse valt op dat de relatieve positie van het Nederlands als enige thuistaal verbetert: van 5,6% naar 7,5% (zie tabel 10), wat een toename van 1,9% betekent. Tegelijk stellen we een globale afname vast van het aandeel Brusselaars dat het Nederlands als (enige of gecombineerde) thuistaal gebruikte: van 16,3% naar 11,8%, een daling van 4,5%.

Eentalig Nederlands	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Brussel	36,5%	40,9%	35,3%	32,1%	22,7%
Vlaanderen	53,2%	49,1%	51,5%	56,2%	68,1%
Wallonië	0,4%	1,8%	3,7%	2,9%	0,0%
Buitenland	9,9%	8,2%	9,6%	8,8%	9,2%
Nederlands/Frans	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Brussel	74,2%	71,6%	84,6%	70,7%	66,2%
Vlaanderen	17,9%	18,3%	8,5%	18,6%	20,6%
Wallonië	6,0%	5,3%	3,4%	6,1%	5,9%
Buitenland	2,0%	4,8%	3,4%	4,6%	7,4%

Tabel 11. Percentage geboorteregio naar oorspronkelijke thuistaal per Taalbarometer.

Tabel 11 illustreert duidelijk het verband tussen de thuistaal en de geboorteregio van de respondenten bij de verschillende Taalbarometers. Binnen de groep van geboren en getogen Brusselaars die thuis Nederlands spraken, blijft het aandeel dat uit eentalig Nederlandstalige gezinnen komt een minderheid. In vergelijking daarmee is het aandeel dat opgroeide in een traditioneel tweetalig gezin driemaal zo groot. Deze tweetalige Brusselaars kunnen worden beschouwd als een 'historisch' segment van de Brusselse bevolking (Janssens 2001).

De recente ontwikkelingen van Nederlandstaligen in Brussel is in hoofdzaak toe te schrijven aan de immigranten uit Vlaanderen. Uit tabel 11 blijkt dat het aandeel respondenten die zowel uit een eentalig Nederlandstalig gezin komen als in Brussel geboren zijn, met 10% is gedaald vergeleken met TB4. De verhoudingen liggen echter anders voor wie in Vlaanderen geboren is. In TB5

⁴ In het algemene overzicht worden deze als Nederlandstalig beschouwd, en worden afhankelijk van de benadering van de tweede thuistaal ook als lid van de andere thuistaalgroep beschouwd.

blijkt ruim 68% van de eentalig Nederlandstalige respondenten in Vlaanderen geboren te zijn. Hoewel het om een relatief kleine groep Brusselaars gaat, mag hun aandeel niet worden onderschat. Deze relatieve minderheid afkomstig uit Vlaanderen vormt nu de meerderheid van eentalig Nederlandstaligen in Brussel. Tabel 12 toont bovendien aan dat dit samengaat met een generatie-effect: de helft van deze Nederlandstalige respondenten is jonger dan 45 jaar.

Ook bij de traditionele tweetalige Brusselaars die in Vlaanderen geboren zijn, observeren we een gelijksoortige trend: respondenten ouder dan 65 jaar zijn vaker tweetalig dan jongere generaties. Dit betekent echter niet dat alle immigranten uit Vlaanderen automatisch Nederlandstalig zijn, zoals hieronder wordt toegelicht. Tegelijk blijven de Nederlandstalige respondenten uit Wallonië en diegenen met een buitenlandse herkomst vrij stabiel over de onderzoeksperiode.

De verschillende thuistaalgroepen hebben daarnaast een duidelijk verschillend leeftijdsprofiel, zoals in tabel 12 wordt geduid.

Leeftijd 18-30	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	49,8%	56,8%	28,4%	62,0%	35,0%
Nederlands	3,8%	1,9%	3,2%	4,4%	5,7%
Nederlands/Frans	5,9%	4,0%	11,9%	6,5%	3,2%
Frans/andere	19,2%	24,0%	29,1%	13,6%	30,3%
Andere	21,3%	13,4%	27,4%	13,6%	25,9%
Leeftijd 31-45	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	48,8%	55,1%	27,1%	48,2%	36,7%
Nederlands	4,7%	6,7%	4,3%	6,7%	8,0%
Nederlands/Frans	7,8%	4,8%	17,9%	11,0%	3,2%
Frans/andere	9,5%	10,8%	13,6%	10,0%	15,8%
Andere	29,3%	22,7%	37,1%	24,1%	36,3%
Leeftijd 46-59	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	52,7%	56,0%	38,5%	47,4%	37,8%
Nederlands	12,0%	6,2%	8,5%	4,1%	6,1%
Nederlands/Frans	10,9%	9,2%	12,3%	10,9%	3,8%

Frans/andere	5,4%	9,2%	6,2%	10,8%	16,9%
Andere	19,0%	19,5%	34,5%	26,8%	35,5%
Leeftijd +60	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	55,9%	58,9%	47,5%	53,2%	57,3%
Nederlands	17,1%	12,0%	9,8%	7,0%	10,3%
Nederlands/Frans	15,6%	15,3%	12,3%	15,3%	7,6%
Frans/andere	2,3%	4,4%	6,4%	5,1%	8,4%
Andere	9,1%	9,4%	23,9%	19,5%	16,5%

Tabel 12. Percentage leeftijdsstructuur naar oorspronkelijke thuistaal per Taalbarometer.

De gemiddelde leeftijd van Brusselaars die in een Nederlandstalig gezin opgroeiden, ligt hoger dan het Brusselse gemiddelde. Dit geldt in het bijzonder voor de geboren en getogen Brusselaars, met een gemiddelde leeftijd van 56,7 jaar. De respondenten geboren in Vlaanderen zijn aanzienlijk jonger, met een gemiddelde leeftijd van 46,2 jaar. De groep van traditioneel tweetaligen, met een gemiddelde leeftijd van 52,1 jaar, valt tussen beide thuistaalgroepen in.

Deze bivariate analyses maken het echter niet mogelijk om eenvoudig te stellen dat jongere Brusselaars minder kans hebben om het Nederlands als thuistaal te hebben. Dat verband ligt complexer en vraagt om meer nuance.

Leeftijd 18-30	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Nederlands	3,8%	1,9%	3,2%	4,4%	5,7%
Nederlands/Frans	5,9%	4,0%	11,9%	6,5%	3,2%
Leeftijd 31-45	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Nederlands	4,7%	6,7%	4,3%	6,7%	8,0%
Nederlands/Frans	7,8%	4,8%	17,9%	11,0%	3,2%
Leeftijd 46-59	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Nederlands	12,0%	6,2%	8,5%	4,1%	6,1%
Nederlands/Frans	10,9%	9,2%	12,3%	10,9%	3,8%

Leeftijd +60	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Nederlands	17,1%	12,0%	9,8%	7,0%	10,3%
Nederlands/Frans	15,6%	15,3%	12,3%	15,3%	7,6%

Tabel 13. Percentage leeftijdsstructuur naar oorspronkelijke thuistaal per Taalbarometer - Selectie Nederlands en Nederlands/Frans.

Tabel 13 bevat de cijfers per thuistaal voor de Nederlandstalige thuistaalgroepen. Het aandeel Nederlandstaligen bedraagt in de jongste leeftijdscategorie (18-30) amper 5,7%, terwijl 3,2% opgroeide in een traditioneel tweetalig gezin. Een vergelijking van deze percentages in de verschillende Taalbarometers laat geen al te grote fluctuaties zien. De voornaamste verschuiving is vast te stellen bij de jongste Nederlandstalige respondenten. In TB5 observeren we een verschuiving naar meer eentalig Nederlandstalige gezinnen, tegenover de traditioneel tweetalige gezinnen tot en met TB4.

Bij de jongvolwassenen (31-45 jaar) groeide ongeveer 11% van de Brusselaars op in een gezin waar Nederlands werd gesproken. Daarvan komt 8% uit een eentalig Nederlandstalig gezin, een verdere stijging sinds TB3. Overeenstemmend observeren we een sterke terugval bij de Brusselaars die in een traditioneel tweetalig gezin opgroeiden, wat deels te verklaren is door het hoge aandeel Brusselaars met een buitenlandse herkomst in deze generatie.

De leeftijdscategorie 46 tot 59 jaar vertoont een gelijksoortig patroon. Bij de oudste generatie (+60 jaar) zien we opnieuw een meer traditioneel profiel, met het hoogste aandeel uit eentalig Nederlandstalige gezinnen (10,3%) en traditioneel tweetalige gezinnen (7,6%).

Frans als thuistaal

Meer dan de helft van de Brusselaars groeide op in een gezin waar het Frans de enige of een van de thuistalen was. De positie van het Frans blijft daarmee prominent aanwezig in TB5. Toch zien we ook binnen deze groep duidelijke taalverschuivingsprocessen. Het aandeel Brusselaars uit eentalig Franstalige gezinnen neemt af, terwijl de groep die het Frans combineert met een andere thuistaal dan het Nederlands toeneemt.

Leeftijd 18-30	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	49,8%	56,8%	28,4%	62,0%	35,0%
Frans/andere	19,2%	24,0%	29,1%	13,6%	30,3%
Leeftijd 31-45	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	48,8%	55,1%	27,1%	48,2%	36,7%
Frans/andere	9,5%	10,8%	13,6%	10,0%	15,8%
Leeftijd 46-59	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	52,7%	56,0%	38,5%	47,4%	37,8%
Frans/andere	5,4%	9,2%	6,2%	10,8%	16,9%
Leeftijd +60	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	55,9%	58,9%	47,5%	53,2%	57,3%
Frans/andere	2,3%	4,4%	6,4%	5,1%	8,4%

Tabel 14. Percentage leeftijdsstructuur naar oorspronkelijke thuistaal per Taalbarometer - Selectie Frans en Frans/andere.

De indeling naar leeftijdsstructuur laat zien dat het Frans als lingua franca voorlopig niet bedreigd wordt. Wel zien we dat het aandeel eentalig Franstalige gezinnen sterk afneemt, waardoor de taal op termijn mogelijk aan belang zal inboeten. Over de verschillende meetmomenten heen zien we ook dat het Frans fluctueert binnen alle leeftijdscategorieën.

Bij de jongste groep Brusselaars groeide nog 35% op in een eentalig Frans-talig gezin, tegenover 60% in TB4. Deze verschuiving komt vooral op het conto van de andere thuistalen, al dan niet in combinatie met het Frans. De groep Brusselaars die opgroeit in gezinnen waar het Frans met een andere taal dan het Nederlands wordt gecombineerd, groeide niet alleen tot een derde van deze leeftijdscategorie, maar is ook meer divers geworden. Een meer diepgaande analyse toont aan dat deze verschuiving niet zozeer gaat om de geboren en getogen Brusselaars met een andere thuistaalachtergrond die begonnen zijn Frans te spreken. Het gaat veeleer om een groeiend gebruik van andere talen in gezinnen die traditioneel eentalig Franstalig waren.

In de leeftijdscategorie 31 tot 45 jaar groeide ongeveer een derde op in een eentalig Franstalig gezin. Deze groep is even groot als de thuistaalgroep waar noch het Nederlands noch het Frans werd gesproken. Op de derde plaats volgen de respondenten die opgroeiden in een gezin waar Frans gecombineerd werd

met een andere taal dan het Nederlands. Deze laatste thuistaalgroep is aanzienlijk groter in vergelijking met de percentages opgetekend in TB4. Hoewel de meerderheid van deze nieuwe tweetaligen geboren en getogen Brusselaars zijn, werd 40% van hen in het buitenland geboren – voornamelijk binnen de Europese Unie.

De respondenten in de leeftijdsgroep van 46 tot 59 jaar vertonen een gelijksoortig patroon als de leeftijdscategorie tussen 31 en 45 jaar. Vooral de groei van het Frans in combinatie met een andere taal dan het Nederlands is hier opvallend. Deze toename is vooral toe te schrijven aan de Brusselaars met een niet-Europese herkomst.

In de oudste leeftijdscategorie (+60 jaar) groeide meer dan de helft van de respondenten op in een eentalig Franstalig gezin. Zoals verwacht gaat het vooral om geboren en getogen Brusselaars, gevolgd door ongeveer 17% die in Wallonië geboren is. Globaal beschouwd blijft deze thuistaalgroep binnen de oudste generatie het meest stabiel in de verschillende meetmomenten.

Andere thuistaal

De andere oorspronkelijke thuistalen vertonen het meest dynamische profiel sinds TB1. De toenemende diversiteit aan thuistalen is een tekenend voorbeeld van de huidige taalverschuivingsprocessen die zich in Brussel voltrekken. Door de jaren heen illustreerde het Taalbarometeronderzoek herhaaldelijk dat meerstalige en anderstalige gezinnen steeds meer de norm worden in Brussel. Ook in TB5 wordt deze tendens bevestigd.

Zoals de bovenstaande tabellen illustreerden, zijn anderstalige gezinnen geen marginaal verschijnsel, maar een fundamenteel onderdeel van de Brusselse realiteit. Bijna drie op de tien Brusselaars (28,8%) groeiden op in een gezin waar noch Nederlands noch Frans werd gesproken. Het gaat hierbij om een toename van 7,4% tegenover TB4. Zoals eerder toegelicht, is deze toename niet uitsluitend toe te schrijven aan de groep anderstaligen, maar vindt deze diversiteit toenemend zijn weg naar de 'traditionele' Brusselse gezinnen. Zo groeide ongeveer een vijfde van de respondenten op in een gezin waar het Frans of het Nederlands werd gecombineerd met andere thuistalen. Daarenboven wijst het profiel van deze thuistaalgroepen op een uitgesproken interne diversiteit.

Andere	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Brussel	11,5%	10,3%	17,4%	9,0%	12,5%
Vlaanderen	1,6%	0,2%	0,4%	0,8%	1,3%
Wallonië	1,4%	0,7%	0,9%	1,5%	1,3%
Buitenland	85,4%	88,8%	81,3%	88,7%	84,9%

Tabel 15. Percentage geboorteregio naar oorspronkelijke thuistaal per Taalbarometer - Selectie Andere.

Hoewel de meerderheid van de Brusselaars met een andere thuistaal uit het buitenland komt (84,9%), zien we dat de gezinnen waar het Frans gecombineerd wordt met een andere taal dan het Nederlands, hoofdzakelijk in Brussel zijn geboren. Opvallend is dat deze laatste groep gemiddeld jonger is. Zo groeide een kwart van de jongste generatie op in een anderstalig gezin.

Leeftijd 18-30	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans/andere	19,2%	24,0%	29,1%	13,6%	30,3%
Andere	21,3%	13,4%	27,4%	13,6%	25,9%
Leeftijd 31-45	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans/andere	9,5%	10,8%	13,6%	10,0%	15,8%
Andere	29,3%	22,7%	37,1%	24,1%	36,3%
Leeftijd 46-59	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans/andere	5,4%	9,2%	6,2%	10,8%	16,9%
Andere	19,0%	19,5%	34,5%	26,8%	35,5%
Leeftijd +60	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans/andere	2,3%	4,4%	6,4%	5,1%	8,4%
Andere	9,1%	9,4%	23,9%	19,5%	16,5%

Tabel 16. Percentage leeftijdsstructuur naar oorspronkelijke thuistaal per Taalbarometer - Selectie Andere en Frans/andere.

Tegelijkertijd is de meerderheid van de Brusselaars die opgroeiden in een gezin waar naast het Frans ook een andere taal werd gesproken, geboren in Brussel. Van de jongvolwassenen (31-45 jaar) groeide de grootste groep op in een anderstalig gezin; concreet gaat het om 36,3% binnen deze leeftijdscategorie. Bijna 90% van hen is in het buitenland geboren. Het aandeel Brusselaars die geboren zijn in Vlaanderen of Wallonië en opgroeiden in een gezin waar noch Nederlands noch Frans werd gebruikt, is klein. Het gaat in beide gevallen om slechts 1,3%. De helft van hen is ouder dan 60 jaar.

INTERGENERATIONELE TAALOVERDRACHT

De vitaliteit van een taal hangt af van meerdere factoren. De voornaamste is dat de taal als thuistaal wordt gebruikt en op die manier wordt doorgegeven aan de volgende generatie. In dit deel gaan we dieper in op hoe de oorspronkelijke thuistaal of thuistalen van de ene generatie op de andere worden overgedragen. In de vakliteratuur wordt dit proces aangeduid als ‘taalbehoud’. ‘Taalverlies’ treedt daartegenover op in gezinnen waar ouders besluiten om hun oorspronkelijke thuistaal niet langer door te geven aan hun kinderen (UNESCO 2003).

Het feit dat iemand is opgegroeid met een bepaalde thuistaal, betekent immers niet automatisch dat diezelfde taal ook in het huidige gezin zal worden gebruikt. De vraag is uiteraard in welke mate de oorspronkelijke gezinstaal wordt doorgegeven binnen de huidige meertalige context. In het licht van deze processen dringen zich ook enkele vervolgvragen op: wordt het Nederlands of het Frans ingeruild voor andere thuistalen? Verschuift het taalgebruik tussen partners zodra er kinderen zijn? Is tweetaligheid al dan niet een tijdelijke keuze?

De volgende tabellen vatten het proces van taaloverdracht samen: van de grootouders naar de ouders, en vervolgens naar de huidige gezinssamenstelling en de taalkeuzes die men daarbij maakt. Bij deze toelichting beperken we ons tot de respondenten met een partner, en tot degenen met een partner en kinderen. Ook de thuistaalachtergrond van de partners wordt mee in aanmerking genomen. Respondenten zonder partner of kinderen worden in deze analyse niet in aanmerking genomen. Daarnaast worden ook de processen van taalbehoud en eventueel taalverlies beschreven, los van de taalcombinaties waarin de gebruikte thuistalen voorkomen. De bespreking gebeurt voor de eerder gedefinieerde thuistaalcategorieën.

Taaloverdracht bij respondenten uit Nederlandstalige gezinnen

Uit het globale taalbeeld bleek dat de positie van het Nederlands in TB5 zich stabiliseert of zelfs licht versterkt. Een belangrijke vraag is in hoeverre deze evolutie te herleiden is tot de intergenerationele taaloverdracht bij Nederlandstalige gezinnen.

Tabel 17 geeft een overzicht van de manier waarop het Nederlands van de ene generatie op de andere wordt overgedragen. Uit eerdere Taalbarometers weten we dat respondenten die momenteel in een Nederlandstalig gezin leven, doorgaans ook uit eentalig Nederlandstalige gezinnen afkomstig zijn. Zo heeft ongeveer 90% van hen eentalig Nederlandstalige grootouders.

Bij de verschillende surveymomenten heen observeren we een stijgend behoud van het Nederlands, zowel in het taalgebruik met de partner als later in het gezin wanneer er kinderen zijn. Die stijging gaat gepaard met een daling van het gebruik van het Frans in het gezin, een trend die zich in TB5 verder lijkt door te zetten. Het gebruik van het Frans als enige huidige thuistaal binnen deze groep is nagenoeg verdwenen, en ook de combinatie van het Nederlands met het Frans als huidige thuistaal verliest terrein.

Uit het taalgebruik met de partner blijkt dat Nederlandstalige respondenten in toenemende mate Nederlands spreken binnen hun huidige gezinscontext, ook wanneer de partner zelf geen Nederlandstalige achtergrond heeft – vaak gaat het daarbij om Franstalige partners. Deze verschuiving zet zich ook door in de communicatie met de kinderen: Nederlandstalige respondenten geven aan steeds vaker Nederlands te gebruiken met hun kinderen.

Tegelijk laat tabel 17 zien dat partners – ongeacht of die het Nederlands, Frans of een combinatie van beide als oorspronkelijke thuistaal hebben – ook hun eigen thuistaal blijven doorgeven aan de kinderen. Dit wijst op een meer-voudige taaloverdracht binnen gezinnen

Ook bij anderstalige partners zien we een vergelijkbare evolutie. Waar initieel vooral de andere thuistaal werd gebruikt tussen partners, neemt het gebruik van het Nederlands toe in combinatie met een andere taal dan het Frans wanneer er kinderen zijn. Deze stijging is weliswaar minder uitgesproken dan het Nederlands. In ongeveer 12,5% van deze gezinnen wordt het Nederlands naast een andere taal dan het Frans gesproken.

Grootouders	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	-	-	-	0,7%	-
Nederlands	91,8%	90,7%	91,9%	78,1%	90,8%
Nederlands/Frans	7,8%	8,7%	7,3%	15,3%	8,4%
Frans/andere	-	-	-	2,2%	-
Andere	0,4%	0,6%	0,7%	3,6%	0,8%
Partner-ouders	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	39,9%	39,5%	21,7%	45,2%	15,8%
Nederlands	43,5%	37,8%	50%	35,6%	63,2%
Nederlands/Frans	8,3%	5,9%	13,4%	6,8%	7,9%
Frans/andere	1,6%	3,4%	1,7%	1,4%	2,6%
Andere	6,7%	13,4%	13,3%	11%	10,5%
Met partner	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	42,2%	40,3%	24,1%	45,2%	10,5%
Nederlands	43,2%	42%	56,9%	31,5%	69,7%
Nederlands/Frans	12,5%	12,6%	12%	17,8%	11,8%
Frans/andere	0,5%	1,7%	-	-	-
Andere	1,6%	3,4%	6,9%	5,5%	7,9%
Met gezin	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	29,4%	17,5%	10,3%	16,9%	-
Nederlands	30,6%	32%	48,7%	18,6%	60,0%
Nederlands/Frans	35,8%	38,5%	24,2%	51,1%	25,0%
Frans/andere	1,3%	2,1%	-	-	2,5%
Andere	-	-	-	-	-
Nederlands/andere	1,3%	5,2%	7,7%	5,1%	12,5%

Tabel 17. Percentage intergenerationale taaloverdracht bij eentalig Nederlandstalige gezinnen per Taalbarometer.

Taaloverdracht bij respondenten uit Franstalige gezinnen

De respondenten die zijn opgegroeid in een eentalig Franstalig gezin blijven ook in TB5 de grootste thuistaalgroep (zie tabel 10). Over de verschillende meetmomenten heen wordt de taalachtergrond van de ouders van de Franstalige respondenten echter steeds meer divers. Vooral ten opzichte van TB3 observeren we een kenterende evolutie: het aandeel respondenten met uitsluitend Franstalige ouders daalt van 84,5% naar 63,3% in TB5. Deze daling gaat gepaard met een toename van respondenten die zijn opgegroeid in een gezin waar het Frans werd gecombineerd met het Nederlands (+8,2%) of met andere thuistalen (+8,7%).

Tabel 18 geeft een overzicht van de taalvoorkeuren bij gezinsvorming, evenals de taalkeuzes die Brusselaars uit Franstalige gezinnen maken in de communicatie met hun partner en kinderen.

Grootouders	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	65,0%	67,8%	84,5%	77,1%	63,3%
Nederlands	2,7%	2,0%	0,5%	0,3%	0,3%
Nederlands/Frans	24,6%	19,6%	8,9%	12,8%	18,1%
Frans/andere	7,0%	8,7%	4,5%	8,4%	17,1%
Andere	0,5%	1,8%	1,6%	1,3%	1,2%
Partner-ouders	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	75,2%	73,3%	81,5%	80,9%	71,5%
Nederlands	9,0%	5,5%	2,4%	4,5%	5,2%
Nederlands/Frans	6,6%	6,3%	3,0%	5,0%	3,1%
Frans/andere	2,4%	3,5%	5,1%	2,6%	6,3%
Andere	6,7%	11,4%	8,0%	7,2%	13,8%
Met partner	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	95,6%	94,1%	92,6%	93,8%	86%
Nederlands	0,7%	0,5%	1,2%	1,0%	1,3%
Nederlands/Frans	1,5%	1,7%	2,1%	1,7%	2,1%
Frans/andere	1,7%	2,9%	2,7%	2,5%	8,3%
Andere	0,6%	0,8%	1,5%	1,0%	2,3%

Met gezin	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	88,9%	87,2%	84,1%	85,9%	81,4%
Nederlands	-	-	0,5%	0,2%	-
Nederlands/Frans	6,9%	5,2%	10,6%	8,9%	8,1%
Frans/andere	4,1%	7,4%	4,8%	5,0%	10,5%
Andere	-	-	0,2%	-	-

Tabel 18. Percentage intergenerationale taaloverdracht bij eentalig Franstalige gezinnen per Taalbarometer.

Ongeveer driekwart van de Franstalige respondenten heeft een partner met dezelfde thuistaalachtergrond. Toch tekent zich ook in deze groep een duidelijke evolutie af richting meer taaldiverse gezinsconstellaties. Partners met een niet-Franstalige thuistaal worden talrijker, en binnen deze groep neemt vooral het aandeel toe van partners die opgroeiden in een gezin waar noch Frans noch Nederlands werd gesproken. Bijna 14% van de partners van Franstalige respondenten behoort tot deze categorie. Daarnaast verdubbelt het aandeel partners uit nieuwe tweetalige gezinnen: van 2,6% in TB4 naar 6,3% in TB5. Ongeveer 8% van de partners groeide op in een gezin waar, onder meer, Nederlands werd gesproken.

Ondanks deze toenemende taaldiversiteit blijft het taalgebruik binnen het huidige gezin sterk Frans georiënteerd. 86% spreekt uitsluitend Frans met hun partner, en 81% duidt het Frans aan als huidige thuistaal. Opvallend is dat niet-Franstalige partners zich in veel gevallen aanpassen aan de gezinscontext en het Frans overnemen als dominante taal. Met de kinderen wordt er dan weer wel teruggerepen naar de oorspronkelijke thuistaal van de partner. In circa 20% van de gezinnen met een eentalig Franstalige ouder wordt het Frans gecombineerd met het Nederlands of een andere taal.

In vergelijking met de vorige survey wordt het aandeel van het Frans in combinatie met een andere taal duidelijk belangrijker; we observeren een toename van 5,5%. Globaal blijft het taalverlies van respondenten uit eentalig Franstalige gezinnen aldus beperkt. Wie opgroeit in een Franstalig gezin gebruikt deze taal doorgaans met zijn partner en kinderen, al dan niet in combinatie met een andere taal.

Taaloverdracht bij respondenten uit traditioneel tweetalige gezinnen

Eenzelfde oefening wordt gemaakt voor de respondenten uit traditioneel tweetalige gezinnen. Een eerste opvallende vaststelling is dat 63,2% van hun ouders ook opgroeide in een traditioneel tweetalig gezin. Daarnaast komen de overige ouders meer uit eentalig Nederlandstalige gezinnen (13,2%) dan uit een eentalig Franstalig gezin (8,8%). Tegenover TB1 valt het wel op dat het aandeel grootouders waar Frans werd gecombineerd met een andere taal dan het Nederlands, significant is toegenomen.

Tabel 19 biedt een algemeen beeld van de intergenerationele taaloverdracht bij respondenten uit traditioneel tweetalige gezinnen.

Grootouders	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	4,0%	4,3%	2,0%	12,4%	8,8%
Nederlands	33,6%	29,5%	5,7%	20,9%	13,2%
Nederlands/Frans	61,6%	64,8%	89,4%	59,4%	63,2%
Frans/andere	0,4%	0,5%	1,4%	5,4%	11,8%
Andere	0,4%	1,0%	1,4%	1,9%	2,9%
Partner-ouders	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	62,6%	61,2%	38,3%	57,5%	43,2%
Nederlands	18,7%	14,4%	10,6%	12,4%	6,8%
Nederlands/Frans	10,8%	8,6%	42,6%	15,1%	18,2%
Frans/andere	3,0%	5,8%	8,5%	4,4%	6,8%
Andere	4,9%	10,1%	-	10,6%	25,0%
Met partner	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	77,7%	76,4%	46,7%	67,5%	56,8%
Nederlands	5,9%	7,8%	11,1%	4,4%	27,3%
Nederlands/Frans	13,9%	12,1%	35,5%	21,1%	-
Frans/andere	2,0%	2,9%	6,7%	7,0%	9,1%
Andere	0,5%	0,7%	-	-	6,8%

Met gezin	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	67,4%	65,8%	24,1%	51,5%	44,4%
Nederlands	4,0%	6,0%	3,4%	1,0%	7,4%
Nederlands/Frans	24,4%	20,9%	69%	33,7%	37,0%
Frans/andere	2,9%	4,3%	3,4%	6,1%	11,1%
Andere	-	-	-	-	-

Tabel 19. Percentage intergenerationale taaloverdracht bij traditioneel tweetalige gezinnen per Taalbarometer.

De groep traditioneel tweetalige Brusselaars is een thuistaalgroep die in de loop der tijd een veranderende invulling heeft gekregen. Terwijl het bij de oudste leeftijdscategorie vooral ging om gezinnen waarin Nederlandstalige ouders met hun kinderen Frans spraken, bestaat deze thuistaalgroep nu vooral uit gezinnen waarin een Nederlandstalige en Franstalige ouder elk hun eigen taal doorgeven aan hun kinderen.

Respondenten uit traditioneel tweetalige gezinnen kiezen op hun beurt meer voor partners met een Franstalige thuistaalachtergrond, al daalt dit aandeel ten opzichte van TB4. De toenemende taaldiversiteit laat zich ook binnen deze thuistaalgroep voelen. Ongeveer 25% van de partners groeide op in een gezin waar noch het Nederlands noch het Frans werd gebruikt. Dit aandeel is verdubbeld in vergelijking met TB4.

Wat de huidige gezinstaal betreft, kiezen respondenten uit traditioneel tweetalige gezinnen vooral voor het Frans of het Nederlands. Vooral het gebruik van het Nederlands scoort in TB5 beter dan bij de eerdere edities. Zodra deze tweetalige respondenten kinderen krijgen, verschuift het taalgebruik van één taal tussen de partners naar de combinatie van twee of meerdere gezinstalen, hoewel het Frans duidelijk dominant blijft als huidige thuistaal.

De positie van het Nederlands, in combinatie met het Frans, wint licht aan belang, maar we kunnen in het licht van deze aantallen niet van een significante verschuiving spreken. Ongeveer 7% van de traditioneel tweetalige respondenten gebruikt het Nederlands als huidige thuistaal. Het Nederlands als enige thuistaal blijft vooral behouden in gezinnen waarbij de partner uit een eentalig Nederlandstalig gezin komt. In deze gezinsconstellatie wordt nagenoeg uitsluitend Nederlands gesproken met de partner, en bijna altijd ook met de kinderen.

Taaloverdracht bij respondenten uit anderstalige gezinnen

In tegenstelling tot de eerdere thuistaalgroepen, waarbij ten minste een van de twee officiële talen of een combinatie ervan als oorspronkelijke thuistaal fungeerde, richten we ons in dit laatste deel op de gezinnen waar andere talen worden gesproken. We bespreken in welke mate deze andere talen in Brussel intergenerationeel worden doorgegeven, en welke rol het Nederlands en Frans hierin spelen.

In deze sectie bieden we een algemene schets van enerzijds de Brusselaars die opgroeiden in een nieuw tweetalig gezin en anderzijds die uit een andersstalig gezin.

Tabel 20 schetst de intergenerationele taaloverdracht bij de respondenten uit de nieuwe tweetalige gezinnen. Hierbij zijn we geïnteresseerd of deze tweetaligheid een tussenstap is naar een verdere verfransing van het gezin, dan wel of de oorspronkelijke thuistaal van de ouders en grootouders wordt behouden en actief wordt doorgegeven aan de volgende generatie.

Grootouders	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	2,6%	3,5%	3,4%	4,5%	1,7%
Nederlands	1,7%	2,1%	0,2%	0,4%	0,3%
Nederlands/Frans	3,0%	3,5%	1,2%	0,8%	5,6%
Frans/andere	28,1%	27,3%	41,9%	36,8%	55,2%
Andere	64,5%	63,5%	53,2%	57,4%	37,1%
Partner-ouders	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	40,8%	53,2%	34,7%	38,9%	39,6%
Nederlands	7,1%	3,2%	-	1,9%	4,2%
Nederlands/Frans	6,1%	3,2%	4,2%	2,8%	3,5%
Frans/andere	8,2%	12,9%	25,4%	27,8%	25,0%
Andere	37,8%	27,4%	35,6%	28,7%	27,8%

Met partner	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	65,7%	75,0%	44,8%	51,4%	53,1%
Nederlands	1,0%	-	0,9%	-	0,7%
Nederlands/Frans	2,0%	0,8%	2,6%	1,8%	-
Frans/andere	25,3%	21,0%	39,7%	36,7%	35,9%
Andere	6,1%	3,2%	12,1%	10,1%	10,3%
Met gezin	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	48,6%	55,1%	27,8%	40,9%	32,6%
Nederlands	-	-	1,3%	-	-
Nederlands/Frans	8,2%	8,2%	16,5%	6,8%	12,6%
Frans/andere	41,9%	36,7%	53,2%	51,1%	53,7%
Andere	1,4%	-	1,3%	1,1%	1,1%

Tabel 20. Percentage intergenerationale taaloverdracht bij nieuwe tweetalige gezinnen per Taalbarometer.

De ouders van de nieuwe tweetalige Brusselaars groeiden voornamelijk op in gezinnen waarin het Frans werd gecombineerd met een andere thuistaal dan het Nederlands. Gedurende de jaren is een duidelijke interne taalverschuiving zichtbaar: terwijl voorheen vooral anderstalige gezinnen de meerderheid vormden, stellen we nu een toename vast van nieuwe tweetalige gezinnen.

De thuistaalachtergrond van de partners van deze respondenten blijft daartegenover vrij stabiel over de verschillende surveymomenten heen, al hadden deze van oudsher al een meer heterogene thuistaalachtergrond. Ook het taalgebruik met de partner blijft vrij constant tijdens de onderzoeksperiode.

Opvallend in tabel 20 is de beperkte rol van het Nederlands bij de nieuwe tweetaligen als huidige thuistaal. Het Nederlands heeft in deze gezinnen nauwelijks de functie als tweede gezinstaal. Die rol is vrijwel uitsluitend ingevuld door het Frans. Dit is vooral merkbaar bij het taalgebruik tussen de respondenten en hun partners. Iets meer dan de helft (53%) van de nieuwe tweetaligen communiceert uitsluitend in het Frans, terwijl 35,9% het Frans combineert met een andere taal dan het Nederlands met hun partner.

Met de kinderen wordt er wel vaker teruggegrepen naar de oorspronkelijke thuistaal. Ruim de helft van deze nieuwe tweetaligen spreekt inmiddels Frans in combinatie met een andere taal dan het Nederlands. Er lijkt dus een tendens

te zijn om het Frans minder exclusief als gezinstaal te gebruiken, en meer ruimte te laten voor meertaligheid in de dagelijkse gezinscontext.

De laatste thuistaalgroep die we bespreken, zijn de anderstalige gezinnen. De resultaten van de nieuwe tweetalige gezinnen illustreerden dat het Frans een brug blijft vormen tussen de oorspronkelijke thuistaal en de bredere Brusselse context. Vervult het Nederlands, net als het Frans, de functie van integrerende gezinstaal, of blijft de impact ervan eerder beperkt in deze taalgroep?

Grootouders	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	-	-	-	-	-
Nederlands	0,4%	-	0,1%	0,2%	0,2%
Nederlands/Frans	0,2%	-	0,3%	-	-
Frans/andere	0,6%	1,9%	4,7%	2,7%	4,4%
Andere	98,8%	98,1%	94,9%	97,1%	95,5%
Partner-ouders	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	13,8%	17,3%	15,3%	15,9%	13,3%
Nederlands	2,8%	4,0%	3,1%	2,4%	5,6%
Nederlands/Frans	0,8%	1,4%	1,3%	1,8%	4%
Frans/andere	5,9%	5,1%	12,0%	7,4%	11,3%
Andere	76,7%	72,1%	68,2%	72,6%	65,8%
Met partner	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	19,3%	22,3%	18,7%	19,8%	13,8%
Nederlands	0,6%	0,6%	2,2%	1,2%	3,6%
Nederlands/Frans	0,6%	1,7%	0,4%	0,9%	0,3%
Frans/andere	27,2%	27,4%	27,1%	29,1%	28,0%
Andere	52,4%	48,0%	51,5%	49,1%	53,4%

Met gezin	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	7,8%	12,6%	10,2%	12,9%	7,9%
Nederlands	-	0,8%	3,1%	1,0%	1,0%
Nederlands/Frans	3,4%	2,8%	10,2%	5,2%	7,4%
Frans/andere	62,9%	58,5%	55,2%	54,4%	52,0%
Andere	25,9%	25,3%	21,3%	26,5%	31,7%

Tabel 21. Percentage intergenerationele taaloverdracht bij anderstalige gezinnen per Taalbarometer.

De evolutie van het taalbehoud binnen de huidige gezinnen van de anderstalige Brusselaars vertoont gelijkenissen met de nieuwe tweetalige gezinnen. De ouders van deze Brusselaars spraken in hun gezin bijna uitsluitend een andere taal dan het Nederlands of het Frans. Deze verhouding blijft nagenoeg stabiel in alle Taalbarometers.

Ook na gezinsvorming wordt de oorspronkelijke thuistaal van deze andersstaligen grotendeels behouden. Gemiddeld kiest ongeveer 70% van de andersstalige Brusselaars voor een anderstalige partner, veelal met dezelfde thuistaalachtergrond. In 53% van deze gezinnen wordt tussen de partners ook alleen de andere thuistaal of thuistalen gesproken, en in 28% van de gezinnen gebeurt dit in combinatie met het Frans.

Hoewel het Frans dus vaak naast de oorspronkelijke taal wordt gebruikt, blijft deze andere taal doorgaans dominant binnen het gezin. Ruim 80% gebruikt de oorspronkelijke thuistaal – al dan niet in combinatie met het Frans – met hun kinderen. De intergenerationele overdracht van deze taal is daarmee opvallend sterk. Anders dan bij de nieuwe tweetalige gezinnen is het Frans als enige thuistaal minder vanzelfsprekend. De impact van het Nederlands blijft ook eerder beperkt, al stellen we in vergelijking met TB4 een lichte toename vast van het gebruik in combinatie met het Frans.

HOOFDSTUK 3

Taal en onderwijs

DE COMPLEXE RELATIE TUSSEN TAAL EN ONDERWIJS

Het onderwijs in Brussel kampt met wezenlijke structurele en pedagogische uitdagingen, zowel van oude als recente aard. (Voor een overzicht, zie Kavadias et al. 2022.) In deze sectie richten we ons uitsluitend op de taalaspecten. Taal en onderwijs werden in Brussel lange tijd vrijwel in één adem genoemd. Zonder in detail te treden, is het duidelijk dat het onderwijs in Brussel een van de structurele probleemzones is waaromheen menige taalpolitieke discussies zijn gevoerd (Witte et al. 2016). De communautaire erfenis van België resulteerde uiteindelijk in de institutionele afwezigheid van een geïntegreerd Brussels onderwijs.

In de nasleep van het federaliseringsproces van de unitaire Belgische staat, dat in de jaren 1960 begon, werd onderwijs een exclusieve bevoegdheid van de gemeenschappen. Hierdoor functioneren er in Brussel twee onderwijssystemen parallel met elkaar: een Franstalig onderwijssysteem en het Nederlandstalig onderwijssysteem, elk met hun eigen politieke, administratieve en budgettaire, maar ook pedagogische kaders. Daarenboven is het onderwijs in Brussel georganiseerd door een veelheid aan inrichtende machten, die vaak autonoom functioneren en die overleggen op verschillende bestuursniveaus (Wayens et al. 2013). Naast deze complexe institutionele organisatie moet het onderwijs in Brussel omgaan met de realiteit van een kleine wereldstad, waarvan de bevolking de afgelopen decennia aanzienlijk groeide, verjongde en internationaliseerde (Kavadias et al. 2022).

De Brusselse leerlingenpopulatie weerspiegelt intussen de taaldiversiteit van de Brusselse bevolking. Voor het Franstalig onderwijs zijn er momenteel geen administratieve gegevens beschikbaar over de taalachtergrond van de leerlingen. Wat het Nederlandstalig onderwijs betreft spreekt de meerderheid van de leerlingen thuis een andere taal dan de onderwijstaal, in dit geval het Nederlands.

De meest recente publieke cijfers van de Vlaamse Gemeenschapscommissie (2021) over de thuistaal van de leerlingen onderstrepen de uitdaging. Slechts 24,8% van de kleuters, 26,7% van de leerlingen uit het lager onderwijs, en 41,4% van de leerlingen in het secundair onderwijs hebben het Nederlands als thuistaal. Niet enkel pedagogisch, maar ook organisatorisch zorgt deze taaldiversiteit voor uitdagingen in de onderwijsorganisatie.

Omdat dit onderzoek zich nadrukkelijk richt op de positie van het Nederlands bij volwassen Brusselaars, focussen we na het algemene overzicht op de taalcurssussen Nederlands voor volwassenen. We sluiten dit hoofdstuk af met een korte blik op de toekomst van het onderwijs in Brussel.

ONDERWIJSACHTERGROND VAN DE BRUSSELAARS

Zoals eerder werd toegelicht, bestaat er in Brussel op institutioneel vlak geen eengemaakt Brussels onderwijsstelsel. In de praktijk komt het onderwijsaanbod neer op een keuze tussen twee parallel georganiseerde systemen: het eentalig Nederlandstalig en het eentalig Franstalig onderwijsstelsel. Deze systemen zijn niet gericht op het afleveren van tweetalige leerlingen, maar op het in staat stellen van beide taalgemeenschappen om hun eigen taal en cultuur door te geven aan toekomstige generaties Brusselaars.

Met de invoering van de Taalwetten van 1963 werd de onderwijstaal per onderwijsinstelling vastgelegd. Tussen 1963 en 1971 geldt het principe van 'het hoofd van de familie', waarbij de onderwijstaal van de leerling moest overeenkomen met zijn thuistaal. Het gezinshoofd moest hiervoor een verklaring indienen over het taalgebruik binnen het gezin, hetzij Nederlands of Frans. Er kwam een controlemechanisme om deze verklaring te verifiëren. In de praktijk bleek dit systeem echter weinig sluitend. Veel Nederlandstalige Brusselaars bleven hun kinderen inschrijven in het Franstalig onderwijs. Bovendien werd taalgebruik in dit kader beschouwd als een binair nulsomspel, waarbij elke 'winst' voor de ene taalgroep altijd een evenredig 'verlies' voor de andere partij betekende. Hierdoor bleven de traditioneel tweetalige Brusselaars grotendeels buiten het politieke en institutionele blikveld.

In 1971 werd het principe van 'de vrijheid van het gezinshoofd' opnieuw ingevoerd. Sindsdien hebben Brusselse ouders opnieuw de vrijheid om hun kind naar het Nederlandstalig dan wel het Franstalig onderwijs (met ook combinatiemogelijkheden) te sturen, ongeacht hun thuistaal. Deze keuzevrijheid heeft ertoe geleid dat het onderwijs in Brussel is geëvolueerd naar een systeem voor alle Brusselaars, waar de onderwijstaal naargelang de instelling het Nederlands

of het Frans is. In dit model behoren enkel de onderwijsinstellingen tot een van beide taalgemeenschappen, niet de leerlingen zelf (Janssens en Vaesen 2015).

Tabel 22 geeft een overzicht van de plaats waar de huidige Brusselaars schoolgingen. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen het Nederlandstalig onderwijs in Brussel, het Franstalig onderwijs in Brussel, onderwijs in Vlaanderen en Wallonië, een gemengd curriculum waarmee wordt verwezen naar een schoolcarrière die deels in het Nederlands en deels in het Frans of elders verliep, en een onderwijsverleden in het buitenland.

Onderwijsachtergrond	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Brussel Nederlands	3,6%	4,6%	7,5%	4,4%	5,7%
Brussel Frans	55,2%	55,4%	47,0%	59,7%	42,9%
Vlaanderen	5,8%	4,1%	4,2%	3,1%	7,0%
Wallonië	13,2%	13,6%	6,7%	9,9%	10,6%
Gemengd	4,7%	3,2%	3,7%	3,9%	3,1%
Buitenland	17,5%	19,1%	30,9%	19,0%	30,7%

Tabel 22. Evolutie onderwijsachtergrond Brusselaars per Taalbarometer.

De onderwijsachtergrond van de Brusselaars wordt sterk beïnvloed door een periode-effect. De verschuivingen tegenover de eerste twee edities van het Taalbarometeronderzoek zijn vooral te verklaren aan de hand van drie ontwikkelingen.

Ten eerste blijkt het overwicht van het Franstalig onderwijs in Brussel, zoals al waargenomen in de eerdere metingen, erg leeftijdsgebonden. Het zijn vooral oudere Brusselaars die hun schoolloopbaan in het Franstalig onderwijssysteem hebben doorlopen. In deze context werkte het onderwijs overduidelijk als een verfransingsmachine. Zo schakelden Nederlandstalige Brusselaars in het verleden vaak noodgedwongen over naar het Franstalig onderwijs om toegang te krijgen tot het hoger onderwijs, en de bijbehorende sociale mobiliteit te verwerven. De aanwezigheid van het Franstalig onderwijs in Brussel is ongewijzigd. Anno 2024 blijft het de meest voorkomende onderwijskeuze. De daling die we in TB3 en TB5 vaststellen, is eerder een verschuiving naar een meer evenwichtige verdeling tussen de verschillende onderwijsopties.

Een tweede ontwikkeling betreft het groeiende succes van het Nederlandstalig onderwijs in Brussel. Dankzij de kwaliteitsvolle reputatie wint dit onderwijssysteem gestaag aan belang, vooral bij niet-Nederlandstalige Brusselse ouders die tweetaligheid of meertaligheid als een troef beschouwen voor hun

kinderen (Janssens 2018). Na de trendbreuk in TB4 neemt het aantal Brusselaars dat schoolging in het Brussels Nederlandstalig onderwijs opnieuw licht toe. De evolutie wordt vooral gedreven door Brusselaars die thuis Frans of een andere taal dan het Nederlands spreken. Bij Franstaligen is deze verschuiving zelfs significant.

Ten slotte zien we een sterke stijging van het aandeel Brusselaars dat hun onderwijs in het buitenland volgde, een toename die onlosmakelijk is verbonden met de toenemende internationalisering van de stad. Terwijl in TB1 nog 17,5% van de respondenten aangaf in het buitenland onderwijs te hebben genoten, is dit aandeel in de huidige meting opgelopen tot bijna 31%.

Dat deze onderwijskeuzes deels samenvallen met de thuistaalachtergrond hoeft niet te verbazen. Toch stemt de onderwijstaal niet noodzakelijk overeen met de thuistaal waarin de Brusselse leerlingen opgroeien. Het feit dat men het Nederlands of Frans als thuistaal heeft, betekent evenmin dat men naar een Nederlandstalige dan wel een Franstalige school ging.

In wat volgt gaan we dieper in op de relatie tussen thuistaal en onderwijstaal. De volgende tabellen belichten dit taalcontact en bieden inzicht in de vraag: in welke mate bepaalt de thuistaal de onderwijsachtergrond van Brusselaars?

Nederlands-taligen	TB1-LO	TB2-LO	TB3-LO	TB4-LO	TB5-LO	TB1-SO	TB2-SO	TB3-SO	TB4-SO	TB5-SO
Brussel Nederlands	27,0%	38,7%	33,9%	35,8%	20,2%	23,6%	32,9%	36,0%	34,3%	25,9%
Brussel Frans	16,7%	11,6%	10,3%	16,1%	0,0%	16,7%	11,6%	11,6%	22,6%	0,0%
Vlaanderen	47,4%	37,6%	47,3%	35,8%	72,3%	33,9%	36,4%	43,3%	31,4%	66,4%
Wallonië	0,4%	1,7%	1,8%	4,4%	0,0%	1,3%	0,6%	3,0%	5,1%	0,0%
Buitenland	6,4%	8,1%	6,7%	8,0%	7,6%	20,2%	18,5%	6,1%	6,6%	7,8%

Tabel 23. Onderwijsachtergrond Brusselaars uit eentalig Nederlandstalige gezinnen per Taalbarometer.

Het is niet verrassend dat de huidige Nederlandstalige Brusselaars hoofdzakelijk schoolgingen in het Nederlandstalig onderwijs. De verhouding tussen de Brusselaars die schoolgingen in het Nederlandstalig onderwijs in Brussel en diegenen die dit deden in Vlaanderen, evolueert in TB5 ten voordele van het onderwijs in Vlaanderen. Het markeert een trendbreuk met de vorige vier edities en geldt voor de verschillende leeftijdscategorieën.

Een plausibele verklaring ligt in het toegenomen aandeel Nederlandstaligen uit Vlaanderen in de Brusselse populatie, zoals besproken in het vorige

hoofdstuk. Daarnaast observeren we een duidelijke daling van Nederlandstaligen die hun volledige onderwijsloopbaan in het Franstalig onderwijs in Brussel doorliepen.⁵ Nederlandstaligen die wel hun lager onderwijs in het Franstalig systeem volgden, schakelen in toenemende mate over naar het Nederlandstalig secundair onderwijs in Brussel, een verschuiving die sterker is dan in eerdere edities.

Franstaligen	TB1-LO	TB2-LO	TB3-LO	TB4-LO	TB5-LO	TB1-SO	TB2-SO	TB3-SO	TB4-SO	TB5-SO
Brussel Nederlands	1,0%	1,6%	8,2%	2,6%	4,0%	0,6%	0,8%	8,1%	1,6%	3,5%
Brussel Frans	62,2%	62,5%	56,3%	65,8%	58,2%	64,6%	64,8%	58,2%	71,3%	59,6%
Vlaanderen	4,0%	2,8%	7,3%	2,3%	2,4%	2,8%	1,4%	6,5%	1,3%	1,5%
Wallonië	25,1%	22,5%	13,8%	18,7%	19,9%	23,3%	22,3%	13,0%	17,3%	21,3%
Buitenland	7,0%	9,4%	14,3%	9,9%	15,5%	7,6%	10,2%	14,3%	8,2%	14,1%

Tabel 24. Onderwijsachtergrond Brusselsaars uit eentalig Franstalige gezinnen per Taalbarometer.

In TB5 is de deelname van Franstaligen aan het Nederlandstalig onderwijs in Brussel en Vlaanderen opnieuw toegenomen, zowel in het lager als het middelbaar onderwijs. Hoewel het om een relatief kleine groep gaat, tekent zich een duidelijke tendens af: steeds vaker kiezen Franstalige Brusselsaars voor een volledige schoolloopbaan binnen het Nederlandstalig onderwijs, eerder dan een gemengd curriculum – een traject dat in de vorige edities vaker voorkwam.

Uit de analyse blijken het vooral de jongste Brusselsaars te zijn die deze symbolische taalgrens oversteken. Hoe ouder men is, hoe groter de kans dat men uitsluitend in het Frans heeft schoolgegaan. Het is evident dat de geboren en getogen Brusselsaars de grootste groep vormen binnen het Franstalig onderwijs in Brussel, terwijl Brusselsaars die in Wallonië onderwijs genoten doorgaans daar zijn opgegroeid. De leerlingenstroom van geboren en getogen Brusselsaars naar Wallonië blijft beperkt, terwijl bijna 20% van de Brusselsaars die in Wallonië geboren zijn in het Brusselse Franstalig onderwijs school hebben gegaan.

De significante daling van het aandeel Franstalige Brusselsaars in het Franstalig secundair onderwijs in Brussel – dat in TB5 opnieuw het niveau van TB3 benadert – is vooral te verklaren door een toename van Franstaligen die hun onderwijs in het buitenland genoten.

⁵ Gelet op de kleine aantallen binnen de deelpopulatie betreft het hoogstwaarschijnlijk een steekproef-effect, eerder dan een maatschappelijke verschuiving.

Traditioneel tweetaligen	TB1-LO	TB2-LO	TB3-LO	TB4-LO	TB5-LO	TB1-SO	TB2-SO	TB3-SO	TB4-SO	TB5-SO
Brussel Nederlands	10,3%	15,2%	14,5%	14,8%	18,8%	5,6%	11,0%	14,0%	10,3%	23,3%
Brussel Frans	66,7%	63,3%	63,5%	64,6%	51,6%	67,5%	64,8%	65,0%	71,5%	56,7%
Vlaanderen	9,9%	9,5%	6,3%	8,7%	18,8%	7,9%	8,6%	5,4%	6,5%	10,0%
Wallonië	8,7%	4,3%	8,8%	6,1%	6,3%	7,9%	5,2%	8,8%	4,6%	6,7%
Buitenland	2,8%	3,8%	6,0%	3,8%	4,7%	9,9%	9,5%	6,8%	5,3%	3,3%

Tabel 25. Onderwijsachtergrond Brusselaars uit traditioneel tweetalige gezinnen per Taalbarometer.

Ook bij de traditioneel tweetalige Brusselaars is er een duidelijke verschuiving van het Franstalig naar het Nederlandstalig onderwijs. In vergelijking met TB3 is het aantal leerlingen in het Nederlandstalig onderwijs – zowel in Brussel als in Vlaanderen – gestaag toegenomen. Deze relatieve groei is vooral ten koste van het Franstalig onderwijs in Brussel.

Een groeiend aantal tweetaligen opteert bovendien om na het lager onderwijs over te stappen naar het Nederlandstalig secundair onderwijs in Brussel. De overstap van het Brusselse Franstalig naar Nederlandstalig onderwijs of omgekeerd blijft weliswaar beperkt. De meerderheid van deze thuistaalgroep kiest nog steeds voor een volledige schoolloopbaan binnen het Franstalig onderwijs in Brussel. Binnen deze groep gaat het vooral om de oudste generatie, die vrijwel uitsluitend hun onderwijs genoten in het Franstalig Brusselse onderwijs.

Tabel 26 belicht de onderwijsachtergrond van de nieuwe tweetaligen en de anderstaligen. In beide groepen wordt het onderwijsverleden sterk bepaald door de geboorteplaats. Voor beide thuistaalgroepen ligt het aandeel van personen die in het buitenland geboren zijn beduidend hoger dan in de overige thuistaalgroepen. Dit verklaart ook het relatief hoge aandeel respondenten dat schooling in het buitenland.

Het aantal Brusselaars uit deze groepen dat schooling in het Nederlandstalig onderwijs in Brussel of Vlaanderen blijft beperkt. Bij de anderstaligen stellen we een significante daling vast in het aandeel dat onderwijs genoot in het Franstalig onderwijs in Brussel. Bij de nieuwe tweetaligen daarentegen wint het Franstalig onderwijs opnieuw aan populariteit, terwijl het aandeel met een buitenlandse onderwijsachtergrond daalt.

Nieuwe tweetaligen	TB1-LO	TB2-LO	TB3-LO	TB4-LO	TB5-LO	TB1-SO	TB2-SO	TB3-SO	TB4-SO	TB5-SO
Brussel Nederlands	0,4%	1,1%	9,3%	4,5%	4,4%	0,9%	1,1%	7,4%	4,5%	4,2%
Brussel Frans	72,3%	63,6%	55,3%	49,6%	57,9%	75,3%	67,5%	55,0%	59,3%	61,3%
Vlaanderen	2,2%	0,7%	3,7%	0,4%	2,2%	1,7%	0,4%	4,7%	0,4%	2,3%
Wallonië	5,6%	13,8%	4,7%	4,9%	7,4%	6,9%	11,3%	4,4%	6,1%	8,0%
Buitenland	18,2%	19,8%	26,5%	39,4%	28,0%	14,7%	19,8%	28,5%	29,3%	24,1%
Anders-taligen	TB1-LO	TB2-LO	TB3-LO	TB4-LO	TB5-LO	TB1-SO	TB2-SO	TB3-SO	TB4-SO	TB5-SO
Brussel Nederlands	0,2%	0,2%	3,7%	0,8%	0,9%	4,5%	0,2%	3,4%	1,1%	1,3%
Brussel Frans	26,2%	19,1%	19,8%	27,5%	15,3%	59,3%	23,9%	22,8%	41,2%	20,1%
Vlaanderen	1,6%	0,2%	1,6%	0,4%	0,9%	0,4%	0,2%	1,6%	0,6%	0,8%
Wallonië	1,8%	2,1%	1,4%	1,7%	0,7%	6,1%	1,9%	1,3%	1,5%	1,3%
Buitenland	70,0%	78,3%	72,0%	69,5%	82,1%	29,3%	73,7%	70,8%	55,5%	76,5%

Tabel 26. Onderwijsachtergrond Brusselaars uit nieuwe tweetalige en anderstalige gezinnen per Taalbarometer.

Een laatste element in de relatie tussen taal en onderwijsachtergrond betreft de mate waarin men de drie contacttalen – Nederlands, Frans en Engels – effectief beheerst. Deze talen worden in principe via het onderwijs aangeleerd, maar taalkennis is uiteraard het resultaat van een bredere sociale context. Het is daarom moeilijk om een rechtstreeks causaal verband te leggen. Taalkennis wordt niet enkel beïnvloed door het onderwijstraject, maar ook door de oorspronkelijke en huidige thuistalen, de arbeidsmarktpositie en het dagelijks taalgebruik.

Toch biedt de volgende tabel een indicatie van de taaloverdracht volgens de onderwijsachtergrond. Enkel respondenten tussen 18 en 30 jaar worden in aanmerking genomen, en procentueel weergegeven volgens de plaats waar ze hun secundair onderwijs genoten. De selectie van deze jongste generatie maakt het mogelijk om een eventueel leeftijdseffect uit te sluiten. De groep is immers homogeen jong. Voorts sluit deze analyse de respondenten uit die hun onderwijs in het buitenland genoten, gegeven hun diversiteit in onderwijsachtergrond.

Vanwege de relatief kleine aantallen moet deze tabel met de nodige omzichtigheid worden geïnterpreteerd. Ze biedt een indicatie van bepaalde tendensen, maar is statistisch niet sterk genoeg om met voldoende zekerheid te worden veralgemeend naar de gehele Brusselse bevolking.

Kennis Nederlands	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Brussel Nederlands	94,4%	94,4%	84,8%	96,9%	94,3%
Brussel Frans	20,0%	12,6%	11,7%	7,8%	6,5%
Vlaanderen	100%	-	78,1%	84,6%	100%
Wallonië	14,1%	22,9%	11,6%	8,9%	4,3%
Kennis Frans	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Brussel Nederlands	94,4%	88,9%	92,1%	68,8%	82,9%
Brussel Frans	99,8%	99,4%	95,4%	96,3%	94,0%
Vlaanderen	100%	-	91,3%	69,2%	59,1%
Wallonië	100%	100%	93,3%	100%	95,7%
Kennis Engels	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Brussel Nederlands	77,8%	61,1%	58,5%	71,9%	68,8%
Brussel Frans	36,8%	29,5%	25,3%	41,1%	45,5%
Vlaanderen	92,9%	-	74,9%	69,2%	90,9%
Wallonië	42,2%	60,0%	34,6%	37,5%	56,5%

Tabel 27. Taalkennis naar onderwijsachtergrond per Taalbarometer.

Rekening houdend met de bovenstaande randopmerkingen, maken deze cijfers het mogelijk voorzichtig te suggereren dat de kennis van het Nederlands volgens de onderwijsachtergrond min of meer standhoudt. De bijdrage aan de kennis van het Nederlands lijkt echter in hoofdzaak toe te schrijven aan de scholen van de Vlaamse Gemeenschap, zowel in Brussel als in Vlaanderen. Na een daling tussen TB1 en TB3 neemt de zelfgerapporteerde kennis van het Nederlands opnieuw gestaag toe bij Brusselaars die in Vlaanderen schoolgingen. Ondanks de toegenomen (taal)diversiteit in het Nederlandstalig onderwijs in Brussel blijft de zelfgerapporteerde kennis van het Nederlands relatief stabiel over de verschillende meetmomenten, met enkel een terugval in TB3. Verdere analyses tonen aan dat degenen die in het Nederlandstalig onderwijs schoolgingen, maar het Nederlands niet goed beheersen, voornamelijk opgroeiden in Franstalige of nieuwe tweetalige gezinnen.

De kennis van het Nederlands bij leerlingen uit het Franstalig onderwijs blijft verder afnemen. Minder dan 10% van de Brusselaars uit het Franstalig onderwijs in Brussel beweert goed tot uitstekend Nederlands te beheersen. Bij de

Brusselaars die in Wallonië schoolgingen maken we eenzelfde vaststelling voor de kennis van het Nederlands. Parallel aan deze evolutie stellen we sinds TB3 ook een terugval vast in de kennis van het Frans bij de Brusselaars die schoolgingen in Vlaanderen. De sterke daling van het Frans bij de vroegere leerlingen uit het Nederlandstalig onderwijs in Brussel lijkt zich in TB5 opnieuw te herstellen.

Tot slot scoort de kennis van het Engels opmerkelijk beter bij de jongste Brusselaars. Vooral leerlingen uit het Nederlandstalig onderwijs beheersen het Engels beter dan hun leeftijdsgenoten uit het Franstalig onderwijs. Tegenover de resultaten van TB4 scoren enkel de leerlingen uit het Nederlandstalig Brussels onderwijs slechter, al gaat het hierbij niet om een significant verschil.

De verwerving van een degelijke kennis van het Nederlands en het Frans in respectievelijk het Nederlandstalig en Franstalig onderwijs blijft een uitdaging. Tegelijk is nuance geboden. Beide taalgemeenschappen kampen met een toenemende groep leerlingen waarvan de thuistaal niet overeenstemt met de onderwijstaal – laat staan de tweede landstaal – en ze hebben bovendien te maken met organisatorische en structurele knelpunten die de pedagogische en didactische werking bemoeilijken. Een grondige discussie van deze randvoorwaarden valt buiten het bestek van deze publicatie, maar benadrukt de behoefte aan verder onderzoek naar het onderwijs als taalfacilitator. De bovenstaande bevindingen wijzen tevens op de behoefte aan een vernieuwd beleid rond het aanleren van de Brusselse contacttalen.

TAALCOURSUSSEN VOOR VOLWASSENEN

De bovenstaande paragrafen belichtten de onderwijsachtergrond van de Brusselaars. In dit deel richten we ons op de taalcursussen voor volwassenen, met een focus op de taalcursussen Nederlands. Voor veel volwassen Brusselaars is het volgen van een taalcursus vaak de enige optie om het Nederlands te leren. Voor anderen biedt het een kans om hun kennis op te frissen en eventueel te verbeteren. Het is daarom relevant te onderzoeken wie deze cursisten zijn, wat hen motiveert en welke drempels ze ervaren bij het volgen van een cursus Nederlands. Daarnaast werd in de vragenlijst gepeild naar de intentie van respondenten om in de toekomst eventueel een cursus Nederlands te volgen.

Het toenemende succes van taalcursussen Nederlands in Brussel weerspiegelt zich in de Taalbarometerresultaten. Vanaf TB3 zien we een gestage toename van het aantal cursisten, een trend die zich in TB5 niet alleen voortzet, maar zelfs significant versterkt ten opzichte van TB4. Toch zijn er een aantal onderlinge verschillen vast te stellen bij diegenen die een cursus Nederlands hebben gevolgd. In wat volgt, schetsen we kort het profiel van deze cursisten.

Cursus Nederlands	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Belgen	4,2%	6,0%	23,7%	21,1%	26,4%
EU	4,9%	4,2%	17,7%	18,0%	20,4%
Niet-EU	3,5%	5,0%	21,9%	19,8%	25,2%
Totaal	4,2%	5,7%	23,0%	20,3%	25,1%

Tabel 28. Taalcursus Nederlands gevolgd volgens geboorteplaats per Taalbarometer.

Tabel 28 toont de evolutie van het aantal cursisten Nederlands over de verschillende Taalbarometers heen, uitgesplitst naar geboorteregio. Algemeen zien we een gestage toename van het aantal cursisten Nederlands, ongeacht hun geboorteregio. Bij de drie onderscheiden groepen – Belgen, EU-onderdanen en niet-EU-onderdanen – gaat het hoofdzakelijk om hoger opgeleiden. 65% beschikt over een universitair diploma of is afgestudeerd aan het niet-universitair hoger onderwijs. Vooral de cursisten Nederlands met een EU-herkomst blijken het hoogst geschoold te zijn. Hun motivatie om een taalcursus Nederlands te volgen is uiteenlopend. Naast werkgerelateerde redenen (33,3%) verwijzen ze geregeld naar sociale relaties (22,2%), persoonlijke ontwikkeling (17,5%) en interesse in de taal en cultuur (15,9%). Dit wijst op een duidelijke sociaal-integratieve functie van het Nederlands binnen deze groep.

Bij Belgische cursisten Nederlands beschikt een derde hoogstens over een diploma secundair onderwijs, een significante verhoging tegenover TB4 en eerder. Voor deze kortgeschoolden en (vooral) middengeschoolde respondenten heeft het volgen van een taalcursus vooral een instrumentele functie, die hun kansen op de arbeidsmarkt verhoogt. Deze vaststelling ligt in lijn met de veelheid aan taalinitiatieven vanuit beide taalgemeenschappen, evenals de publieke en private sector die een dergelijk aanbod ondersteunen.

Tabel 29 biedt een overzicht van de cursisten Nederlands op basis van hun oorspronkelijke thuistaal. De analyse focust op diegenen die het Nederlands niet gebruikten in het gezin waarin ze zijn opgegroeid. In eerste instantie gaat het over eentalig Franstaligen, voor wie het Nederlands vooral een instrumentele waarde heeft, specifiek binnen een aantal taaldomeinen zoals de arbeidsmarkt. Bij de nieuwe tweetalige Brusselaars kan het Nederlands naast een instrumentele ook een integratieve functie vervullen. Dit geldt in nog sterkere mate voor de Brusselaars die opgroeiden in een gezin waar noch Nederlands noch Frans werd gesproken. Voor hen biedt het leren van het Nederlands niet enkel betere toegang tot de arbeidsmarkt, maar ook tot bredere maatschappelijke deelname.

Taalcursus Nederlands	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	4,6%	6,8%	28,2%	23,6%	26,5%
Frans/andere	6,9%	6,4%	22,4%	16,3%	10,1%
Anderstaligen	4,0%	5,0%	22,0%	19,3%	12,4%

Tabel 29. Taalcursus Nederlands gevolgd volgens thuistaal per Taalbarometer.

Eentalig Franstaligen vormen de grootste groep onder de cursisten Nederlands, gevolgd door de anderstaligen en de nieuwe tweetaligen. Voor deze twee laatste thuistaalgroepen is deelname aan taalcursussen Nederlands duidelijk afgenomen sinds TB3. Een fijnmaziger analyse van de Franstalige groep duidt vooral op het leeftijdsverschil: de nieuwe tweetaligen zijn gemiddeld jonger, terwijl de eentalig Franstaligen evenredig verdeeld zijn over de verschillende leeftijds categorieën. De meerderheid van deze Franstalige cursisten is bovendien geboren en getogen in Brussel, wat wijst op het toenemende belang dat Franstaligen aan de beheersing van het Nederlands hechten, ongeacht de leeftijd. Bij de anderstaligen zien we dat de jongste en oudste leeftijdsgroepen minder vaak deelnemen aan een cursus Nederlands. De uiteenlopende motivatie van cursisten helpt ons beter inzicht te krijgen in deze verschuivingen. De redenen om al dan niet een cursus Nederlands te volgen zijn divers, en niet zelden ligt er een combinatie van beweegredenen aan de basis van de uiteindelijke beslissing om zich effectief in te schrijven. Hierbij is het niet onwaarschijnlijk te veronderstellen dat de redenen voor het volgen van een taalcursus Nederlands variëren naargelang het profiel van de cursist. Tabel 30 brengt per thuistaalgroep de belangrijkste redenen in kaart om een cursus Nederlands te volgen.

Taalcursus Nederlands	Frans	Frans/andere	Anderstaligen
Werkgerelateerde reden	56,0%	46,3%	41,2%
Formeel taalgebruik	1,0%	3,8%	6,2%
Informeel taalgebruik	7,7%	7,5%	12,4%
Persoonlijke ontwikkeling	15,9%	26,3%	16,5%
Interesse voor de taal	8,7%	6,3%	9,3%
Inburgeringscursus	0,5%	3,8%	12,4%
Andere reden	10,1%	6,3%	2,1%

Tabel 30. Belangrijkste redenen om een cursus Nederlands te volgen volgens thuistaal - Selectie TB5.

Voor cursisten uit eentalig Franstalige gezinnen staat de instrumentele motivatie op de voorgrond: werkgerelateerde redenen zijn veruit de belangrijkste drijfveer om het Nederlands te leren. Verdere analyses tonen aan dat het vooral Franstalige Brusselaars geboren in Wallonië zijn die taallessen Nederlands volgen met het oog op hun professionele kansen. Dit laatste is niet verwonderlijk, gezien het tanende taalcurriculum in het Franstalige leerplichtonderwijs. Het feit dat men in een tweetalige stad woont, is evenwel van minimaal belang. Nauwelijks 1% van de Franstalige cursisten leert het Nederlands met het oog op formele interacties, bijvoorbeeld met de administratie of een arts.

De instrumentele motivatie is ook duidelijk bij anderstalige cursisten, aangezien die niet kunnen terugvallen op het Frans. Toch heeft het Nederlands niet uitsluitend een instrumentele functie voor hen. Ook integratieve motieven spelen een rol: cursisten willen beter kunnen communiceren met hun leefomgeving. Ongeveer een tiende van hen volgde taallessen Nederlands met het oog op hun informele interacties met familie, vrienden en burens. De anderstaligen scoren hierbij het hoogst. Deze dubbele motivatie – instrumenteel en integratief – wordt bevestigd door het aandeel dat Nederlands leert voor persoonlijke ontwikkeling.

In het onderzoek werd ook gepeild naar de intentie om een taal cursus Nederlands te volgen. De groep potentiële cursisten bestaat uit iets meer vrouwen (57,2%), voornamelijk Brusselaars tussen 30 en 60 jaar (66,3%), en ongeveer 10% werkzoekenden. Uiteraard weten we niet of deze respondenten effectief de stap zullen zetten om een taal cursus Nederlands te volgen. Aan de geïnteresseerden werd daarom ook gevraagd welke hindernissen zij ervaren bij het daadwerkelijk inschrijven.

De uitdagingen voor deelname blijken uiteenlopend te zijn. Sommige oorzaken hebben te maken met organisatorische of inhoudelijke belemmeringen. Cursussen sluiten niet altijd aan bij de verwachtingen, bijvoorbeeld op het vlak van timing, kostprijs of inhoudelijke relevantie. Daarnaast wijzen de geïnteresseerden ook op taalgebonden hindernissen. Daarbij vinden sommige respondenten dat de cursus onvoldoende afgestemd is op het vermeende gebruik, bijvoorbeeld in een werkcontext. Tot slot wijzen sommigen ook op persoonsgebonden redenen.

In tabel 31 en tabel 32 worden deze hinderpalen volgens de verschillende thuistaalgroepen en geboorteregio's verder uitgesplitst.

Hinderpaal	Frans	Frans/andere	Anderstaligen
Cursusgebonden redenen	9,6%	18,9%	13,6%
Persoonsgebonden redenen	51,6%	43,5%	51,9%
Taalgebonden redenen	29,9%	26,7%	23,6%
Geen hindernissen	8,9%	10,9%	10,9%

Tabel 31. Hinderpaal voor het volgen van een taalcursus Nederlands naar thuistaal - Selectie TB5.

De ervaren hindernissen om een cursus te volgen komen grotendeels overeen tussen de verschillende thuistaalgroepen. Persoonsgebonden factoren blijken voor alle groepen de belangrijkste drempel. Vooral het gebrek aan tijd wordt frequent genoemd. Bij potentiële Franstalige cursisten is tijdsgebrek (23,7%) de meest aangehaalde reden, gevolgd door taalgebonden factoren. 21,4% stelt dat ze het Nederlands niet nodig hebben in hun dagelijkse leven. Ook bij de nieuwe tweetaligen speelt het feit dat men de taal niet hoeft te gebruiken (14,8%) een rol, aangevuld met cursusgebonden redenen zoals de organisatie van de taalcursussen (11,2%) en een gebrek aan informatie over het cursusaanbod (7,7%). Bij anderstaligen die een cursus Nederlands overwegen, is het gebrek aan tijd (34,4%) de meest genoemde hindernis, gevolgd door het idee dat men het Nederlands niet hoeft te gebruiken (18,2%) en andere persoonlijke redenen (18%). Een beperkt deel van de potentiële cursisten beweert al voldoende Nederlands te spreken.

In het kader van maatschappelijke integratie in de Brusselse samenleving is het relevant om, naast de thuistaal, ook kort aandacht te besteden aan de geboorteregio van de potentiële cursisten.

Hinderpaal	Belg	EU	Niet-EU
Cursusgebonden redenen	10,2%	12,8%	14,5%
Persoonsgebonden redenen	43,3%	46,5%	50,2%
Taalgebonden redenen	38,0%	32,1%	21,5%
Geen hindernissen	8,4%	8,7%	13,9%

Tabel 32. Hinderpaal voor het volgen van een taalcursus Nederlands naar geboorteplaats - Selectie TB5.

De hierboven geschetste hindernissen komen ook bij de verschillende geboorteregio's op vergelijkbare wijze naar voren. Tabel 32 vat dit samen. De belangrijkste hindernissen zijn opnieuw persoonsgebonden, gevolgd door taalgebonden en cursusgebonden redenen. In het licht van de vorige bevindingen kunnen we concluderen dat de uitdaging niet alleen bestaat in het blijven sensibiliseren van deze doelgroepen over het belang van het Nederlands in Brussel, maar ook in het verlagen van drempels voor hun toeleiding naar een taalcursus Nederlands. Daarnaast blijft het essentieel om voor een aangepast cursusaanbod te zorgen dat aansluit bij de uiteenlopende behoeften van de cursisten.

Uiteraard zijn de taalcursussen Nederlands niet de enige taalcursussen die de Brusselaars volgen. Na het Nederlands (25,1%) is het Engels met 22,1% het populairst, gevolgd door het Frans (13,8%). Terwijl het Engels vooral wordt aangeleerd vanuit een instrumentele motivatie, blijkt het Frans vaker gekozen te worden vanuit een meer integratieve motivatie.

Behalve de contacttalen volgen de Brusselaars ook taalcursussen in andere talen. De populairste onder deze overige talen zijn Spaans (42,8% van de overige talen), Duits (18,8%) en Italiaans (11,5%). Daarnaast werden in TB5 onder meer de volgende talen vermeld: Arabisch, Deens, Fins, Hebreeuws, Hongaars, Japans, Koreaans, Mandarijns, Pools, Roemeens, Russisch, Sloveens, Turks en Zweeds.

In hoeverre deze cursussen daadwerkelijk intensief gevolgd worden, blijft op dit moment onduidelijk. Dit is nochtans geen triviale kwestie, gelet op de groeiende rol van nieuwe technologieën en media. Een cursus in een Centrum voor Volwassenenonderwijs (CVO) impliceert doorgaans een ander engagement, en mogelijk ook andere leeruitkomsten, dan het informeel en spelenderwijs leren van een taal via een smartphone-applicatie. Hoewel dit buiten het bestek van TB5 valt, werpt het wel relevante vragen op over de impact van digitalisering op taalverwerving.

WELK ONDERWIJS VOOR BRUSSEL?

Meertaligheid in het onderwijs vormt een terugkerend thema dat geregeld ter discussie staat binnen het huidige onderwijsdebat. Enerzijds wordt het belang van een gedegen kennis van de drie contacttalen benadrukt. Anderzijds vormt de diversiteit aan thuishalen een belangrijk aandachtspunt, vooral vanuit een bezorgdheid over de leerkansen en leerresultaten van scholieren (Sierens en Van Avermaet 2015). Het is dan ook niet verrassend dat taal en onderwijs, zeker in een meertalige stad zoals Brussel, een gevoelige en blijvende kwestie is.

De bovenstaande sectie illustreerde al op de grote taaldiversiteit binnen de huidige Brusselse leerlingenpopulatie, en de veranderende kennis van de contacttalen in beide onderwijsinstellingen. Het onderwijs in Brussel staat daarmee voor een dubbele uitdaging op het gebied van context en didactiek. Scholen en leerkrachten worden geconfronteerd met de realiteit van een taaldiverse grootstedelijke context, waar de onderwijstaal mogelijk verschilt van de thuistalen van leerlingen. Daarnaast ligt binnen de schoolmuren de uitdaging om kwalitatief taalonderwijs aan te bieden dat niet enkel bijdraagt aan onderwijssucces, maar ook aansluit bij de behoeften van een meertalige samenleving.

Het omgaan met taal op school is historisch gezien een onderwerp waarover diepgaande meningsverschillen bestaan. Binnen deze bijdrage is het niet de bedoeling om de voordelen en nadelen van meertalig onderwijs diepgaand te beschouwen. Het debat daarover wordt vaak gevoerd op basis van emotionele en politieke argumenten, waardoor de pedagogische elementen naar de achtergrond verdwijnen (Sierens en Van Avermaet 2015; Van Avermaet et al. 2016). In deze sectie richten we ons daarom op de vraag in welke mate Brusselaars meertalig onderwijs wenselijk achten.

In voorgaande edities van het Taalbarometeronderzoek werd de Brusselaars gevraagd naar hun voorkeur tussen een traditioneel onderwijsmodel – georganiseerd volgens taalgemeenschap – dan wel een tweetalig of meertalig onderwijssysteem. De reacties waren overwegend unaniem: in TB4 gaf ongeveer 90% van de Brusselaars, ongeacht hun thuistaalachtergrond, de voorkeur aan tweetalig of meertalig onderwijs in Brussel. Over de vraag of meertaligheid positief bijdraagt aan het onderwijsniveau liepen de meningen meer uiteen. TB5 bouwt verder op deze bevindingen.

In deze editie kwamen vijf vragen aan bod in verband met meertaligheid en taaldiversiteit in het onderwijs in Brussel. Twee vragen peilen naar de veronderstelde relatie tussen de thuistalen van de leerlingen en hun leerervaringen. Twee andere vragen richten zich op de rol van taalkundige diversiteit van de scholieren binnen het lesprogramma. Ten slotte werd gepeild naar de noodzaak van meertalig onderwijs als hulpmiddel voor meertalige Brusselaars. Deze aanpak maakt het mogelijk om in TB5 een meer gedetailleerd inzicht te verkrijgen. De volgende tabellen geven, op basis van de thuistaalachtergrond, de voorkeur van de Brusselaars weer over de aanpak van het taalonderwijs.

Taalachtergrond	(Helemaal) oneens	Noch eens, noch oneens	(Helemaal) eens
Nederlands	6,7%	1,7%	91,6%
Frans	9,6%	4,0%	86,4%
Nederlands/Frans	4,4%	2,9%	92,6%
Frans/andere	12,7%	3,5%	83,7%
Andere	11,9%	4,4%	83,8%
Totaal	10,4%	3,8%	85,8%

Tabel 33. Voorkeur meertalig onderwijs in Brussel naar thuistaalachtergrond - Selectie TB5.

Tabel 33 geeft een overzicht van de voorkeuren van de Brusselaars ten aanzien van meertaligheid in het onderwijs. Bijna 86% van de respondenten steunt een pedagogisch project waarin het taalonderwijs van de drie contacttalen centraal staat in de Brusselse scholen. Bij deze vraag werd bewust niet ingegaan op de concrete inrichting of modaliteiten van een dergelijk onderwijssysteem. De nadruk lag uitsluitend op de voorkeur van de respondenten voor een meertalige onderwijsorganisatie.

De verschillen tussen de thuistaalgroepen zijn relatief beperkt. Brusselaars uit traditioneel tweetalige gezinnen staan het meest positief tegenover dit meertalig pedagogisch project. De nieuwe tweetaligen zijn het minst overtuigd van deze alternatieve aanpak. Wanneer we kijken naar de verschillen tussen voorstanders en tegenstanders van dit onderwijssysteem, dan spelen hierbij diploma-niveau, of men in Brussel geboren is, en de onderwijsinstelling waar men schooling slechts een geringe rol. Wat wel opvalt, is dat binnen de eentalig Franstalige en de nieuwe tweetalige thuistaalgroep het vooral de jongste leeftijdscategorie (-30 jaar) is die een dergelijke aanpak het minst ondersteunt. De groep tussen 31 en 45 jaar blijkt de grootste voorstanders te zijn.

Taalachtergrond	(Helemaal) oneens	Noch eens, noch oneens	(Helemaal) eens
Nederlands	11,8%	11,8%	76,4%
Frans	9,2%	9,6%	81,3%
Nederlands/Frans	12,3%	21,5%	66,2%
Frans/andere	7,1%	8,1%	84,8%
Andere	8,3%	7,8%	83,9%
Totaal	8,9%	9,5%	81,6%

Tabel 34. Vermeende positieve impact van taaldiversiteit op onderwijs naar thuistaalachtergrond - Selectie TB5.

Dat de taaldiversiteit van de Brusselaars zich weerspiegelt in het onderwijs in Brussel staat buiten discussie. Over de manier waarop men met deze taalkundige diversiteit moet omgaan, lopen de meningen echter uiteen. Toch blijkt uit de resultaten dat het aandeel Brusselaars dat de taaldiverse samenstelling van de klas als een meerwaarde beschouwt, groter is dan het aandeel dat taaldiversiteit als een niveauverlaging percipieert.

Bijna 82% van de Brusselaars is ervan overtuigd dat een diverse leerlingenpopulatie een positief effect heeft op de algemene leerervaringen. Het zijn vooral de nieuwe tweetaligen die de aanwezigheid van diversiteit in de klas als het meest positief ervaren, nauw gevolgd door de respondenten met een anders-talige thuistaalachtergrond.

Vooral bij jongeren die in Brussel geboren en getogen zijn, stellen we een grotere openheid ten opzichte van anderen vast – een bevinding die aansluit bij eerder onderzoek (Goregen et al. 2022).

Taalachtergrond	(Helemaal) oneens	Noch eens, noch oneens	(Helemaal) eens
Nederlands	33,9%	22,0%	44,1%
Frans	53,9%	15,7%	30,5%
Nederlands/Frans	41,2%	14,7%	44,2%
Frans/andere	62,5%	12,4%	25,1%
Andere	55,1%	10,7%	34,2%
Totaal	53,8%	14,1%	32,2%

Tabel 35. Vermeende negatieve impact van taaldiversiteit op onderwijs naar taalachtergrond - Selectie TB5.

De bovenstaande overtuiging wordt minder gedeeld door de traditioneel Belgische thuistaalgroepen. Tabel 35 toont dat vooral de traditioneel tweetalige en Nederlandstalige respondenten het meest geneigd zijn te denken dat taaldiversiteit in de klas leidt tot een verlaging van het onderwijsniveau. Toch moet deze vaststelling genuanceerd worden. Hoewel de eentalig Franstaligen, in relatieve cijfers, minder akkoord gaan met de stelling, blijkt deze groep in absolute termen het meest gereserveerd tegenover diversiteit in de klas. Die terughoudendheid vertaalt zich echter niet in een bezorgdheid over de onderwijstaal, aangezien het Frans dominant is binnen de Brusselse leerlingenpopulatie (Janssens 2018). De waardering bij de anderstalige Brusselaars is ook opvallend. Binnen deze groep zien we een duidelijke tweedeling: een deel beschouwt meertaligheid als niveauverlagend, terwijl anderen deze stelling betwisten. De eventuele integratieve functie van de onderwijstaal voor deze thuistaalgroep ligt hierbij mogelijk aan de basis.

Taalachtergrond	(Helemaal) oneens	Noch eens, noch oneens	(Helemaal) eens
Nederlands	31,9%	10,9%	57,1%
Frans	26,3%	12,8%	60,9%
Nederlands/Frans	26,5%	7,4%	66,2%
Frans/andere	24,8%	15,1%	60,2%
Andere	20,0%	9,6%	70,4%
Totaal	24,6%	11,9%	63,5%

Tabel 36. Plaats van taalkundige diversiteit in het onderwijs naar taalachtergrond - Selectie TB5.

Niet alleen de wijze waarop taalonderwijs wordt ingericht in een meertalige samenleving staat ter discussie, ook de rol van thuistalen binnen het lesgebeuren blijft een controversieel thema. Eerder werd de positieve waardering van een taaldiverse klasomgeving aangestipt. Over de vraag of de thuistalen van leerlingen ook een plaats moeten krijgen tijdens de lessen zelf, is de Brusselaar tevens verdeeld. Vooral respondenten uit eentalig Nederlandstalige gezinnen zijn er sterker van overtuigd dat diversiteit in de klas een negatief effect kan hebben. Deze perceptie is niet geheel onverwacht, aangezien slechts een minderheid van de leerlingen in het Nederlandstalig onderwijs het Nederlands als thuistaal heeft. Toch wijst onderzoek uit dat de thuistaal een waardevolle rol kan spelen in het leerproces, zonder dat deze noodzakelijk als instructietaal wordt ingezet. Zo kan het inzetten van de thuistaal als ondersteunend middel de verwerving van

de onderwijstaal bevorderen. Bovendien blijkt dat een goede beheersing van de thuistaal de taalverwerving van andere talen – waaronder de onderwijstaal – positief beïnvloedt (Agirdag en Kambel 2018).

Taalachtergrond	(Helemaal) oneens	Noch eens, noch oneens	(Helemaal) eens
Nederlands	0,0%	0,8%	99,2%
Frans	5,7%	3,6%	90,7%
Nederlands/Frans	1,5%	1,5%	97,0%
Frans/andere	8,1%	2,8%	89,1%
Andere	7,5%	7,3%	85,2%
Totaal	6,1%	4,2%	89,7%

Tabel 37. Plaats van het Nederlands in het onderwijs naar taalachtergrond - Selectie TB5.

Tot slot belicht tabel 37 het belang van het Nederlands binnen het taalonderwijs op school. Respondenten met verschillende taalachtergronden delen in grote lijnen de overtuiging dat de Brusselse leerlingen Nederlands moeten leren via het onderwijs. Bij de groep Franstaligen en nieuwe tweetaligen die (helemaal) niet akkoord gaan, stellen we een duidelijk leeftijdseffect vast. Vooral de respondenten jonger dan 30 jaar en ouder dan 60 jaar zijn minder overtuigd van het belang van Nederlands op school. Een eventuele verklaring hiervoor ligt in hun persoonlijke, veelal negatieve, ervaringen met het taalonderwijs Nederlands. Deze ervaringen lijken hun houdingen ten aanzien van het vak te beïnvloeden (Janssens 2018).

HOOFDSTUK 4

Taal op de werkvloer

MEERTALIGHEID ALS NOODZAAK EN NORM OP DE ARBEIDSMARKT

Door haar internationale oriëntatie en hoofdstedelijke functies is de Brusselse arbeidsmarkt sterk gericht op hoogopgeleiden. Bijna de helft van alle arbeidsplaatsen in Brussel is kennisintensief te noemen (Eyckmans et al. 2022). Toch volstaat een diploma op zich niet; talenkennis is in Brussel een *conditio sine qua non* voor beroepsintegratie en jobsucces.

Een studie van Actiris (2020), de Brusselse gewestelijke dienst voor arbeidsbemiddeling, bevestigt dit vanuit de vraagzijde. De helft van alle ontvangen werkaanbiedingen bevat expliciete taalvereisten. In 80% van deze vacatures is de kennis van het Nederlands en het Frans vereist, en bij ongeveer 40% van de werkaanbiedingen wordt de kennis van het Engels verwacht, meestal in combinatie met het Frans en het Nederlands. Slechts een minderheid van de werkaanbiedingen (4%) vereist de kennis van een andere taal dan de drie contacttalen.

Uit eerder onderzoek bleek bovendien dat een op de vier Brusselse bedrijven een meertalige kandidaat zonder technische vaardigheden verkiest, als de betrekking interpersoonlijk contact met klanten of leveranciers vereist (Mettewie en Van Mensel, 2009). Recenter onderzoek bevestigt dit beeld: de kennis van het Nederlands is steeds vaker doorslaggevend voor toegang tot werk. Hoe beter de kennis van het Nederlands, hoe groter de kans op het vinden van een baan (Dewatripont 2022).

Het functionele nut van meertaligheid op de arbeidsmarkt wordt herhaaldelijk onderstreept in verschillende internationale rapporten. Een uitgebreide bespreking van deze studies valt buiten het bestek van deze Taalbarometer, maar we verwijzen graag naar het ELAN-rapport, het PIMLICO-verslag en de *Study on Foreign Language Proficiency and Employability*, met respectievelijke bijdragen van Hagen (2011a; 2011b) en Beadle et al. (2015). Ook het werk van François Grin en collega's (2011) toont aan dat investeringen in meertaligheid leiden tot

verbeterde handelsrelaties, concurrentievoordelen en hogere productiviteit in de bedrijfsvoering. Daarnaast wijzen diverse studies op de bredere maatschappelijke meerwaarde van meertaligheid: ze draagt bij aan het bruto binnenlands product, versterkt de sociale cohesie en bevordert de algemene welvaart van regio's (Grin en collega's 2011; Foreman-Peck en Wang 2014).

In dit hoofdstuk richten we ons op de taalkennis en het taalgebruik van de drie contacttalen. Daarbij worden ook de verschillende combinaties van deze talen betrokken. Zo omvat de combinatie Nederlands en Frans eveneens situaties waarin deze talen gecombineerd worden met andere talen. Omdat het Taalbarometeronderzoek het taalgebruik in Brussel bestudeert, beperken de analyses zich logischerwijs tot de respondenten die in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest tewerkgesteld zijn. Ongeveer 85% van de respondenten werkt in het gewest zelf.

TAALKENNIS VAN DE NIET-WERKENDE WERKZOEKENDE

Voordat we het taalgebruik van de beroepsactieven uitdiepen, richten we de aandacht op de taalkennis van de niet-werkende werkzoekenden. Tabel 38 geeft een overzicht van de evolutie van hun taalkennis: wie beschikt er, al dan niet, over een goede of uitstekende kennis van de drie contacttalen? Aanvullend houden we rekening met hun leeftijd, geboorteregio en scholingsgraad.

Taalkennis niet-werkende werkzoekenden	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Geen Frans	5,9%	6,4%	17,8%	19,7%	28,5%
Geen Nederlands	80,6%	80,7%	91,5%	90,9%	83,9%
Geen Engels	71,9%	68,7%	84,6%	82,2%	70,5%
Geen Frans/Nederlands/Engels	5,5%	5,2%	15,1%	15,3%	23,9%
Nederlands/Frans	7,5%	11,3%	2,0%	5,0%	4,3%
Frans/Engels	16,6%	18,1%	8,3%	13,2%	17,8%
Frans/Nederlands/Engels	11,7%	12,0%	5,2%	2,1%	8,9%

Tabel 38. Taalkennis niet-werkende werkzoekenden per Taalbarometer.

Bijna een op de vier niet-werkenden in Brussel spreekt geen Nederlands, geen Frans en geen Engels. Het gaat hierbij vooral om Brusselaars met een

buitenlandse herkomst, van middelbare leeftijd (46 tot 59 jaar), die kortge-schoold zijn. Het niet of onvoldoende beheersen van ten minste een van de twee officiële talen vormt een belangrijk obstakel bij het vinden van werk.

Een opvallende vaststelling is de groeiende groep werkzoekenden zonder kennis van het Frans. Terwijl in TB1 het verschil in de kennis van het Frans tus-sen de werkzoekenden en beroepsactieven niet significant was, ontstaat vanaf TB2 een duidelijke kloof, die zich in TB5 verder verdiept.

Dat de beheersing van het Nederlands een doorslaggevende factor is voor de beroepsintegratie blijkt ook uit deze tabel. Na een terugval in de basiskennis van het Nederlands tussen TB3 en TB4, zien we in TB5 dat ongeveer 16% van de niet-werkenden het Nederlands goed tot uitstekend beheerst, doorgaans in combinatie met Frans. Een opmerkelijk detail hierbij is dat het vooral de gebo-ren en getogen Brusselaars zijn, met een diploma secundair onderwijs of hoger, die geen Nederlands beheersen. De meerderheid is tussen 30 en 65 jaar. Juist deze groep dreigt uitgesloten te worden van de arbeidsmarkt, door de stijgende taalvereisten in vacatures.

Hoewel de kennis van het Engels onder niet-werkenden tweemaal zo hoog ligt als die van het Nederlands, blijft de instrumentele waarde van het Neder-lands in Brussel groter. Dit is begrijpelijk aangezien de vraag naar de kennis van het Nederlands hoger ligt dan die naar het Engels.

Omgekeerd neemt het aandeel niet-werkende werkzoekenden dat de drie contacttalen beheerst toe. Het percentage werkzoekenden met een goede tot uitstekende kennis van het Nederlands, Frans en Engels is meer dan vervier-voudigd: van 2% in TB4 naar bijna 9% in TB5. Ook de combinatie van Frans en Engels scoort hoger dan bij de vorige meting. Daartegenover staat dat iets minder werkzoekenden de twee traditionele talen beheersen tegenover TB4, al wordt deze daling gecompenseerd door de functioneel drietaligen. Algemeen stellen we bij deze groep vast dat de talenkennis van de werkzoekenden positief evolueert volgens hun scholingsgraad. Hoe hoger men geschoold is, hoe vaker men meerdere contacttalen beheerst. Deze samenhang is vooral uitgesproken bij de kennis van het Engels.

Tot slot staan we stil bij het belang van het Nederlands als hefboom voor de beroepsintegratie van werkzoekenden. De Brusselse werkzoekende die het Nederlands niet beheerst, lijkt hiervan weinig op de hoogte te zijn. We kunnen dit afleiden uit het relatief lage aandeel dat een taalcursus Nederlands volgt. Van diegenen die geen Nederlands beheersen, volgt slechts een op de vijf een taalcursus Nederlands, doorgaans met het oog op beroepsintegratie. Bij de werkzoekenden die hun weg niet vinden naar het cursusaanbod, worden voor-namelijk persoonsgebonden (42,1%) en taalgebonden (31,7%) hindernissen

gerapporteerd. De meerderheid van hen heeft evenmin de intentie om in de nabije of verre toekomst een taal cursus Nederlands te volgen.

Vanuit arbeidsmarktperspectief betekent dit een gemiste kans. Wie deze stap niet zet, ondergraaft mogelijk zijn of haar toegang tot werk in een context waarin taalvereisten steeds prominenter worden. Uiteraard verschillen de taalvereisten per sector, maar de arbeidsmarktrapporten suggereren dat er een algemene trend is naar beroepsinteracties waarin het Nederlands, naast het Frans en Engels, een prominente plaats krijgt. De motivatie van de werkzoekenden blijft een bepalende factor, maar tegelijkertijd is het van belang om ook andere hindernissen die de toeleiding naar het taalcurusaanbod belemmeren aan te pakken.

TAALGEBRUIK OP DE BRUSSELSE WERKVLOER

De vorige edities van de Taalbarometer benadrukken het belang van taligheid op de Brusselse werkvloer. Toch blijft het een uitdaging om een algemeen beeld te schetsen van het taalgebruik binnen bedrijven en organisaties. Zo beschikken we bijvoorbeeld niet over directe gegevens over de impact van pendelaars op het taalgebruik. Dit hoeft uiteraard geen probleem te zijn, mits zij communiceren met Brusselaars op de werkvloer en aldus gereflecteerd worden in de rapportering. Een bedrijf kan daarnaast ook een taalbeleid uitwerken met verschillende taalpraktijken. Sommige bedrijven kiezen expliciet voor Engels als voertaal, terwijl andere een flexibel model hanteren waarbij iedereen de eigen taal spreekt. Het is bovendien niet altijd duidelijk of het taalbeleid overeenstemt met het feitelijk taalgebruik op de werkvloer. Taalgebruik op de werkvloer weerspiegelt immers niet enkel de taalvaardigheden of gewoontes van werknemers, maar is tevens het resultaat van impliciete en expliciete taalstrategieën die de interne werking en externe communicatie (met klanten, leveranciers en andere stakeholders) vormgeven.

Om het taalgebruik op de Brusselse werkvloer in kaart te brengen, focust TB5 op twee dimensies: de externe communicatie van bedrijven en het interne taalgebruik van werknemers. In het eerste geval werd aan de respondenten gevraagd in welke taal of talen hun werkgever communiceert met de buitenwereld – via klantencontact, de bedrijfswebsite, sociale media en andere externe kanalen. Daarnaast gaan we in TB5 dieper in op het interne taalgebruik in de professionele context. Bij deze interne communicatie werd niet enkel gepeild naar de situatie waarin een bepaalde taal op de werkvloer wordt gebruikt, maar ook hoe frequent dit gebeurt binnen specifieke situaties.

Tabel 39 geeft een overzicht van het interne taalgebruik op de Brusselse werkvloer. De tabel focust op de drie contacttalen. Het gebruik van andere talen is te beperkt om als aparte taalcombinaties in de tabel op te nemen. Taalcombinaties met minder frequent gesproken talen, bijvoorbeeld Nederlands en Duits, worden opgenomen in de hoofdtaalcategorie, in dit geval: eentalig Nederlands. Hetzelfde geldt voor taalcombinaties met het Frans of het Engels.

Om een accurater beeld te schetsen van het taalgebruik op de Brusselse werkvloer, beperken we ons tot de gegevens van TB5. In tegenstelling tot eerdere Taalbarometers wordt hier immers expliciet rekening gehouden met de frequentie waarmee de contacttalen worden gebruikt. De onderstaande resultaten geven een indicatie van het courante, dagelijkse taalgebruik tussen werknemers op de werkvloer in Brussel.

Taalgebruik op de werkvloer	(Vaak tot altijd in %)
Frans	38,1%
Frans/Engels	25,3%
Nederlands/Frans	11,1%
Nederlands/Frans/Engels	10,2%
Engels	7,8%
Nederlands	4,7%
Nederlands/Engels	2,4%
Andere	0,4%

Tabel 39. Taalgebruik op de Brusselse werkvloer - Selectie TB5.

Ongeveer de helft van de arbeidssituaties in Brussel verloopt in twee of meer talen. De meest voorkomende combinatie is die van Frans en Engels: in een kwart van de gevallen worden deze twee talen vaak of altijd gebruikt. Diegenen die deze combinatie hanteren, zijn significant hoger opgeleid dan personen met andere taalcombinaties waarin het Frans voorkomt.

Het regelmatig gebruik van Nederlands en Frans komt voor in 11% van de arbeidssituaties. Dit gebeurt vooral bij geboren en getogen Brusselaars, gevolgd door Brusselaars die in Vlaanderen zijn opgegroeid. In 10% van de arbeidssituaties wordt zelfs gecommuniceerd in de drie contacttalen. Deze vorm van meertaligheid is het meest uitgesproken in de private dienstensector, zoals ICT en media.

In meer dan een derde van de arbeidssituaties wordt uitsluitend Frans gesproken. Deze eentalige bedrijfsvoering komt vooral voor bij Franstaligen. Uit de resultaten blijkt ook de draagwijdte van het Engels op de Brusselse werkvloer. Bijna de helft van de Brusselaars gebruikt vaak tot altijd het Engels, meestal in combinatie met het Frans. Het Engels wordt daardoor bijna dubbel zo vaak gebruikt als het Nederlands. Het belang van het Engels houdt uiteraard verband met de internationale functie van Brussel. Dat lijkt te worden bevestigd door het hoge aandeel anderstaligen en hoger opgeleiden. Hoewel er duidelijke verschillen zijn naargelang de aard en de omvang van het bedrijf, is het gebruik van het Engels veelal afhankelijk van de sector. Sectoren als informatica en consultancy springen eruit qua gebruik van het Engels, terwijl sectoren als handel en horeca vaker eentalig Frans zijn.

Eentalige bedrijfsvoering in het Nederlands komt vooral voor in de publieke dienstverlening en de socioculturele sector, verbonden aan de diensten van de Vlaamse Gemeenschap in Brussel. De meerderheid van deze werknemers komt uit Nederlandstalige gezinnen, ongeveer een vierde van de werknemers heeft wel een Franstalige thuistaalachtergrond.

Een arbeidsomgeving waarin andere talen dan de contacttalen worden gebruikt, komt zelden voor. In hoofdzaak gaat het om het Arabisch en Spaans, en in mindere mate het Duits, Italiaans en Roemeens die op de werkvloer opduiken. Dit lijkt erop te wijzen dat het fenomeen van etnisch-economische enclaves, zoals bekend uit andere wereldsteden zoals Londen, in Brussel minder wijdverbreid is (Maly et al. 2014).

Externe bedrijfscommunicatie is een essentieel instrument in de organisatie van professionele activiteiten. Meer nog dan het interne taalgebruik reflecteert de externe communicatie een duidelijke bedrijfsoriëntatie. Afhankelijk van de doelgroepen – klanten, leveranciers of producenten – ontwikkelt elke organisatie een eigen communicatiestrategie, doorgaans via verschillende media.

De volgende tabel richt zich op de gehanteerde taalstrategieën. Men mag echter niet aannemen dat elke werkplek een expliciet taalbeleid hanteert. Respondenten werd dan ook in algemene termen gevraagd in welke taal of talen hun organisatie of bedrijf communiceert met de buitenwereld.

Externe bedrijfscommunicatie	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Eentalig	59,5%	60,7%	54,3%	58,2%	45,9%
Tweetalig	35,8%	34,3%	29,0%	31,9%	32,7%
Meertalig	4,7%	5,1%	16,7%	9,9%	21,4%

Tabel 40. Taligheid externe bedrijfscommunicatie per Taalbarometer.

Voor een vergelijking tussen de vijf meetmomenten onderscheiden we drie taalstrategieën: eentalige, tweetalige en meertalige bedrijfscommunicatie. Elk type onthult een specifieke marktoriëntatie en mate van aanpassing aan de taalkundige realiteit van Brussel.

Hoewel eentalige externe bedrijfscommunicatie de norm blijft in het Brusselse bedrijfsleven, wint een meertalige communicatie geleidelijk terrein. In TB1 en TB2 lag de focus nog sterk op eentalige communicatie. Pas vanaf TB3 tekent zich een eerste verschuiving af richting meer meertalige communicatie, al volgde in TB4 opnieuw een terugval. Toch wijst TB5 op een verschuiving, met een terugval van eentalige communicatie ten voordele van meertalige bedrijfscommunicatie. Nu kiest ongeveer 20% van de werkplekken voor een meertalige externe communicatie. De tweetalige bedrijfscommunicatie blijft het meest stabiel over de verschillende meetmomenten heen.

Wanneer we de taligheid van de externe bedrijfscommunicatie in detail bestuderen, merken we een dualiteit op. Enerzijds blijft de eentalig Franstalige communicatie prominent aanwezig; anderzijds zien we een toenemende voorkeur voor andere talen en taalcombinaties.

Om het complexe karakter van de externe bedrijfscommunicatie tussen dienstverlener en zijn klanten of producenten overzichtelijk te houden, beperken we ons wederom tot de drie contacttalen. Tabel 41 illustreert het taalgebruik in de externe bedrijfscommunicatie voor TB5.

Taalgebruik externe bedrijfscommunicatie	TB5 (Vaak tot altijd in %)
Frans	27,3%
Nederlands/Frans/Engels	21,4%
Nederlands/Frans	19,5%
Engels	12,8%
Frans/Engels	11,4%
Nederlands	5,2%
Nederlands/Engels	1,8%
Andere	0,6%

Tabel 41. Taalgebruik in de externe bedrijfscommunicatie - Selectie TB5.

In TB5 blijkt dat bijna een derde van de externe bedrijfscommunicatie uitsluitend in het Frans verloopt. Wanneer er gekozen wordt voor een andere contacttaal, is dat vaker het Engels dan het Nederlands. Bedrijven of organisaties verzorgen zelden hun externe communicatie uitsluitend in het Nederlands. Wanneer het Nederlands wordt gebruikt, opteert men voor een taalstrategie in combinatie met het Frans. De twee officiële talen worden bovendien frequenter gebruikt in externe communicatie dan op de werkvloer, wat deels te verklaren valt door wettelijke vereisten. Ook de marktoriëntatie richting Vlaanderen speelt hierbij een rol van betekenis.

Overeenstemmend, maar in tegenstelling tot het interne taalgebruik, is de combinatie Frans en Engels minder gangbaar dan de combinatie Nederlands en Frans. Meer dan 20% van de Brusselse werkplekken zet in op drietalige communicatie.

Deze vaststelling dient echter genuanceerd te worden. Hoewel het Engels duidelijk een prominente plaats inneemt in de bedrijfscommunicatie, kan het exclusieve gebruik van het Engels nooit in alle communicatiebehoeftes voorzien. Er is evenmin sprake van dat het Engels beide officiële talen verdringt. Wat wel te zien is, is een verschuiving richting tweetalige en meertalige communicatie, waarbij het Engels vaak als brugtaal fungeert.

Samengevat blijkt uit de bevindingen dat interne communicatie op de Brusselse werkvloer niet noodzakelijk samenvalt met de externe communicatie van bedrijven. De onderzoeksresultaten wijzen weliswaar op het blijvende belang van het Frans, voor zowel de interne als de externe communicatie. Toch wordt de Brusselse werkvloer niet gekenmerkt door één enkele lingua franca. In de helft van de arbeidssituaties verloopt de communicatie in twee of meer talen.

Naast het Frans vestigt het Engels zich als de business-lingua franca, een brugtaal die inspeelt op de internationalisering van de Brusselse bedrijfsvoering. Het Nederlands daarentegen speelt een andere, maar niet minder belangrijke rol. De positie ervan is nauw verbonden met de Brusselse marktoriëntatie richting Vlaanderen, evenals de aanwezigheid van publieke en private dienstverlening. In dat opzicht is het Nederlands structureel verankerd in het institutionele en economische weefsel van de stad, en daardoor – ondanks het minder courante gebruik – belangrijker dan het Engels.

HOOFDSTUK 5

Taalgebruik van de Brusselaars

FORMEEL EN INFORMEEL TAALGEBRUIK

Het beeld dat men heeft van de taalsituatie in Brussel wordt sterk bepaald door de ‘zichtbare’ taalcontacten in het dagelijkse leven, zoals deze zich voordoen in uiteenlopende taaldomeinen van de stedelijke samenleving. Afhankelijk van het domein maken Brusselaars telkens een taalkeuze, afhankelijk van de context of concrete situatie die zich aan hen presenteert. Deze keuzes worden doorgaans gemotiveerd door de mate van formaliteit, intimiteit, machtsverhouding en perceptie van gelijkheid ten aanzien van hun gesprekspartner.

Zowel empirisch onderzoek als alledaagse observaties wijzen erop dat het taalgebruik in Brussel sterk varieert ten aanzien van dergelijke contextuele factoren (Janssens 2001). Uit de eerdere Taalbarometers weten we dat Brusselaars een flexibel en veranderlijk taalrepertoire hanteren dat zich aanpast aan veranderende situaties en gesprekspartners. Daarbij worden regelmatig verschillende talen simultaan of afwisselend gebruikt (Janssens en Saeys 2022). Zonder enige vorm van volledigheid in het Brusselse taalbeeld te willen nastreven, selecteren we een aantal situaties die illustratief zijn voor de manier waarop de taalkeuzes van Brusselaars kunnen variëren.

In dit hoofdstuk maken we een onderscheid tussen formeel taalgebruik en informeel taalgebruik. Taalgebruik in de formele sfeer – zoals contacten met de publieke dienstverlening – is doorgaans wettelijk geregeld, conform de Belgische taalwetgeving inzake bestuurszaken. In deze formele sfeer staan contacten in de gezondheidszorg en de gemeentelijke administratie vaak ter discussie, aangezien men er in het verleden niet altijd in een van de twee officiële talen terecht kon, wat soms ernstige gevolgen had (Witte en Van Velthoven 2010). Behalve deze formele domeinen is ook het informele taalgebruik relevant. Het merendeel van de dagelijkse interacties van inwoners vindt plaats in deze sfeer. Het betreft onder meer het taalgebruik met vrienden, de omgang met burens,

of de talen die tijdens de vrije tijd worden gebruikt. In dergelijke contexten zijn taalkeuzes doorgaans vrij en het resultaat van persoonlijke voorkeur.

Algemeen geven deze formele en informele situaties inzicht in hoe Brusselselaars op taalkundig vlak vorm geven aan hun sociale omgeving en hoe zij omgaan met meertaligheid in hun dagelijkse leven.

TAALGEBRUIK IN DE ADMINISTRATIE

Het taalgebruik in de administratie is in het officieel tweetalige Brussel een politiek gevoelige materie (Janssens et al. 2023). De taalwetten van 1966, die het gebruik van talen in bestuurszaken regelen, bepalen in welke taal of talen de overheid moet communiceren met haar burgers, evenals het taalgebruik van burgers die zich tot het bestuur richten. Deze Bestuursstaalwet erkent het Nederlands en het Frans als officiële bestuurstalen.

Wat het taalgebruik van een Brusselaar tegenover de overheid betreft, is de situatie duidelijk: de gemeentelijke ambtenaren moeten in hun persoonlijke contacten met de inwoners in het Nederlands en/of Frans communiceren. De ambtenaar wordt bijgevolg geacht tweetalig te zijn. Vanzelfsprekend gebruiken de gewestelijke diensten ook het Nederlands en het Frans in hun werking, al is het ditmaal niet de ambtenaar zelf, maar de dienst die tweetalig dient te functioneren.

De toepassing van deze taalwetgeving, voornamelijk op gemeentelijk niveau, vormt al decennia een knelpunt in de Brusselse communautaire discussies. De discussie betreft voornamelijk wanneer ambtenaren een van de officiële talen niet of onvoldoende beheersen, of wanneer diensten slechts in één taal communiceren (Vice-Gouverneur 2023).

De vraag naar het mondelinge taalgebruik bij contacten met de gemeentelijke administratie vormt derhalve een belangrijke graadmeter voor de naleving van de wettelijke verplichtingen in de praktijk.

Om hiernaar te peilen, kregen de respondenten de mogelijkheid om meer dan alleen de officiële bestuurstalen aan te duiden, maar ook eventueel andere talen die zij gebruiken in hun contacten met de administratie. Daarnaast konden ze aangeven of ze meerdere talen combineren in hun communicatie met gemeentelijke ambtenaren. Tabel 42 geeft een overzicht van de taal of talen waarin mondeling wordt gecommuniceerd in de Brusselse gemeenten.

Taalgebruik gemeentelijke administratie	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	90,6%	91,3%	69,2%	79,2%	60,3%
Nederlands	5,6%	6,4%	2,5%	1,0%	1,6%
Engels	0,4%	0,2%	0,4%	-	1,1%
Nederlands/Frans	3,4%	2,0%	11,3%	16,3%	21,8%
Nederlands/Frans/Engels	-	-	16,5%	3,4%	10,3%
Andere	-	-	-	0,1%	4,9%

Tabel 42. Evolutie mondeling taalgebruik met gemeentelijke ambtenaren per Taalbarometer.

Waar de taalwetgeving het gebruik van de twee officiële talen voorschrijft, stellen we op basis van het Taalbarometeronderzoek diverse taalverschuivingsprocessen vast in het taalcontact met gemeentelijke ambtenaren.

In TB1 en TB2 koos het merendeel van de Brusselaars voor eentalige communicatie, doorgaans in het Frans dan wel in het Nederlands. In meer dan negen op de tien gevallen werd toen uitsluitend het Frans gebruikt.

Vanaf TB3 tekent zich een wijzigend patroon af: het Frans scoort als enige communicatietaal significant lager. Twee tendensen liggen hierbij aan de basis. In de eerste plaats kiezen steeds meer Brusselaars voor het gebruik van het Nederlands in combinatie met het Frans in hun communicatie met de administratie. In de tweede plaats verwerft het Engels een meer prominente plaats in de mondelinge communicatie met de gemeentelijke ambtenaren, zij het als aanvullende taal in combinatie met de twee officiële talen.

In TB5 komt daar een derde evolutie bij: naast het terugkerende belang van het Engels, observeren we een significante toename in het gebruik van niet-contacttalen met de gemeentelijke administratie. De exacte invulling van deze praktijk blijft voorlopig onduidelijk. Mogelijk gaat het om ondersteuning door familieleden of vrienden, of om het inschakelen van een tolkdienst. Verder onderzoek dient deze praktijk uit te diepen.

Tegelijkertijd blijft het gebruik van beide officiële talen gestaag toenemen, en herstelt het drietalige communicatiepatroon zich deels ten opzichte van TB3. Het gebruik van het Nederlands als enige taal in de contacten met de gemeentelijke administratie blijft daarentegen stabiel en vertoont geen significante groei.

Voortbouwend op de vorige resultaten richt de volgende tabel zich op de administratieve ‘taalaanhorigheid’ van de Brusselaars, gespecificeerd naar hun thuistaalgroep. Taalaanhorigheid wordt beschouwd als de mate waarin een individu zich verbonden voelt met de eigen thuistaal, wat tot uiting komt in het

gebruik van deze taal in formele interacties met gemeentelijke instanties (Janssens 2001). In deze analyse focussen we op de taalkeuzes die de Nederlandstalige Brusselaars maken in hun contacten met de gemeentelijke administratie. De vraag is in welke mate deze groep effectief gebruikmaakt van het Nederlands, en of er sprake is van taalaanhorigheid.

Taalgebruik gemeentelijke administratie	Nederlands	Frans	Nederlands/ Frans	Frans/ andere	Andere
Frans	5,0%	63,8%	42,6%	62,8%	70,9%
Nederlands	13,3%	0,2%	4,4%	0,4%	1,7%
Engels	-	0,3%	-	0,4%	3,3%
Nederlands/Frans	63,3%	21,8%	32,4%	21,4%	9,8%
Nederlands/Frans/Engels	18,3%	9,5%	13,2%	10,5%	8,3%
Andere	-	4,6%	7,4%	4,6%	5,9%

Tabel 43. Taalaanhorigheid met gemeentelijke ambtenaren volgens thuistalen - Selectie TB5.

Wat onmiddellijk opvalt, is de hoge mate van taalaanhorigheid onder de eentalig Nederlandstalige Brusselaars. 95% van hen gebruikt het Nederlands met de gemeentelijke overheidsdiensten. In de meeste gevallen gebeurt dit in combinatie met het Frans, en in mindere mate met het Engels. 13% van de Nederlandstaligen communiceert uitsluitend in het Nederlands. Deze bevinding benadrukt de relatieve positie van het Nederlands tegenover het Frans als heersende lingua franca in de gemeentelijke dienstverlening.

In eerdere edities werd er gewezen op het verschil tussen geboren en getogen Nederlandstalige Brusselaars die meer geneigd zijn Frans te spreken dan de immigranten uit Vlaanderen. Deze bevinding blijft ook in TB5 overeind, al is deze minder scherp dan in vorige edities. Bij de geboren Brusselaars komt dit vooral tot uiting in hun tweetalig gebruik van Nederlands en Frans, eerder dan in een voorkeur voor uitsluitend Frans. De respondenten afkomstig uit Vlaanderen maken daarentegen opvallend vaker gebruik van het Engels, voornamelijk als brugtaal in combinatie met het Nederlands en Frans.

Het is vanzelfsprekend dat de traditioneel tweetalige Brusselaars meer kiezen voor het Frans in hun contacten met de gemeentelijke administratie dan eentalig Nederlandstaligen. Bijna 43% van hen communiceert uitsluitend in het Frans, wat 10% meer is dan de tweetalige contacten. Slechts 4,4% van deze groep communiceert in het Nederlands, voornamelijk onder tweetaligen die in Vlaanderen geboren zijn. Tezelfdertijd spreken de traditioneel tweetalige

Brusselaars die in Brussel geboren zijn bijna dubbel zo vaak uitsluitend Frans met de ambtenaren als diegenen die uit Vlaanderen komen. Opvallend is dat 7% van deze thuistaalgroep ook een andere taal gebruikt in het contact met ambtenaren.

Bij de overige thuistaalgroepen is het Frans van groter belang. Slechts enkelingen gebruiken weleens het Nederlands in hun contacten met de gemeenten. De Brusselaars die uitsluitend Engels spreken, zijn vooral anderstaligen. Aangezien het Engels geen officiële bestuurstaal is in Brussel, zijn deze Brusselaars afhankelijk van de goodwill van de ambtenaar.

We peilden niet enkel naar het taalgebruik met de gemeentelijke ambtenaren, maar ook naar de reactie van Brusselaars wanneer zij geen antwoord krijgen in de taal waarin zij zich tot de ambtenaar richten. Tabel 44 en tabel 45 vatten de reacties van de respondenten samen. Deze reacties worden vergeleken met de vorige edities van het Taalbarometeronderzoek, met uitzondering van TB3, toen deze vraag niet werd gesteld.

De resultaten van TB4 toonden al aan dat Brusselaars uit Nederlandstalige gezinnen vaak overschakelen naar het Frans wanneer de ambtenaar hen in deze taal antwoordt. Dit kwam tevens tot uiting in de lage cijfers voor de eentalige communicatie in het Nederlands. Naar analogie met de vraagstelling uit de vorige Taalbarometers geeft tabel 44 voor TB5 de reacties weer van diegenen die opgegroeid zijn in Nederlandstalige gezinnen.

Reactie bij antwoord in het Frans	Nederlandstaligen
Ik schakel over op het Frans	57,9%
Ik combineer het Nederlands met het Frans	19,3%
Ik ga verder in het Nederlands	16,7%
Ik schakel over op het Engels	3,5%
Deze situatie heeft zich nog niet voorgedaan	1,8%
Andere mogelijkheid	0,8%
Ik maak gebruik van meerdere talen	0,0%

Tabel 44. Reactie Nederlandstaligen bij antwoord in het Frans - Selectie TB5.

Uit de tabel blijkt dat Nederlandstalige Brusselaars nu assertiever omgaan met het taalgebruik tegenover de ambtenaren dan eerdere cijfers suggereerden. In TB4 schakelde bijna 90% van de eentalig Nederlandstaligen over naar het Frans (Janssens 2018), terwijl dit in TB5 daalt tot net geen 60%. De huidige generatie

Brusselaars uit Nederlandstalige gezinnen kiest er vaker bewust voor om het Nederlands te blijven gebruiken, al dan niet in combinatie met het Frans.

Een gelijksoortige evolutie zien we bij Franstaligen. Tabel 45 toont aan dat Franstaligen in toenemende mate bereid zijn om over te schakelen naar een andere taal. In de eerste plaats gaat het om het Nederlands, al dan niet in combinatie met het Frans. Daarnaast kiest 13% voor het Engels als brugtaal.

Reactie bij antwoord in het Nederlands	Franstaligen
Ik schakel over op het Nederlands	31,7%
Ik combineer het Nederlands met het Frans	26,7%
Ik ga verder in het Frans	15,0%
Ik schakel over op het Engels	13,0%
Deze situatie heeft zich nog niet voorgedaan	6,6%
Andere mogelijkheid	4,1%
Ik maak gebruik van meerdere talen	3,1%

Tabel 45. Reactie Franstaligen bij antwoord in het Nederlands - Selectie TB5.

De Brusselse invulling van tweetaligheid garandeert een tweetalige dienstverlening, maar niet noodzakelijk tweetalige gemeentelijke ambtenaren. Dat blijkt telkens opnieuw uit de jaarverslagen van de Vice-Gouverneur van het Administratief Arrondissement Brussel-Hoofdstad. In 2023 werd 55,7% van de contractuele aanstellingen in de Brusselse gemeenten geschorst wegens schending van de Bestuursaalwetgeving. In 2022 en 2021 lagen deze percentages respectievelijk op 53,4% en 55,9% (Vice-Gouverneur 2023).

Deze vaststelling doet echter geen afbreuk aan de inspanningen van de personeelsleden en diensten van de betrokken gemeenten. Uit interne gegevens van Het Huis van het Nederlands Brussel blijkt dat veel gemeenteambtenaren de nodige bereidwilligheid tonen om het vereiste taalbrevet te behalen. In 2024 volgden meer dan honderd werknemers van lokale overheden een taalcursus Nederlands via deze organisatie.

Bovendien wijzen de TB5-resultaten erop dat de toenemende taaldiversiteit en internationalisering de communicatie tussen de gemeenteambtenaar en de inwoners complexer maken. Overheidsinstanties worden in toenemende mate geconfronteerd met een communicatiekloof. Hoewel verschillende Brusselse actoren al hulpmiddelen ontwikkelen om deze kloof te overbruggen (zie voor een overzicht, Tibbaut et al. 2020), blijft dit een blijvend aandachtspunt.

TAALGEBRUIK IN DE MEDISCHE SECTOR

Een ander domein binnen de publieke dienstverlening dat bijzondere aandacht verdient op het vlak van taalgebruik, is de gezondheidszorg. Wanneer iemand zich richt tot een zorgverstreker, is het essentieel dat deze persoon zo snel en efficiënt mogelijk wordt geholpen. Cruciaal daarbij is dat de patiënt zich duidelijk en comfortabel kan uitdrukken. Evenzeer is het van belang dat het zorgpersoneel de informatie van de patiënt volledig begrijpt om adequaat te kunnen reageren. Verschillende studies tonen aan dat taalbarrières en valse vlotheid in de communicatie tussen de zorgverleners en zorgontvangers kunnen leiden tot zorgongelijkheid (Lundin, Hadziabdic en Hjelm 2018).

Gezondheidszorg is een breed domein. Om dit analytisch hanteerbaar te houden, richten we ons in deze sectie eerst op het taalgebruik met de huisarts. Deze eerstelijnscontacten vinden namelijk frequent plaats en spelen een rol in de gezondheidspreventie van de inwoners. Vervolgens bespreken we het taalgebruik in de contacten binnen het ziekenhuis. Bij een huisarts is er doorgaans nog enige keuzevrijheid, aangezien de keuze van de arts vaak ook samenhangt met de voorkeur voor een bepaalde voertaal. In Brusselse ziekenhuizen is deze keuze echter niet altijd vanzelfsprekend.

De volgende tabellen tonen per editie van de Taalbarometer het gerapporteerde taalgebruik in beide domeinen. Tabel 46 geeft een indicatie van het taalgebruik met de huisarts en tabel 47 toont het taalgebruik in het ziekenhuis.

Taalgebruik huisarts	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	87,7%	89,5%	72,1%	89,8%	75,0%
Nederlands	4,7%	4,4%	3,4%	3,4%	4,4%
Engels	0,2%	0,5%	0,5%	0,2%	1,8%
Nederlands/Frans	2,0%	4,8%	7,1%	5,3%	9,4%
Nederlands/Frans/Engels	-	-	16,3%	0,7%	5,3%
Andere	5,4%	0,9%	0,6%	0,6%	4,2%

Tabel 46. Taalgebruik met de huisarts per Taalbarometer.

In TB5 blijft Frans de meest gebruikte taal in de contacten met de huisarts: 75% van de respondenten spreekt uitsluitend deze taal in deze context. Voor Franstaligen en nieuwe tweetaligen is het Frans duidelijk de norm. Ook voor anderstaligen is het Frans een instrumentele functie: de helft van hen gebruikt enkel het

Frans in hun communicatie met de huisarts. De respondenten die uitsluitend een andere taal gebruiken, spreken vooral Arabisch, Spaans en Turks.

Het unieke gebruik van het Nederlands blijft net zoals in de vorige Taalbarometers beperkt, maar stabiel. In totaliteit wint het Nederlands weliswaar gestaag aan belang. Terwijl in TB1 slechts 6,7% van de contacten met de huisarts in het Nederlands verliep, stijgt dat in TB5 tot ongeveer 19%. Het is van belang hierbij te nuanceren dat deze toename niet wijst op een groei in het aantal Nederlandstalige huisartsen in Brussel, maar wel dat de patiënten gemakkelijker het Nederlands gebruiken in hun contacten, vooral in combinatie met het Frans.

Vanzelfsprekend gaat het voornamelijk om Brusselaars uit Nederlandstalige gezinnen die het Nederlands gebruiken. Wat specifiek bij deze thuistaalgroep opvalt, is dat hoe jonger de respondent is, hoe frequenter die het Nederlands gebruikt in contact met de huisarts.

Ook het Engels wint aan belang in dit taaldomein. Terwijl de taal in TB1 en TB2 zelden tot nooit werd gebruikt, wordt ze vanaf TB3 belangrijker. Qua gebruik observeren we een lichte toename in de eentalige Engelstalige communicatie. Bijna 2% van de Brusselaars gebruikt uitsluitend het Engels met hun huisarts. Het Engels is echter vooral belangrijk in combinatie met de twee officiële talen. Deze meertaligheid is typisch voor Belgen, waarbij het Engels vermoedelijk als brugtaal wordt ingezet. Het exclusieve gebruik van het Engels komt vooral voor bij Brusselaars met een EU-herkomst.

In Brussel kunnen we drie types van ziekenhuizen onderscheiden: de openbare, de private en de universitaire ziekenhuizen. Openbare ziekenhuizen vallen onder de taalwetgeving en zijn verplicht een tweetalige dienstverlening aan te bieden. Private ziekenhuizen zijn daarentegen *de jure* niet onderworpen aan de taalwetgeving inzake bestuurszaken. Universitaire ziekenhuizen zijn verbonden aan een universiteit die tot een bepaalde taalgemeenschap behoort, waardoor ze eveneens niet verplicht zijn te voldoen aan de tweetaligheidsnorm.

Een andere situatie geldt voor de spoeddiensten, de brandweer en de MUG-interventieteams. Deze publieke diensten zijn wettelijk verplicht een tweetalige dienstverlening te garanderen, al wordt deze institutionele norm in de praktijk niet altijd nageleefd (zie jaarverslagen van de Vice-Gouverneur).

Verder wijkt de sociale realiteit vaak af van de institutionele realiteit. Een studie verricht op de spoedafdeling van het Universitair Ziekenhuis Brussel, uitgevoerd door Cox en Maryns (2019), illustreert dit gegeven treffend. In 31% van de onderzochte interventies werden, behalve de drie contacttalen, 42 andere talen gesproken, waaronder Arabisch, Portugees, Spaans, Roemeens en Italiaans (Cox en Maryns 2019). De vastgestelde taaldiversiteit op de spoedafdeling overstijgt als dusdanig de geldende taalwetgeving.

De Taalbarometergegevens verduidelijken de toenemende taaldiversiteit en complexiteit van de zorgdienstverlening in de Brusselse ziekenhuizen. Tabel 47 illustreert het globale taalbeeld van het taalgebruik in de Brusselse ziekenhuizen, zoals ervaren door de Brusselaars zelf.

Taalgebruik ziekenhuis	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	87,5%	84,4%	70,0%	74,1%	64,3%
Nederlands	4,9%	3,7%	2,5%	1,0%	1,9%
Engels	-	0,3%	0,6%	-	1,5%
Nederlands/Frans	4,4%	11,5%	9,6%	22,3%	17,0%
Nederlands/Frans/Engels	-	-	17,1%	2,5%	10,4%
Andere	3,2%	0,1%	0,2%	-	5,0%

Tabel 47. Taalgebruik in het ziekenhuis per Taalbarometer.

Terwijl in TB1 nog 92,4% van de contacten in het ziekenhuis in een enkele taal verliep, daalt dit in TB5 naar 67,7%. Tegelijkertijd tekent er zich een duidelijke tendens af naar meer tweetalige en meertalige communicatie, wat parallel loopt met het taalgebruik in andere formele taaldomeinen. Deze taalverschuivingen wijzen niet op taalverlies, maar veeleer op een aangepast taalgebruik door Brusselaars, afgestemd op de context. Een element dat deze tendens deels kan verklaren, is dat een patiënt in het ziekenhuis met meerdere dienstverleners in contact komt, wat het gebruik van verschillende talen tijdens een zorgtraject aannemelijk maakt. Bij een huisarts is dit doorgaans niet het geval, aangezien het contact meestal beperkt blijft tot één dienstverlener.

Net zoals bij contacten met de huisarts, is de meest opmerkelijke daling die van het exclusieve gebruik van het Frans in het ziekenhuis. Terwijl het taalgebruik bij de Franstalige Brusselaars weinig tot niet verandert tegenover de vorige edities, is er een duidelijke verschuiving bij de Nederlandstaligen en anderstaligen. Deze verschuiving is voornamelijk te wijten aan hun keuze voor tweetalige en meertalige contacten. Sinds TB3 kiezen anderstaligen ook significant meer voor het gebruik van het Engels of een andere taal. Tussen TB4 en TB5 daalt hun voorkeur voor het Frans met 14%. Wanneer deze anderstalige Brusselaars nog Frans gebruiken, is dit steeds vaker in combinatie met het Engels.

Bij Nederlandstalige Brusselaars zien we nog een meer uitgesproken trend. Het exclusieve gebruik van het Frans daalt spectaculair. Tussen TB2 en TB5 daalde dit aandeel van 37,6% naar 4,2%. Tegelijkertijd verdubbelt het aantal

taalcontacten in het Nederlands en Frans, van 24,7% naar 55,0%. Ondanks deze evolutie blijft het Frans met ongeveer 90% van de taalcontacten in het ziekenhuis de lingua franca.

Dat men in het ziekenhuis minder vaak in het Nederlands geholpen wordt, blijkt uit de vaststelling dat Nederlandstaligen er minder vaak uitsluitend het Nederlands gebruiken. In TB5 is dit het geval bij slechts 1,9% van de respondenten, terwijl dit bij contacten met de huisarts meer dan het dubbele bedraagt. Slechts een op de tien Nederlandstalige Brusselaars gebruikt uitsluitend het Nederlands in een Brussels ziekenhuis. De meerderheid van de Nederlandstaligen verkiest een combinatie van de contacttalen, met naast een combinatie van de officiële talen ook een groeiend belang van meertalige communicatie, waarbij het Engels steeds vaker een rol speelt.

In zijn totaliteit wint het Nederlands op deze manier aan belang in de ziekenhuizen over de verschillende meetmomenten heen. Wanneer we ook met de taalcombinaties rekening houden, wordt het Nederlands nu in ongeveer 30% van de ziekenhuiscontacten gebruikt. Dit is ruim drie keer zoveel als in TB1. Het is echter ook belangrijk te benadrukken dat er niet zoveel Nederlandstalige zorginstellingen zijn in Brussel. In dat opzicht mag de sleutelrol van het Universitair Ziekenhuis Brussel, maar ook van Nederlandstalige gezondheidscentra voor Nederlandstaligen in Brussel, niet worden onderschat.

De plotselinge, maar uitgesproken toename van het gebruik van andere talen tussen TB4 en TB5 ligt in lijn met de toegenomen taaldiversiteit in de andere taaldomeinen. Parallel aan deze groei observeren we ook een grote verscheidenheid aan talen die gebruikt worden in het ziekenhuis. De respondenten gaven aan dat ze 32 andere talen dan het Nederlands, Frans en Engels gebruiken. Het gaat hierbij niet alleen om de meest voorkomende talen zoals Spaans of Arabisch. In Brusselse ziekenhuizen blijken ook talen als Duits, Grieks, Italiaans, Lingala, Oekraïens, Pools, Portugees en Turks frequent gebruikt te worden.

Verder onderzoek is echter nodig om te achterhalen in welke situaties deze andere talen precies gebruikt worden. Uit de Taalbarometergegevens kunnen we namelijk niet opmaken of het om een direct contact met de dienstverlener ging, of dat het taalcontact via een tussenpersoon verliep, zoals een intercultureel bemiddelaar of familielid.

TAALGEBRUIK IN HET VERENIGINGSLEVEN

Verenigingen spelen een belangrijke rol in de uitbouw van sociale netwerken en de integratie in de lokale gemeenschap. Onderzoek toont per slot van rekening aan dat vrijetijdsorganisaties ontmoetingsplaatsen zijn voor sociale toename. Dit is niet anders in de Brusselse context. Hoewel het verenigingsleven in Brussel traditioneel geënt is op de communautaire tweedeling, waarbij verenigingen de basis vormen van het sociaal-cultureel leven van beide taalgemeenschappen, zijn deze inmiddels ontmoetingsplaatsen voor alle Brusselaars, ongeacht hun taalachtergrond. Zo biedt het Nederlandstalig verenigingsleven bij uitstek kansen voor Brusselaars om op een positieve, spontane en informele wijze in aanraking te komen met het Nederlands (Verhelst et al. 2007).

Of men zich al dan niet in een vereniging engageert, is uiteraard een persoonlijke keuze. Net zoals bij andere sociale contacten staat het de Brusselaars grotendeels vrij de taal of talen te spreken waarin ze zich het meest comfortabel voelen. Bij elke meting van de Taalbarometer werd gepeild naar de deelname van de Brusselaars aan het lokale verenigingsleven. In het Taalbarometeronderzoek staat niet zozeer het type vereniging, noch het aantal leden centraal. We zijn eerder geïnteresseerd in het verband tussen het verenigingsleven en de taal of talen die er wordt of worden gebruikt. Daarom werd de respondenten specifiek gevraagd in welke taal of talen ze deelnemen aan het Brusselse verenigingsleven, en in welke taal of talen hun vereniging communiceert met de buitenwereld en de leden.

Voordat we ingaan op het taalgebruik in het verenigingsleven zelf, staan we graag stil bij de betrokkenheid van de Brusselaars in hun lokale gemeenschap. Lidmaatschap en deelname aan het verenigingsleven zijn namelijk goede indicatoren voor sociale cohesie en gemeenschapsvorming in ons land. Om historische redenen kent België een sterk maatschappelijk middenveld, met een veelheid aan verenigingen.

Wie lid is en deelneemt aan een lokale vereniging komt er in contact met bepaalde waarden, normen en gewoonten. Burgers die zich actief engageren, blijken gemiddeld ook meer betrokken te zijn bij de ruimere samenleving en een tolerantere houding te hebben ten aanzien van andere gemeenschappen (Elchardus, Huyse en Hooghe 2001). Tabel 48 geeft de evolutie van de participatiegraad van Brusselaars aan het verenigingsleven over de verschillende meetmomenten heen, uitgesplitst naar de thuistaalachtergrond.

Deelname verenigingsleven	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
Frans	27,1%	21,5%	27,7%	13,8%	34,4%
Nederlands	20,3%	24,9%	39,4%	21,9%	43,7%
Nederlands/Frans	26,8%	20,7%	15,6%	11,0%	39,7%
Frans/andere	20,0%	13,7%	25,5%	6,5%	23,8%
Andere	16,1%	13,0%	21,2%	9,2%	24,9%
Totaal	23,6%	19,4%	24,2%	12,2%	30,7%

Tabel 48. Deelname aan het verenigingsleven volgens thuistaal per Taalbarometer.

Uit de recente Taalbarometergegevens blijkt dat bijna een derde van de volwassen Brusselaars lid is van een vereniging. In vergelijking met de vorige edities gaat het om een sterke stijging. De algehele daling in de graad van deelname die in TB4 werd vastgesteld, herstelt zich in TB5 en scoort zelfs hoger dan die in TB3.

Globaal beschouwd nemen alle thuistaalgroepen nu actiever deel aan het verenigingsleven dan in vorige edities. Vooral bij de Nederlandstaligen zien we de positieve evolutie in de tijd. Terwijl in TB1 nog slechts 20% van de Nederlandstaligen lid was van een vereniging in Brussel, verdubbelt dit aandeel naar bijna 44% in TB5. Deze vaststelling wijst erop dat Nederlandstaligen een erg actief verenigingsleven leiden in Brussel en betrokken zijn bij de lokale gemeenschap.

Toch betekent deze verhoogde deelname bij Nederlandstaligen niet noodzakelijk dat al deze leden zich engageren in een eentalig Nederlandstalige vereniging. Het taalgebruik binnen het Brusselse verenigingsleven is immers divers en weerspiegelt de meertalige realiteit van de stad.

Ter illustratie geeft tabel 49 een overzicht van het taalprofiel van de Brusselse verenigingen, volgens de thuistaal van de respondenten. Verenigingen worden hierbij als eentalig Nederlandstalig of eentalig Franstalig beschouwd als ze in hun officiële communicatie met de buitenwereld en de leden vrijwel uitsluitend deze taal gebruiken.⁶ Daarnaast peilden we ook naar de deelname in Engelstalige, traditioneel tweetalige, nieuwe tweetalige, drietalige en anderstalige verenigingen. De respectievelijke taalkeuzes van de respondenten zijn een goede indicatie van het taalbeeld van de vereniging.

⁶ Het betreft het zelfgerapporteerde taalprofiel van de vereniging waar de respondent lid van is. Dit stemt niet noodzakelijkerwijs overeen met het officiële statuut van de vereniging.

Taalprofiel verenigingen	Nederlands	Frans	Nederlands / Frans	Frans/andere	Andere	Totaal
Nederlands	38,5%	0,9%	15,4%	1,5%	1,7%	6,0%
Frans	5,8%	69,0%	38,5%	57,3%	51,3%	54,9%
Engels	3,8%	0,4%	0,0%	2,9%	13,0%	4,1%
Nederlands / Frans	30,8%	15,0%	26,9%	19,1%	7,0%	16,0%
Frans/andere	0,0%	2,2%	3,8%	7,4%	9,6%	4,5%
Nederlands / Frans/Engels	21,2%	12,4%	15,4%	10,3%	9,6%	12,5%
Andere	0,0%	0,0%	0,0%	1,5%	7,8%	2,1%

Tabel 49. Taalprofiel van de vereniging volgens thuistaal - Selectie TB5.

Bijna 40% van de Nederlandstaligen die deelnemen aan het Brussels verenigingsleven is lid van een eentalig Nederlandstalige vereniging. De overige Nederlandstalige respondenten kiezen vooral voor een traditioneel tweetalige (30,8%) of een drietalige (21,2%) vereniging. In mindere mate kiezen Nederlandstalige respondenten voor een eentalig Franstalige of Engelstalige organisatie.

Ook de traditioneel tweetalige Brusselaars kiezen relatief vaak voor een Nederlandstalige vereniging. De overige thuistaalgroepen kiezen daarentegen in hoofdzaak voor een Franstalige vereniging of een vereniging die het Frans combineert met een andere contacttaal. Dit betekent geenszins dat deze groepen hun weg niet vinden naar het Nederlandstalige verenigingsleven, maar eerder dat het Frans een prominere rol speelt in hun deelnamepatronen.

In het verlengde van deze vaststellingen kan men zich de vraag stellen in hoeverre Nederlandstalige en Franstalige verenigingen effectief taalomgeven zijn. In een taaldiverse context zoals Brussel valt te verwachten dat de officiële taal van een vereniging niet noodzakelijk overeenstemt met het effectieve taalgebruik tijdens de activiteiten. Om hier een antwoord op te kunnen formuleren, kijken we achtereenvolgens naar verenigingen die als Franstalig, Nederlandstalig, traditioneel tweetalig of drietalig worden gecategoriseerd. Vervolgens onderzoeken we welke taalkeuzes de leden binnen deze verenigingen maken, volgens hun taalachtergrond.

Deelname volgens thuistaal	Nederlandstalige vereniging	Franstalige vereniging	Traditioneel tweetalige vereniging	Drietalinge vereniging
Nederlands	69,0%	1,4%	20,5%	18,0%
Frans	6,9%	61,5%	43,6%	45,9%
Nederlands/Frans	13,8%	3,7%	9,0%	6,6%
Frans/andere	3,4%	16,5%	16,7%	11,5%
Andere	6,9%	17,0%	10,3%	18,0%

Tabel 50. Verdeling verenigingen naar taal volgens thuistaal respondent - Selectie TB5.

De eerste kolom illustreert duidelijk dat Nederlandstalige verenigingen niet uitsluitend Nederlandstalige leden hebben. Hoewel bijna 70% van de leden uit een Nederlandstalig gezin komt, komt ook bijna 7% van de leden uit een eentalig Franstalig gezin. Er kiezen dus meer Franstaligen voor een Nederlandstalige vereniging dan omgekeerd. Wat ook opvalt, is dat traditionele tweetaligen opmerkelijk meer deelnemen aan Nederlandstalige verenigingen dan de nieuwe tweetaligen. Deze laatste thuistaalgroep is in hogere mate lid van een Franstalige vereniging. Bijna 7% van de leden van een Nederlandstalige vereniging groeide op in een gezin waar noch het Nederlands noch het Frans werd gesproken. Dit is niet onbelangrijk. Voor hen is het verenigingsleven een vehikel tot sociale mobiliteit en lokale integratie, waarbij ze in aanraking komen met het Nederlands in Brussel. Dit neemt niet weg dat de Franstalige en drietalige verenigingen meer anderstaligen aantrekken dan de Nederlandstalige verenigingen. Deze verschillen in rekrutering roepen de vraag op of deze anderstaligen voldoende vertrouwd zijn met het Nederlandstalig verenigingsleven in Brussel. Hier ligt een duidelijke opdracht voor toegepast onderzoek: nagaan of de drempel voor deelname in het Nederlands voor deze groep al dan niet te hoog is.

Het feit dat men lid is van een Nederlandstalige of een Franstalige vereniging betekent niet noodzakelijk dat Nederlands of Frans de dominante voertaal is tijdens activiteiten. Het taalgebruik binnen verenigingen wordt immers in sterke mate beïnvloed door de samenstelling van de leden en de context waarin de activiteiten plaatsvinden. Om dit te illustreren geeft tabel 51 een overzicht van het taalgebruik van de leden tijdens de activiteiten van Franstalige, Nederlandstalige, traditioneel tweetalige en drietalige verenigingen.

Taalgebruik vrijetijdsactiviteiten	Nederlandstalige vereniging	Franstalige vereniging	Traditioneel tweetalige vereniging	Drietalinge vereniging
Nederlands	75,0%	0,0%	1,3%	1,6%
Frans	0,0%	87,6%	17,5%	19,7%
Nederlands/Frans	3,6%	6,2%	66,3%	4,9%
Frans/andere	0,0%	0,0%	0,0%	8,2%
Nederlands/Frans/Engels	21,4%	5,7%	13,8%	62,3%
Andere	0,0%	0,4%	1,3%	3,2%

Tabel 51. Taalgebruik leden tijdens de activiteiten - Selectie TB5.

Uit tabel 51 blijkt een duidelijke samenhang tussen het taalprofiel van de vereniging en het taalgebruik tijdens de activiteiten. Tegelijkertijd illustreert de tabel hoe deelnemers in de huidige Brusselse context vaak verschillende talen en taalcombinaties gebruiken in hun vrijetijdsactiviteiten. Een nadere analyse toont aan dat niet-Nederlandstalige Brusselaars, wanneer zij deelnemen aan het Nederlandstalig verenigingsleven, regelmatig terugvallen op drietalige communicatie. Ook een kwart van de Nederlandstalige leden kiest voor deze optie in hun taalcontacten.⁷ Franstalige verenigingen zijn dan weer het meest taalhomogeen, hoewel bijna 20% van hun leden een andere thuistaal heeft. Toch communiceert deze groep bijna uitsluitend in het Frans. In ongeveer 20% van de tweetalige en drietalige verenigingen is het Frans de enige voertaal, maar in de meeste gevallen zijn tweetalige en meertalige interacties er de norm.

TAALGEBRUIK MET VRIENDEN

Het informele taalgebruik van de Brusselaars reikt uiteraard verder dan de taal die in het verenigingsleven wordt gehanteerd. Hoewel een groot deel van de populatie geen lid is van een vereniging, onderhouden zij wel contact met vrienden en burens. In tegenstelling tot het verenigingsleven, waar soms impliciete verwachtingen over taalgebruik bestaan, is de taalkeuze met vrienden doorgaans vrij. Taalgebruik met vrienden behoort tot de meest open taaldomeinen. Vriendschap is per definitie een open en spontaan proces, wat impliceert dat het omgaan met taal binnen vriendenkringen vaak een meer spontaan en ongedwongen aard heeft.

⁷ De analyses worden hier niet weergegeven wegens de kleine aantallen in sommige tabelcellen.

In het Taalbarometeronderzoek is het taalgebruik met vrienden op verschillende manieren bevraagd. Om het taalgebruik met vrienden in TB1 en TB2 in kaart te brengen, werd gevraagd welke taal men sprak met Franstalige, Nederlandstalige of anderstalige vrienden. De toenemende taaldiversiteit maakte het echter steeds moeilijker om deze werkwijze te blijven hanteren. Daarom werd vanaf TB3 de vraagstelling aangepast: naast de gebruikte taal wordt ook gepeild naar het gebruik van een andere taal dan de eigen thuistaal. In verband met de veranderde vraagstelling verwijzen de tabellen uitsluitend naar de resultaten vanaf TB3. De resultaten van TB1 en TB2 worden bijgevolg niet in aanmerking genomen in de vergelijkingen over de tijd.

Taalgebruik met vrienden	TB3	TB4	TB5
Nederlands	1,7%	0,7%	2,3%
Frans	46,7%	52,0%	35,1%
Engels	0,7%	0,2%	1,4%
Andere	3,6%	1,8%	4,3%
Engels/andere	0,4%	0,7%	4,3%
Frans/andere	15,2%	13,7%	15,2%
Frans/Engels	7,4%	10,4%	11,7%
Frans/Engels/andere	3,6%	3,8%	8,6%
Nederlands/Engels	0,3%	0,0%	2,0%
Nederlands/Engels/andere	0,1%	0,0%	0,5%
Nederlands/Frans	8,5%	10,6%	5,5%
Nederlands/Frans/andere	1,4%	0,4%	1,0%
Nederlands/Frans/Engels	4,2%	4,5%	2,5%
Nederlands/Frans/Engels/andere	0,9%	1,1%	2,5%
Nederlands/andere	0,1%	0,0%	0,2%
Totaal	92,0%	99,4%	97,1%

Tabel 52. Taalgebruik met vrienden - Selectie TB3, TB4 en TB5.

Taalgebruik met vrienden is een beproefde indicator om de taalverscheidenheid van een stad in kaart te brengen. In eerdere edities werd al vastgesteld dat de taaldiversiteit onder de Brusselaars zich vertaalt in een verhoogde diversiteit aan talen die met vrienden worden gesproken. De huidige diversiteit aan gebruikte talen en taalcombinaties bevestigt deze trend opnieuw. In TB5 werden maar liefst 297 unieke taalcombinaties met vrienden geregistreerd.

Tabel 52 geeft een overzicht van de vijftien meest gebruikte taalcombinaties in deze informele context. De weergegeven percentages reflecteren hoe frequent een bepaalde taal of taalcombinatie met vrienden wordt gesproken – variërend van vaak tot altijd.

Niet verrassend blijft Frans de lingua franca in contacten met vrienden: in totaal verloopt 82,1% van de gesprekken vaak tot altijd in het Frans. Toch ligt dit aandeel lager dan bij de vorige metingen. Terwijl in TB3 en TB4 ongeveer de helft van de gesprekken uitsluitend in het Frans werd gevoerd, is dat in TB5 gedaald tot circa 35% van de interacties met vrienden. Ook in combinatie met andere talen neemt het aandeel van het Frans af tussen TB3 en TB5. Vooral de evolutie van het Frans in combinatie met Nederlands valt hierbij op. Het aandeel interacties waarin Frans wordt gecombineerd met een andere taal dan het Nederlands blijft relatief stabiel. Het gebruik van het Nederlands blijft beperkt: slechts 2,3% van de Brusselaars spreekt uitsluitend Nederlands met hun vrienden. Het Nederlands wordt wel vaker gebruikt tijdens tweetalige (7,7%) en meertalige interacties (6,5%). Wanneer Brusselaars een andere taal met hun vrienden spreken, gaat het vooral om Arabisch (30,1%), Turks (17,1%), Roemeens (10,5%), Pools (5,4%), Portugees (4,6%) en Spaans (4,4%).

Een interessante vraag hierbij is in welke mate Brusselaars met hun vrienden dezelfde taal gebruiken als hun eigen oorspronkelijke thuistaal. Tabel 53 geeft een overzicht van de meest voorkomende taalcombinaties, volgens de oorspronkelijke thuistaal van de respondenten. Hierbij wordt ervoor geopteerd om, naast de taal op zich, ook de manier weer te geven waarop men zich van een andere taal dan de eigen thuistaal gaat bedienen met vrienden.

Taalgebruik vrienden	Nederlands	Frans	Nederlands/ Frans	Frans/ andere	Andere	Totaal
Nederlands	27,1%	0,0%	1,5%	0,0%	0,4%	2,3%
Frans	2,5%	63,7%	32,3%	30,2%	11,4%	36,3%
Engels	1,7%	1,0%	0,0%	0,4%	3,1%	1,5%
Andere	0,0%	0,5%	0,0%	2,5%	13,1%	4,5%
Engels/andere	0,8%	0,2%	0,0%	1,4%	14,0%	4,5%
Frans/andere	0,0%	3,2%	1,5%	29,5%	30,5%	15,7%
Frans/Engels	0,8%	19,7%	9,2%	12,8%	4,9%	12,2%
Frans/Engels/andere	0,8%	3,7%	7,7%	12,5%	15,1%	8,6%
Nederlands/Engels	22,0%	0,2%	3,1%	0,0%	0,4%	2,0%
Nederlands/Engels/ andere	0,8%	0,0%	0,0%	0,0%	1,3%	0,5%
Nederlands/Frans	27,1%	3,5%	32,3%	2,8%	1,1%	5,7%
Nederlands/Frans/ andere	0,0%	0,6%	1,5%	2,1%	1,3%	1,1%
Nederlands/Frans/ Engels	11,9%	2,2%	6,2%	1,4%	0,7%	2,5%
Nederlands/Frans/ Engels/andere	4,2%	1,6%	4,6%	3,9%	2,0%	2,5%
Nederlands/andere	0,0%	0,0%	0,0%	0,4%	0,4%	0,2%

Tabel 53. Taalgebruik met vrienden naar thuistaal - Selectie TB5.

De tabel toont aan dat verschillende thuistaalgroepen uiteenlopende communicatiepatronen hanteren in hun contacten met vrienden. De eentalig Franstalige Brusselaars hebben de meest homogene vriendenkring: ongeveer 60% van hen communiceert uitsluitend in het Frans met vrienden. Indien eentalig Frans-taligen een andere taal spreken, is het Engels de meest voorkomende keuze. Daarnaast spreekt 8% van hen weleens Nederlands met hun vrienden.

Bij de nieuwe tweetaligen is de groep die uitsluitend Frans spreekt even groot als de groep die Frans combineert met een andere taal dan het Nederlands of Engels. Onder de anderstaligen spreekt een derde Frans in combinatie met een andere taal tijdens gesprekken met vrienden. Uit een meer gedetailleerde analyse blijkt dat deze andere taal meestal de thuistaal is. Ongeveer 11% van

deze groep gebruikt ook het Nederlands, weliswaar telkens samen met een andere taal. Opvallend is dat 67% van de anderstaligen het Frans gebruikt in hun conversaties met vrienden, terwijl slechts 11,4% exclusief voor het Frans kiest.

Brusselaars uit eentalig Nederlandstalige gezinnen spreken met vrienden even vaak uitsluitend Nederlands als Nederlands en Frans; beide taalkeuzes beslaan ongeveer 27% van hun gesprekken. Een vijfde van de Nederlandstaligen combineert het Nederlands met het Engels. Meer dan de helft van de Nederlandstaligen hanteert dus twee (50,4%) of meer talen (17,6%) in gesprekken met vrienden. Slechts een minderheid van deze thuistaalgroep spreekt uitsluitend Frans of Engels. Deze bevindingen wijzen erop dat Nederlandstaligen relatief vaak bereid zijn om een andere taal dan hun thuistaal te gebruiken in informele sociale contacten. Vervolgonderzoek is wenselijk om te achterhalen in welke mate taal een bepalende factor vormt bij het aangaan en onderhouden van vriendschapsrelaties in de Brusselse context.

TAALGEBRUIK MET BUREN

Een derde en laatste informeel taaldomein betreft het dagelijks taalgebruik in de directe leefomgeving, met name in contacten met de burens. Het onderhouden van goede contacten met burens en het zich comfortabel voelen in de eigen buurt zijn belangrijke indicatoren voor sociale cohesie (Blokland 2017). In een taaldiverse omgeving kan het taalgebruik echter zowel een stimulerende als belemmerende factor zijn voor contacten tussen burens. Het ontbreken van een gedeelde taal kan leiden tot handelingsverlegenheid, waardoor het sociaal contact uitblijft of beperkt is. Daartegenover kan een tolerante houding tegenover taalgebruik, gecombineerd met het actief zoeken naar brugtalen, juist bijdragen aan het versterken van die buurtcontacten.

In deze vijfde editie van de Taalbarometer werden meer dan 100 verschillende talen of taalcombinaties met burens geregistreerd. Tabel 54 geeft een overzicht van de meest voorkomende taalcombinaties in deze context.

Taalgebruik buren	TB ₃	TB ₄	TB ₅
Nederlands	0,9%	0,2%	0,8%
Frans	68,1%	74,9%	66,9%
Engels	0,7%	0,5%	2,1%
Andere	1,8%	0,8%	1,8%
Engels/andere	0,0%	0,0%	0,9%
Frans/andere	9,6%	5,5%	8,5%
Frans/Engels	6,1%	5,9%	9,6%
Frans/Engels/andere	0,8%	0,3%	1,5%
Nederlands/Engels	0,0%	0,1%	0,3%
Nederlands/Engels/andere	0,0%	0,0%	0,1%
Nederlands/Frans	8,1%	9,6%	5,3%
Nederlands/Frans/andere	0,5%	0,1%	0,4%
Nederlands/Frans/Engels	2,9%	2,1%	1,3%
Nederlands/Frans/Engels/andere	0,3%	0,0%	0,4%
Nederlands/andere	0,0%	0,0%	0,2%

Tabel 54. Taalgebruik met buren per Taalbarometer.

Het Frans blijft veruit de belangrijkste taal met buren: 93,5% van de communicatie tussen buren vindt vaak tot altijd plaats in het Frans. Dit is een lichte daling ten opzichte van 96,1% in TB₃ en 98,4% in TB₄. Kijken we naar het Frans apart, dan spreekt bijna 70% van de Brusselaars uitsluitend Frans met de buren. De relatieve verschuiving impliceert echter geen verzwakking van het Frans, maar wijst eerder op een toenemende neiging om het Frans te combineren met andere talen in een meertalige context. Het Engels vestigt zich als tweede meest gebruikte taal in contacten met buren. Vooral de combinatie van het Frans met het Engels valt hierbij op.

Wat de plaats van het Nederlands in gesprekken met buren betreft, zien we een lichte daling tussen TB₃ en TB₅ van 12,7% naar 8,8%. De eentalige contacten gaan er zeer licht op vooruit, maar de absolute positie van het Nederlands daalt vanwege een afname bij de contacten in het Frans en Nederlands en een toename van de combinatie Frans en Engels.

Het taalgebruik in de buurt staat uiteraard in nauw verband met de taalachtergrond van de buurtbewoners. Tabel 55 toont het taalgebruik met burens op basis van de oorspronkelijke thuistaal van de respondenten. In de rijen worden de talen weergegeven die gebruikt worden in de communicatie met burens, terwijl de kolommen verwijzen naar de thuistaal of thuistalen van de respondenten.

Taalgebruik burens	Nederlands	Frans	Nederlands/ Frans	Frans/ andere	Andere	Totaal
Nederlands	5,1%	0,5%	0,0%	0,4%	0,5%	0,8%
Frans	49,2%	82,3%	66,1%	65,9%	50,7%	66,9%
Engels	0,8%	0,6%	0,0%	0,4%	6,2%	2,1%
Andere	0,0%	0,2%	0,0%	0,4%	6,0%	1,8%
Engels/andere	0,0%	0,2%	0,0%	0,4%	2,6%	0,9%
Frans/andere	0,8%	1,0%	3,2%	18,9%	15,5%	8,5%
Frans/Engels	12,7%	8,9%	6,5%	6,3%	11,9%	9,6%
Frans/Engels/andere	0,0%	0,5%	1,6%	2,2%	2,6%	1,5%
Nederlands/Engels	0,8%	0,5%	0,0%	0,0%	0,0%	0,3%
Nederlands/Engels/ andere	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,2%	0,1%
Nederlands/Frans	23,7%	4,0%	17,7%	3,0%	1,9%	5,3%
Nederlands/Frans/ andere	0,0%	0,0%	3,2%	1,1%	0,5%	0,4%
Nederlands/Frans/ Engels	6,8%	1,0%	1,6%	0,7%	0,5%	1,3%
Nederlands/Frans/ Engels/andere	0,0%	0,2%	0,0%	0,4%	0,7%	0,4%
Nederlands/andere	0,0%	0,3%	0,0%	0,0%	0,2%	0,2%

Tabel 55. Taalgebruik met burens naar thuistaal - Selectie TB5.

Als we naar het taalgebruik in de buurt kijken, blijkt dat bijna iedereen Frans met de burens spreekt. De verschillen tussen de Brusselaars situeren zich in het communicatiepatroon: kiest men voor exclusief Frans, of voor een combinatie met een andere taal?

Bij de respondenten met een Nederlandstalige achtergrond spreekt bijna de helft uitsluitend Frans met hun burens. De overige Nederlandstaligen combineren veelal het Frans en Nederlands (23,7%). Anderen combineren het Frans en Engels (12,7%), of opteren voor een combinatie van de drie contacttalen (6,8%). Slechts 5% van hen spreekt uitsluitend Nederlands. Dat impliceert echter niet dat deze respondenten uitsluitend Nederlandstalige burens hebben; het taalgebruik wordt vooral bepaald door de talige samenstelling van de buurt.

Zoals te verwachten is op basis van eerdere metingen, gebruiken Franstalige Brusselaars doorgaans het Frans in hun contacten met de burens. Een minderheid kiest voor tweetalige of meertalige communicatie. Wanneer dit het geval is, gaat het vooral om Frans in combinatie met het Engels (8,9%) en in mindere mate met het Nederlands (4,0%).

Nieuwe tweetaligen gebruiken meestal uitsluitend Frans (65,9%), of combineren het Frans met een andere taal (18,9%). Bij de anderstaligen zien we het meest diverse profiel. Anderstaligen kiezen het vaakst voor Engels (6,2%) of een andere taal dan het Nederlands of het Frans (6%).

Conclusie

Met dit taalsociologisch onderzoek werd getracht een algemeen beeld van de Brusselse taalsituatie te schetsen in al haar complexiteit. Hiermee vormt het onderzoek de wetenschappelijke basis voor verder studiewerk, waarin de geobserveerde evoluties verder kunnen worden uitgediept en maatschappelijke vraagstukken, samen met de bijbehorende politieke oplossingen, in een breder kader kunnen worden geplaatst. In deze conclusie staan we daarom stil bij de voornaamste ontwikkelingen uit het vijfde Brusselse Taalbarometeronderzoek.

In een geglobaliseerde wereld fungeren steden als de knooppunten van innovatie, creativiteit en welvaart (Glaeser 2011). Brussel, met zijn internationale status als centrum van Europa, biedt niet alleen economisch potentieel, maar trekt ook mensen aan vanwege het rijke culturele leven. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is daardoor een dynamische regio die herleeft en groeit dankzij internationalisering en globalisering. Deze dynamiek heeft directe implicaties voor het bijzondere taallandschap van Brussel, dat onderhevig is aan voortdurende verschuivingen. Historisch gezien was Brussel een Brabantse stad, waar hoofdzakelijk een dialect van het Nederlands werd gesproken. In de 19de en 20ste eeuw evolueerde het taalgebruik in de stad echter naar een dominantie van het Frans, een sociolinguïstische ontwikkeling die gepaard ging met de nodige maatschappelijke en politieke implicaties. Als antwoord hierop kreeg Brussel een officieel tweetalig statuut in de tweede helft van de 20ste eeuw (Witte en Van Velthoven 2010; Witte et al. 2016). De complexiteit van deze sociaal-politieke situatie nam echter verder toe in dezelfde periode door de komst van arbeidsmigranten en een groeiende internationale expat-gemeenschap, elk met hun eigen linguïstische achtergrond en voorkeuren (Janssens et al. 2023). Deze realiteit weerspiegelt niet alleen de culturele en sociale diversiteit van Brussel, maar biedt ook waardevolle inzichten in de manier waarop het taalbeeld zich ontwikkelt in een officieel tweetalige en politiek gevoelige context.

Het Brusselse taalbeeld wordt in de eerste plaats bepaald door de taalkennis van de Brusselaars. Een analyse van het taallandschap in zijn geheel toont een opmerkelijke toename in de diversiteit van talen. In TB1 (2001) gaven respondenten aan 72 talen goed tot uitstekend te beheersen, terwijl dit aantal in TB5 (2024) is gestegen tot 104 verschillende talen. Dit wijst op een steeds bredere taalkundige en culturele basis in Brussel. Niet alleen de verscheidenheid aan

talen op zich, maar ook de snelheid waarmee deze verandering plaatsvindt, is opvallend.

Leidt deze verhoogde taaldiversiteit echter tot meertalige Brusselaars? In ieder geval vertekent dit zich in de talenkennis van de zogenaamde contacttalen: Frans, Nederlands en Engels. Hoewel Frans nog steeds de bekendste taal is in Brussel, met 81% van de Brusselaars die de taal goed tot uitstekend beheersen, is het aandeel van Franssprekenden sinds TB1 gestaag afgenomen. Tezelfdertijd verankert het Engels zijn positie als tweede meest gekende taal. Bijna de helft van de Brusselaars geeft aan de taal goed tot uitstekend te spreken, hoewel het Engels voor de meesten van hen een schooltaal blijft. Slechts een beperkte groep respondenten gebruikt het Engels thuis. Wat het Nederlands betreft, wordt de taal niet alleen door meer mensen gesproken, maar ook relatief beter. De kennis van het Nederlands is gestegen van 16,3% in TB4 naar 22,3% in TB5, een toename van 6%. Aan de basis ligt een groeiende groep jonge Brusselaars die de taal goed tot uitstekend beheersen, evenals een relatieve instroom van Nederlandstaligen uit Vlaanderen. Toch blijft een kwart van de Brusselaars het Nederlands niet beheersen. Naast de contacttalen behouden niet-contacttalen zoals Arabisch, Spaans, Italiaans, Duits, Portugees en Turks een belangrijk aandeel in het Brusselse taallandschap. De mate waarin deze talen worden gesproken, vertoont echter een grillig patroon over de vijf meetmomenten.

Het wijzigende kennisniveau leidt niet noodzakelijk tot een vergelijkbare evolutie in het gebruik van de contacttalen. Integendeel, vaak zien we juist het tegenovergestelde. Een van de opvallende resultaten uit dit Taalbarometeronderzoek is de discrepantie tussen het aantal Brusselaars dat een taal goed tot uitstekend spreekt en het grotere aantal Brusselaars dat deze taal daadwerkelijk gebruikt. Deze discrepantie kan verklaard worden door een verschuiving van eentalige communicatie naar twee- of meertalige communicatie in de dagelijkse interacties. Het onderzoek toont aan dat Brusselaars vaak twee of meer talen combineren, zowel in formele als informele situaties, ongeacht hun effectieve kennisniveau. Een treffend voorbeeld hiervan is de combinatie van beide officiële talen, Nederlands en Frans, met het Engels. Het toenemende gebruik van het Engels is op deze manier niet alleen te wijten aan de internationale gemeenschap, hoe die ook gedefinieerd wordt. Ook Belgen combineren couranter hun eigen taal met het Engels. Dit bevestigt het beeld dat al in TB4 werd geschetst: de omgang met de officiële talen in een meertalige stedelijke context is aan het veranderen. Deze evolutie is ook geen exclusief Brussels fenomeen, maar een breder verschijnsel dat wordt waargenomen in andere Europese steden (zie hiervoor Caliendo et al. 2020; Kraus et al. 2020).

Een andere belangrijke vaststelling, in lijn met de vorige, is dat het aantal Brusselaars dat opgroeit in twee- of meertalige gezinnen toeneemt. Momenteel

groeit de helft van de Brusselaars op in een taalgemengd gezin. Het huidige patroon in de intergenerationele taaloverdracht suggereert dat de Brusselse taalsituatie ook in de toekomst zal worden gekenmerkt door een sterke taalverscheidenheid. Numeriek blijft Frans de belangrijkste thuistaalgroep, hoewel het aandeel met 10% is gedaald ten opzichte van TB4. De positie van het Nederlands als enige thuistaal blijft daarentegen relatief stabiel. Daarbij wordt het Nederlands binnen Nederlandstalige gezinnen consistent doorgegeven via intergenerationele overdracht, wat wijst op taalbehoud. Toch neemt het aantal Nederlandstaligen die in Brussel geboren en getogen zijn af. De positie van het Nederlands als thuistaal wordt echter bestendigd door de instroom van Nederlandstaligen uit Vlaanderen. Bijna een derde van de Brusselaars groeit op in een gezin waar noch het Nederlands noch het Frans als thuistaal wordt gesproken. In deze gezinnen blijft de oorspronkelijke thuistaal vaak behouden na gezinsvorming, maar wordt Frans, afhankelijk van de taal van de partner, vaak als tweede taal geïntegreerd. Het Nederlands wint eveneens, zij het beperkt, terrein in deze anderstalige en taalgemengde gezinnen, vooral in combinatie met het Frans. Dit is een trend die zichtbaar is over verschillende meetmomenten.

Dat het leerplichtonderwijs in een meertalige samenleving een essentiële rol speelt is evident. Als men de taal niet via het gezin meekrijgt, dan is men aangewezen op de school. Toch zijn er binnen dit taaldomein duidelijke uitdagingen. Hoewel men voorzichtig moet zijn met de interpretatie van de bovenvermelde cijfers, is de tendens jammer genoeg duidelijk. Van de jongeren die onderwijs volgden in het Franstalig onderwijs, ongeacht of dit in Brussel of Wallonië was, beheerst minder dan 10% goed tot uitstekend Nederlands. Van de leerlingen uit het Nederlandstalig onderwijs spreekt 83% dan weer goed tot uitstekend Frans. Bij de leerlingen uit Vlaanderen beheerst net geen 60% het Frans goed tot uitstekend, een daling ten opzichte van ruim 90% in het verleden. Tegelijkertijd spreekt 90% van deze groep goed tot uitstekend Engels. Voor leerlingen uit het Brusselse Nederlandstalig onderwijs ligt dat percentage op 70%. In het Franstalig onderwijs scoort het kennisniveau van het Engels lager: ongeveer de helft spreekt de taal goed tot uitstekend.

De vraag van ouders naar een onderwijsstructuur waar plaats is voor tweetalig of zelfs meertalig onderwijs is groot: 86% van de Brusselaars steunt een vorm van meertalig onderwijs. Ook de culturele diversiteit op school wordt positief onthaald. Over de vraag of de taaldiversiteit van de leerlingen een expliciete plaats moet krijgen in het lesgebeuren, zijn de Brusselaars meer verdeeld. Vooral Nederlandstaligen vrezen dat dit een funest effect zal hebben op het onderwijsniveau, een opvatting die ook door een kwart van de overige Brusselaars wordt gedeeld. Ten slotte is er een brede consensus over de vermeende rol van het onderwijs in de taalverwerving van het Nederlands.

Deze laatste vaststelling komt ook tot uiting in het groeiende succes van de taalcurssussen Nederlands. Een kwart van de Brusselaars die al een taal cursus volgden, koos voor een cursus Nederlands. De eentalig Franstaligen vormen de grootste groep cursisten, gevolgd door de anderstaligen en nieuwe tweetaligen. De motivatie om al dan niet een taal cursus Nederlands te volgen is uiteraard uiteenlopend. Toch blijkt de helft van de cursisten Nederlands dit te doen met een werkgerelateerde reden. Daarnaast zien we ook een belangrijke proportie niet-Nederlandstaligen die stellen geen taal cursus Nederlands te zullen volgen omdat ze het Nederlands niet nodig hebben. Diegenen die beweren de taal niet te moeten spreken, zijn in de eerste plaats mensen die uitsluitend Frans spreken, en in mindere mate Brusselaars uit een anderstalig gezin.

De bovenstaande cijfers onderstrepen dat de kennis van het Nederlands een belangrijk criterium is voor de toegang tot werk in Brussel. In de helft van de Brusselse arbeidssituaties is twee- of meertaligheid ondertussen de norm, met inbegrip van het Nederlands. Meertalige communicatie omvat meestal het gebruik van beide officiële talen als basis, aangevuld met het Engels. De Brusselse arbeidsmarkt kent echter een duidelijke dualisering. Enerzijds is er een grote vraag naar hoogopgeleide werknemers met meertalige competenties. Anderzijds bestaat het aanbod van werkzoekenden grotendeels uit korter geschoolden met minder taalcompetenties. De beperkte kennis van het Nederlands wordt vaak genoemd als een van de oorzaken van deze mismatch, zoals ook blijkt uit de taalkennis van de niet-werkende werkzoekenden. Wat de communicatie van bedrijven naar de buitenwereld betreft, verloopt 21% in de drie contacttalen, terwijl 20% in het Nederlands en Frans plaatsvindt. Opvallend is dat het Engels beide officiële talen niet verdringt in deze externe communicatie. Hieruit blijkt dat de internationalisering van het Brusselse werkleven het belang van het Nederlands en Frans, en hun traditionele combinatie, niet in de weg staat.

Onze analyses bevestigen ook de aanhoudende evolutie van eentaligheid naar meertaligheid in de overige taaldomeinen, zoals al bleek uit TB3 en TB4. Dit roept belangrijke maatschappelijke implicaties op in verband met de actuele taalsituatie. Het taalgebruik in de formele sfeer illustreert een spanningsveld tussen enerzijds de publieke dienstverlening, die zo nauw mogelijk bij de maatschappelijke evoluties dient aan te sluiten, en anderzijds de dienstverlening die gebonden is aan de geldende taalwetgeving.

In de Brusselse gemeentelijke administratie, een traditioneel gevoelig domein wat betreft taalgebruik, wordt minder Frans gesproken dan in TB4. De communicatie verschuift naar een combinatie van het Nederlands en Frans. De neiging om over te schakelen naar de andere officiële taal is echter lager dan op andere meetmomenten. Brusselaars uit eentalig Nederlandstalige gezinnen schakelen in 58% van de gevallen over naar het Frans wanneer de ambtenaar

in die taal antwoordt. Brusselaars uit eentalige Franstalige gezinnen schakelen in 32% van de gevallen over naar het Nederlands in een vergelijkbare situatie. In TB5 kiezen beide thuistaalgroepen vaker voor een combinatie van het Nederlands met het Frans, of vice versa. Tot slot blijkt uit onze bevindingen dat, ondanks de geldende taalwetgeving, er meer andere talen worden gebruikt tijdens interacties met de gemeentelijke ambtenaren. Dit is een nieuw fenomeen dat in TB5 naar voren komt. Vervolgonderzoek is noodzakelijk om de specifieke vorm en de dynamiek van deze praktijk verder na te gaan. Het is volgens ons van belang te begrijpen hoe en waarom andere talen steeds vaker een rol spelen in formele interacties, en wat de impact hiervan is op de werking van de Brusselse gemeentelijke dienstverlening.

Het taalgebruik in de medische sector volgt grotendeels hetzelfde patroon als in de overige domeinen. In de gezondheidszorg worden de meeste gesprekken tussen de huisarts en de patiënt in het Frans gevoerd. In het ziekenhuis gebeurt dit eveneens, maar daar wordt een op de vijf gesprekken ook in beide officiële talen gevoerd. Het gebruik van het Nederlands bij de huisarts blijft relatief stabiel over de vijf Taalbarometers, terwijl het gecombineerde gebruik van het Nederlands met het Frans en/of Engels in dezelfde periode verdrievoudigd is ten opzichte van TB1. In het ziekenhuis is er daarnaast een verschuiving naar twee- of meertalige communicatie vast te stellen. Het gebruik van het Engels in de gezondheidszorg is veelal te wijten aan een veranderend taalgebruik onder de Brusselaars. Het combineren van de contacttalen maakt deel uit van hun aangepaste communicatiepatroon, wat de meertaligheid in de stad weerspiegelt.

Verder vervullen de Brusselse verenigingen een duidelijke maatschappelijke rol als ontmoetingsplaats voor mensen met een verschillende thuistaalachtergrond. Hoewel het Brusselse verenigingsleven sterk op de twee officiële taalgemeenschappen geënt blijft, gelet op het hoge aandeel eentalige verenigingen, is het verenigingsleven in Brussel ruimer dan beide. Dit blijkt uit het groeiende aandeel twee- en meertalige activiteiten enerzijds, en het wijzigende taalgebruik binnen verschillende Brusselse verenigingen anderzijds. Kijken we specifiek naar het Nederlandstalig verenigingsleven, dan is in 75% van die verenigingen de voertaal wel degelijk het Nederlands en in de overige gevallen wordt het Nederlands gecombineerd met het Frans en/of Engels. De leden zijn echter qua thuistaalachtergrond meer divers. Net als in het onderwijs weerspiegelt het verenigingsleven de Brusselse taalrealiteit. Voor vele niet-Nederlandstaligen vormt deelname aan deze Nederlandstalige verenigingen niet alleen een opstap naar het Nederlands, maar ook een hefboom voor gemeenschapsvorming. Het verenigingsleven draagt op die manier bij aan een gedeeld gevoel van toebehoren binnen de bredere Brusselse samenleving.

Wanneer we de evolutie van het Brusselse taallandschap beschouwen op het niveau van een multiculturele stedelijke omgeving, zien we twee belangrijke tendensen. Enerzijds evolueert Brussel naar een meer ‘complexe’ stedelijke diversiteit, wat zich uit in de toegenomen taaldiversiteit onder de Brusselaars, naast de officieel vastgelegde tweetaligheid van de regio. Anderzijds observeren we een convergentie richting een meertalige stedelijke samenleving, waarin verschillende talen naast elkaar functioneren en vaak in communicatie met elkaar worden gecombineerd. Beide tendensen zijn aanwezig en sluiten elkaar niet uit. Het vijfde Brusselse Taalbarometeronderzoek toont een duidelijke evolutie in de taaldiversiteit, die gepaard gaat met taalverschuivingsprocessen en een gewijzigd taalgebruik. Om recht te doen aan deze realiteit, kunnen we enkel concluderen dat het niet gaat om een ‘of-of’-situatie, maar om een ‘en-en’-verhaal. Het combineren van contacttalen, dat in veel gevallen ten grondslag ligt aan de waargenomen taalverschuivingsprocessen, is voor veel Brusselaars niet enkel een norm, maar eerder een voorwaarde om volwaardig deel te nemen aan de Brusselse samenleving.

Als we tot slot onze focus verleggen naar de positie van het Nederlands in het meertalige Brussel, kunnen we concluderen dat de balans gematigd positief is. De groeiende meertaligheid impliceert geen taalverlies ten nadele van het Nederlands; integendeel, meertaligheid blijkt een hefboom te zijn voor de versterking van de positie van het Nederlands. Een aanzienlijk aandeel van de Brusselaars erkent het meertalige karakter van de stad en onderschrijft het belang van het Nederlands binnen deze regio. De draagwijdte van de taal beperkt zich daarbij niet tot de economische sector, waar het van belang is voor arbeidsmarktperspectieven, maar strekt zich ook uit naar de overige taaldomeinen, vaak in combinatie met het Frans en/of Engels. Een sterke indicatie van deze ontwikkeling is de groeiende vraag naar taalcursussen Nederlands voor volwassenen, die reflecteert hoe het belang van het Nederlands steeds breder wordt. Bovendien bieden het Nederlandstalig onderwijs en verenigingsleven in Brussel waardevolle instrumenten om het Nederlands door te geven aan zowel Nederlandstaligen als niet-Nederlandstaligen. Deze instellingen fungeren als belangrijke poortwachters die de ‘vraag’ naar het Nederlands omzetten in een ‘aanbod’, en dragen zo bij aan de continuïteit en versterking van het Nederlands in Brussel.

Bibliografie

- Actiris (2020). *De taalvereisten op de arbeidsmarkt en de talenkennis van de werkzoekenden in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*. Brussel.
- Agirdag, O., & Kambel, E. (2018). *Meertaligheid en onderwijs – Nederlands plus*. Amsterdam: Boom uitgevers Amsterdam.
- Anderson, B. (2016). *Imagined Communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. Londen: Verso.
- Beadle, S., Humburg, M., Smith, R., & Vale, P. (2015). *Study on Foreign Language Proficiency and Employability*. European Commission: Brussel.
- BISA (2024). *Loop van de bevolking*. Brussel.
- Blokland, T. (2017). *Community as urban practice*. Polity Press.
- Caliendo, G., Janssens, R., Slembrouck, S., & Van Avermaet, P. (eds.) (2020). *Urban Multilingualism in Europe: Bridging the gap between language policies and language practices*. De Gruyter Mouton.
- Cenoz, J., & Gorter, D. (2017). Minority languages and sustainable translanguaging: threat or opportunity? *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 38(10), 901-912. <https://doi.org/10.1080/01434632.2017.1284855>.
- Corijn, E., Vandermorten, C., Decroly, J.-M., & Swyngedouw, E. (2009). *Brussel, internationale stad*. *Brussels Studies*, 13, 1-11. <https://doi.org/10.4000/brussels.993>.
- Cox, A., & Maryns, K. (2019). Multilingual consultations in urgent medical care. *Urban Language & Literacies*.
- Deschouwer, K. (2012). *The Politics of Belgium. Governing a Divided Society*. Basingstoke/New York: Palgrave Macmillan.
- Dewatripont, A. (2022). *Focus nr. 52 – De kennis van het Nederlands: een bepalende factor voor de toegang tot werk voor Brusselaars*. Brussel: BISA.
- De Koning, R., Egiz, A., Kotecha, J., Ciuculete, A.C., et al. (2021). Survey Fatigue during the COVID-19 Pandemic: An analysis of neurosurgery survey response rates. *Frontiers in Surgery*, 8. <https://doi.org/10.3389/fsurg.2021.690680>.
- De Metsenaere, M. (1988). *Taalmuur: sociale muur? De negentiende-eeuwse taalverhoudingen te Brussel als resultaat van geodemografische en sociale processen*. *Taal en sociale integratie* nr. 9, Brussel: VUBPRESS.
- Elchardus, M., Huyse, L., & Hooghe, M. (eds.) (2000). *Tussen burger en overheid. Een sociologische, politiek-wetenschappelijke en juridisch-wetenschappelijke studie van het middenveld en de democratische politieke structuur*. Brussel/Leuven: Vrije Universiteit Brussel / Katholieke Universiteit Leuven / DWTC.
- Europese Parlement (2022). *Multilingualism: The language of the European Union*.
- Eyckmans, J., Spithoven, A., Teirlinck, P., Vanhamme, G., & Van Puyenbroeck, T. (2022). *The knowledge base of Brussels – A report for VOKA metropolitan*. Brussel: BSI.

Faure, L., Brotcorne, P., Vendramin, P., & Mariën, I. (2022). *Barometer Digitale Inclusie – 2022*. Koning Boudewijnstichting: Brussel.

Foreman-Peck, J., & Wang, Y. (2014). *The Costs to the UK of Language Deficiencies as a Barrier to UK Engagement in Exporting: A Report to UK Trade & Investment*. <https://www.gov.uk/government/publications/the-costs-to-the-uk-of-languagedeficiencies-as-a-barrier-to-uk-engagement-in-exporting>.

Glaeser, E.L. (2012). *Triumph of the city*. Penguin USA.

Göregen, M.S., Van Raemendonck, V., Van Cappel, G., & Kavadias, D. (2022). Controverses doorbreken in de klas. In: Kavadias, D., B. Spruyt, N. Engels, G. Van Cappel (eds.) (2022). *Zinnekes zijn DEBEST – Diversiteit aan het werk bij Brusselse jongeren van vandaag*. ASP: Brussel.

Gorter, D., Cenoz, J., Nunes, P., Riganti, P., Onofri, L., Puzzo, B., & Sachdeva, R. (2006). *Benefits of linguistic diversity and multilingualism*. Sustainable Development in a Diverse World.

Grin, F., Sfreddo, C., & Vaillancourt, F. (2011). *The Economics of the Multilingual Workplace*. Routledge.

Hagen. S. (2011). *Report on language management strategies and best practice in European SMEs: The PIMLICO project*. European Commission: Brussel.

Hagen. S. (2011). *Language Guide for European Business*. Europese Commissie: Brussel.

Hermia, J.-P., & Tennstedt, D. (2023). *Focus nr. 67 – Demografische barometer 2024 van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*. BISA.

Huyseune, M., & Jans, T. (2005). De praktijk van regionale vertegenwoordigingen te Brussel, *Res Publica* 47(1), 80-101.

Janssens, R. (2001). *Taalgebruik in Brussel. Taalverhoudingen, taalverschuivingen en taalidentiteit in een meertalige stad, Brusselse Thema's n° 8*. Brussel: VUBPRESS.

Janssens, R. (2007). *Van Brussel gesproken. Taalgebruik, taalverschuivingen en taalidentiteit in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (Taalbarometer II), Brusselse Thema's n° 15*. Brussel: VUBPRESS.

Janssens, R. (2013). *Meertaligheid als cement van de stedelijke samenleving. Een analyse van de Brusselse taalsituatie op basis van taalbarometer 3*. Brussel: VUBPRESS.

Janssens, R. (2018). *Meertaligheid als opdracht. Een analyse van de Brusselse taalsituatie op basis van taalbarometer 4*. Brussel: VUBPRESS.

Janssens, R., & Vaesen J. (2015). In contact and/or in conflict? Ethno-cultural markers, language and schooling in post-war Brussels. In: Catharina, P., Gijssbert, R., & Vosters, R. *Past, Present and Future of a Language Border*. Berlin: De Gruyter, p. 255-274.

Janssens, R., & Saeys, M. (2022). *20 jaar Taalbarometeronderzoek*. Brussel.

Janssens, R., Witte, E., Vaesen, J., De Metsenaere, M., Kavadias, D., & Mares, A. (2023). *Brussel (stad)*. in: Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/brussel-stad>.

Kavadias, D., B. Spruyt, N. Engels, G. Van Cappel (red.) (2022). *Zinnekes zijn DEBEST – Diversiteit aan het werk bij Brusselse jongeren van vandaag*. ASP: Brussel.

Kraus P., & Grin, F. (eds.) (2018). *The Politics of Multilingualism: Europeanisation, globalisation and linguistic governance*. John Benjamins Publishing Company.

Kraus, P., Climent-Ferrando, V., Frank, M., & Garcia, N. (2020). Governing complex linguistic diversity in Barcelona, Luxembourg and Riga. *Nations and Nationalism*, 27(2), 449-466. <https://doi.org/10.1111/nana.12662>.

Louckx, F. (1982). *Vlamingen tussen Vlaanderen en Wallonië. Taalaanvaardings- en taalontwikkingsprocessen in een meertalige situatie bekeken vanuit de sociologische literatuur over etnische en raciale verhoudingen*. Taal en sociale integratie n°5, Brussel: VUB.

- Lundin, C., Hadziabdic, E., & Hjelm, K. (2018). Language interpretation conditions and boundaries in multilingual and multicultural emergency healthcare. *BMC International Health and Human Rights*, 18(1). <https://doi.org/10.1186/s12914-018-0157-3>.
- Maly, I., Blommaert, J., & Yakoub, J.B. (2014). *Superdiversiteit en democratie*. Epo: Berchem.
- Mettewie, L., & Van Mensel, L. (2009). Multilingualism at all Costs: Language Use and Language Needs in Business in Brussels. *Sociolinguistica*, 23(1), 1. <https://doi.org/10.1515/9783484605879.131>.
- MYRIA (2022). *Oekraïne: sterkst groeiende vluchtelingencrisis in Europa sinds Tweede Wereldoorlog*. Rapport Myria Federaal Migratiecentrum.
- Piller, I. (2012). Multilingualism and social exclusion. In: Martin-Jones, M., Blackledge, A., & Creese, A. (eds.). *The Routledge handbook of multilingualism*. Routledge: Londen.
- Pradner, D., Seymer, A., & Weichbold, M. (2023). The new normal of online survey research. In: Sooryamoorthy, R., & Ojong, V. (2023). *Researching the "new normal" social world*. Routledge: Londen.
- Royal, K. (2019). Survey Research Methods: A Guide for Creating Post-Stratification Weights to Correct for Sample Bias. *Education in the Health Professions* 2(1): p. 48-50.
- Shorten, A. (2016). Four conceptions of linguistic disadvantage. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 38(7), 607-621. <https://doi.org/10.1080/01434632.2016.1192174>.
- Sieben, L. (1987). De talentellingen. Een korte historische schets. In: Witte, E. (ed.). *Taalgebruik, talentellingen en identiteitskaarten in Brussel-Hoofdstad*. Brussel, VUB-BRUT & Vlaams Onderwijscentrum Brussel p. 42-62.
- Sierens, S., & Van Avermaet, P. (2015). *Inequality, inequity and language in education: There are no simple recipes*. Transatlantic Forum on Inclusive early years, Working paper.
- Statbel. (2023). *Loop van de bevolking*.
- Statbel. (2024). *Herkomst naar gedetailleerde nationaliteitsgroep per provincie*.
- Swyngedouw, M., Phaet, K., & Deschouwer, K. (eds.) (1999). *Minderheden in Brussel*. Brussel: VUB Press.
- Tibbaut, A., Vandenbussche, W., & Saeys, M. (2021). *Meertaligheid in Brussel: Mapping en analyse van meertalige initiatieven in het Brussels Gewest*. <https://www.briobrussel.be/sites/default/files/2021-03/meertaligheid-in-brusselvolledig-rapportnl.pdf>.
- UNESCO (2003). *Language Vitality and Endangerment. Document adopted by the International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages*. Paris
- Van Avermaet, P., Agirdag, O., Slembrouck, S., Struys, E., Van de Craen, P., Van Houtte, M., De Backer, F., Mertens, C., Van Biesen, L., & Van Hulle, E. (2016). *MARS: Meertaligheid als realiteit op school. Onderzoek in opdracht van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming*.
- Van Velthoven, H. (2020). Nieuwe Brusselse modellen. Versterking of verzwakking van België? *Wetenschappelijke Tijdingen Op Het Gebied Van De Geschiedenis Van De Vlaamse Beweging*, 79(1). <https://doi.org/10.21825/wt.79013>.
- Vandenbussche, W., Vanhecke, E., Willemyns, R., & De Groof, J. (2005). Language policy and language practice in official administrations in 19th century Flanders. In: Bermúdez, E., & Miyares, L. (2005). *Linguistics in the Twenty First Century*. Cambridge Scholars Publishing.
- Vandermotten, C. (2014). *Bruxelles, une lecture de la ville de l'Europe des marchands à la capitale de l'Europe*. Universit. de Bruxelles.
- Verhelst, M., Ghesquiere, L., Jonkers, S., Wijnant, P., & Janssens, R. (2007). *Studie naar het taalgebruik en het omgaan met meertaligheid in de Nederlandstalige sportclubs in de Vlaamse rand rond Brussel*. Brussel: BRIO, Centrum voor taal en onderwijs, vzw De Rand.

Vice-Gouverneur (2023). *Verslag van de vice-gouverneur van het Administratief Arrondissement Brussel-Hoofdstad over het jaar 2022*. Brussel: Dienst van de vice-gouverneur van het Administratief Arrondissement Brussel-Hoofdstad, Verantwoordelijke uitgever: Jozef OSTYN, vice-gouverneur.

Vlaamse Gemeenschapscommissie (2021). *De evolutie van het Nederlandstalig onderwijs in Brussel in cijfers*. Brussel.

Wayens, B., Janssens, R., & Vaesen, J. (2013). Het onderwijs in Brussel: een complex crisisbeheer. *Brussels Studies*, 70, 1-27. <https://doi.org/10.4000/brussels.1182>.

Witte, E., & Van Velthoven, H. (2010). *Languages in Contact and in Conflict*. Kalmthout: Pelckmans.

Witte, E., Luyten, D., & Meynen, A. (2016). *Politieke geschiedenis van België*. Manteau.

